

Yazışma Adresi / Mailing Address

Harp Akademileri Komutanlığı
Stratejik Araştırmalar Enstitüsü
Yenilevent / İstanbul

Telefon / Phone: + 90 212 398 01 00 - 3842 Faks / Fax: + 90 212 398 01 00 - 3802

E-Posta / E-mail: saren@harpak.edu.tr - guvenlikstratejileri@gmail.com

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Güvenlik Stratejileri Dergisi

• The Journal of Security Strategies

Güvenlik Stratejileri Dergisi

The Journal of Security Strategies

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

Yıl / Year : 7
Sayı / Issue : 13
Haziran / June 2011

- Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar
Mert GÖKIRMAK
- Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu
Emre BAYSOY
- Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı
Abdullah KÖKTÜRK
- Thomas Hobbes ve John Locke'un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi
Bilgehan EMEKLİER
- Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri
Özgür KÖRPE

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF
SECURITY STRATEGIES

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ / STRATEGIC RESEARCH INSTITUTE

GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ

THE JOURNAL OF SECURITY STRATEGIES

ULUSAL HAKEMLİ DERGİ / NATIONAL PEER-REVIEWED JOURNAL

Haziran/June 2011 Yıl/Year: 7 Sayı/Issue: 13

ISSN : 1305-4740

Yayın Türü/Publication Type: Yerel Süreli/Local Periodical

GENEL YAYIN YÖNETMENİ / DIRECTOR OF PUBLICATION

Kur. Alb. Hasip SAYGILI

YAYIN KURULU /

PUBLICATION BOARD

Hv.Svn.Kur.Alb. Cemal CANDAN

Öğ.Alb. Abdurrahman ÜLKER

İng.Müt. Dilek KARABACAK

Svl.Me. Fatma Şerife DUMAN

DANIŞMA KURULU /

ADVISORY BOARD

Dz.Alb. Abdullah KÖKTÜRK

Hv.Mu.Alb. İ. Yılmaz ERBAŞ

Tnk.Alb. Cevat ŞAYIN

Dr.P.Alb. Orhan SEZGİN

HAKEM KURULU / REFEREES

Prof. Dr. Tamer KOÇEL

Prof. Dr. Hayri ÜLGEN

Prof. Dr. Feridun YENİSEY

Prof. Dr. Ali ARSLAN

Prof. Dr. Yaşar GÜRBÜZ

Doç. Dr. Fikret SARAÇOĞLU

Doç. Dr. Esra HATİPOĞLU

Doç. Dr. Kenan DAĞCI

Doç. Dr. Füsün TÜRKMEN

Doç. Dr. Elçin MACAR

Doç. Dr. Fuat AKSU

Yrd. Doç. Dr. Y. Selim KARAKIŞLA

Yrd. Doç. Dr. Esra P. ALBAYRAKOĞLU

Yrd. Doç. Dr. Deniz TANSİ

Yrd. Doç. Dr. İskender Cengiz ÖZKAN

Hv. Alb. Aydan Fatma ERTAN

Dr. Hv. Yb. R. Kutay KARACA

E. Hakim Abdulkadir KAYA

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN

P.Çvş. Hasan Hakan DEMİREZEN

BASKI / PRINTED BY

Harp Akademileri Basımevi

YAZIŞMA ADRESİ / MAILING ADDRESS

Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Yenilevent/ İstanbul

Telefon/Phone: +90 212 284 80 65-2150 Faks/Fax: +90212 284 80 65-2150

E-posta/E-mail: saren@harpak.edu.tr

Web: www.harpak.edu.tr/saren

Stratejik Araştırmalar Enstitüsü yayını olan Güvenlik Stratejileri Dergisi, yılda iki kez Haziran ve Aralık aylarında yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir. Makalelerdeki düşünce, görüş, varsayım, sav veya tezler eser sahiplerine aittir ve Harp Akademileri Komutanlığı ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü sorumlu tutulamaz.

Published biannually in June and December, the Journal of Security Strategies is a national peer-reviewed journal. The opinions, thoughts, postulations or proposals within the articles are but reflections of the authors and do not in any way represent those of the Turkish War Colleges and of the Strategic Research Institute.

STRATEJİK ARAŞTIRMALAR ENSTİTÜSÜ
GÜVENLİK STRATEJİLERİ DERGİSİ
Yıl 7 Sayı 13 Haziran 2011

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

SUNUŞ/PREFACE

- 1- **AFGANİSTAN: BÖLGESEL REKABET VE YENİ AÇILIMLAR**
Afghanistan: Regional Competition and New Expansions
Mert GÖKIRMAK 7
- 2- **MODERNLEŞME VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE DOĞU SORUNU**
Eastern Problem on the Axis of Modernization and Geopolitics
Emre BAYSOY 43
- 3- **MODERN ÖNCESİ DEVLETİN YÖNETİM ANLAYIŞI**
Understanding of State Regimes before Modern Ages
Abdullah KÖKTÜRK..... 73
- 4- **THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ**
A Compherative Analysis of the Security Concepts in Thomas Hobbes and John Locke
Bilgehan EMEKLİER..... 99
- 5- **OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİLERİ**
The "Akıncı" Branch in the Ottoman Military Organization and its Influences on the Contemporary Turkish Armed Forces
Özgür KÖRPE..... 125

SUNUŞ

Harp Akademileri bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü'nün "Ulusal Hakemli Dergi" niteliğinde çıkardığı "Güvenlik Stratejileri Dergisi"nin on üçüncü sayısında beş makale yer almaktadır.

"Afganistan: Bölgesel Rekabet ve Yeni Açılımlar" başlıklı başlıklı makalede yazar Afganistan harekâtı ve etkileri tartışılmıştır. Bu bağlamda Afganistan harekâtının, ABD içinde ve NATO çerçevesinde uzun zamandır tartışılmakta olduğu, ancak ileri sürülen görüşler arasında keskin ayrılıklar bulunduğu ortaya konmuştur. Bununla birlikte, ABD ve NATO bölge ülkelerinin desteğini almak için yeni bir açılım sürecini başlatmaya karar verdiği bildirilmiştir. Bu anlamda düşünülen stratejinin öncelikle hem Afganistan'daki askeri kuvvetlerinin lojistik sorununu çözeceği, hem de ekonomik karşılıklı bağımlılığı arttırarak, bölge ülkelerinin desteğini alacağı bir ulaşım ve ticaret ağı planı olduğu öngörülmüştür. Ayrıca Afganistan'daki kamu diplomasisi faaliyetlerinin arttırılmasıdır müteakip strateji olarak öne sürülmektedir. Yazarın diğer bir tespiti İran ve Pakistan arasındaki bölgesel rekabet ile Hindistan, Çin ve Rusya üçgenindeki mesafeli dayanışma modelinin, Afganistan'da sürdürülen operasyonun çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu gösterdiğiidir. Ayrıca yazara göre Afganistan'daki uyuşturucu ticareti ve Müslüman ülkelerden gelen mali yardımlar sayesinde Taliban'ın güç kaybettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Makalenin sonuç kısmında, sivil ölümlerin giderek artması ile yükselen gerilimin Afgan halkının tavrını etkilemekte olduğu ortaya konmuştur. Ayrıca konuya çözüm için önerilen "Müslüman Barış Gücü" oluşturma fikrinin ne kadar etkili olacağını tartışmalı olması, Afganistan'da çözüm için yalnızca askeri ve siyasi yöntemlerin değil, ekonomik ve sosyolojik açılımların da yapılmasının ve sürdürülebilir bir stratejinin kararlılıkla uygulanmasının gerekliliği vurgulanmıştır.

"Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu" başlıklı makalede, Doğu Sorunu, jeopolitik açıdan ele alınmıştır. Yazara göre; Doğu Sorunu diplomasi tarihçileri tarafından temelinde din çatışması bulunan ve Osmanlı-Avrupa düşmanlığından kaynaklanan bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre Doğu Sorunu'nun, Osmanlı'nun

sahip olduğu topraklardan çıkarılması için “büyük devletlerin” aralarında yaptıkları işbirliğinin adı olduğu, fakat gerçekte söz konusu olanın Osmanlı’nın yok edilmesi değil, yaşatılması sorunu olduğu belirtilmiştir. Yazara göre bu sav, Avrupa ve Osmanlı arasında düşmanlık değil dostluk ilişkilerinin olduğu anlamına gelmemektedir. Bilakis söz konusu tez, dostluk ve düşmanlık kalıplarının Doğu Sorunu ile ilgili olmadığı, politikaların devletlerin çıkarları doğrultusunda belirlendiği üzerine kuruludur. Makalenin bir diğer savı ise, Doğu Sorunu’nun yalnızca “güçler dengesi” ve “19. yüzyıl diplomasi tarihi” konusu olmadığı, aynı zamanda, Arnold Toynbee’nin ilk olarak ortaya koyduğu gibi, bir batılılaşma-modernleşme sorunu olduğudur. Bu bağlamda makalede öncelikle Doğu Sorunu’na ilişkin çeşitli yaklaşımlar özetlenmiştir. İkinci olarak, Rusya ve İngiltere’nin “sorun” karşısında izledikleri politikalar dönemler halinde incelenmiştir. Üçüncü olarak “Sorun”un Osmanlı Devleti’nin yıkılışı ile değil, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile ve Cumhuriyet’in iradesi doğrultusunda çözümlendiği konusu üzerinde durulmuştur. Son olarak Osmanlı’nın 19. yüzyıldaki devlet ve toplum yapısından hareketle Doğu Sorunu, batılılaşma olgusu ile ilgili bir şekilde ele alınmış ve bu bağlamda günümüzde yeni bir Doğu Sorunu’nun gündeme getirilmek istenilip istenilmediği tartışılmıştır.

“Modern Öncesi Devletin Yönetim Anlayışı” başlıklı makalede yazar, devletin oluşumunun insanlık tarihi içindeki önemli olaylardan birisini oluşturduğunu vurgulamış ve devletin oluşumundan modern devlete geçen süreçte yönetim anlayışlarının özelliklerini incelemiştir. Yine makalede yazar, tarımın ortaya çıkışının, mülkiyetin oluşumu ve korunması ihtiyacının devleti ortaya çıkardığını vurgulamıştır. Bu bağlamda, çağlar boyunca üretim ilişkilerindeki gelişim ve değişimin yeni devlet şekillerini gerektirdiği, her yeni devlet ve üretim şeklinin kendisi ile uyumlu eğitim, hukuk ve askerlik gibi kurumlarını da beraberinde getirdiği ortaya konmuştur.

“Thomas Hobbes ve John Locke’un Güvenlik Anlayışlarının Karşılaştırmalı Bir Analizi” başlıklı makalede yazar, Thomas Hobbes ve John Locke’un güvenlik yaklaşımlarının karşılaştırmalı bir analizini yaparak, iki teorisyenin güvenlik kuramları

arasındaki süreklilik, kırılma ve kopuşlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Bu bağlamda yazar, insanın ontolojik ihtiyaçları arasında önemli bir yer teşkil eden güvenlik olgusunun, tarih boyunca birçok düşünür tarafından ele alındığını vurgulamıştır. Yazar, ayrıca siyaset felsefesinin öncü düşünürlerinden Thomas Hobbes ve John Locke'un, henüz XVII. yüzyılda Toplum Sözleşmesi kuramlarının ağırlık merkezini oluşturan ve insan doğasından esinlenen "doğa hali"- "toplum hali" tipolojilerini güvenlik olgusu üzerine inşa ettiklerini belirtmiştir. Yazara göre Hobbes, güvenlik doktrinini güç ve devlet temelinde oluştururken, devletin karşısında bireyin ödev ve sorumluluklarını ön plana çıkarmıştır. Locke ise özgürlük olgusu üzerinden kurguladığı güvenlik tanımını, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla özdeşleştirmiştir. Ayrıca, kapsayıcı ve çok boyutlu bir nitelik atfettiği mülkiyet olgusunun çatısı altında Locke'un, bireyin özgürlüğü ve güvenliğini bütünleştirdiği tespit edilmiştir.

"Osmanlı Ordu Teşkilatında Akıncı Ocağının Yeri ve Çağdaş Türk Silahlı Kuvvetlerine Etkileri" başlıklı makalede ise yazar, Çağdaş Türk Komandosu'nun genlerinde akıncılıktan izler olup olmadığını incelemiştir. Bu bağlamda, makalede her olgu, nesne ya da teşkilatta yapıldığı gibi, Çağdaş Türk Ordusu'nun da strateji, taktik ve doktrinlerinde tarihten izler ve kökler aramanın, çağdaş Türk askerlik sisteminin evrimini görme açısından gerekli olduğu vurgulanmıştır. Akıncı teşkilatı'nın, değişik isimler altında ve farklı şekillerde en eski Türk devletlerinden beri süregelen bir geleneğin devamı olduğu ve bu geleneğin, 1826-1918 arasındaki yaklaşık 100 yıllık dönem hariç tutulursa, Türk tarihi boyunca Türk harp sanatının ayrılmaz bir parçası olduğu bildirilmiştir. Ayrıca, Akıncılar'ın 500 yıl önce, Osmanlı muharebelerinin öncü kuvvetleri olduğu ve komandoların da benzer görevleri bugün çağdaş Türk Ordusu bünyesinde icra ettikleri tespit edilmiştir.

Hasip SAYGILI
Kurmaya Albay
SAREN Müdürü

AFGANİSTAN: BÖLGESEL REKABET VE YENİ AÇILIMLAR

Yazar: Mert GÖKIRMAK*

Öz

Afganistan harekâtı, ABD içinde ve NATO çerçevesinde uzun zamandır tartışılmakta, ancak ileri sürülen görüşler arasında keskin ayrılıklar bulunmaktadır. Bununla birlikte, ABD ve NATO bölge ülkelerinin desteğini almak için yeni bir açılım sürecini başlatmaya karar vermiştir. Düşünülen strateji, öncelikle hem Afganistan'daki askeri kuvvetlerinin lojistik sorununu çözeceği, hem de ekonomik karşılıklı bağımlılığı arttırarak, bölge ülkelerinin desteğini alacağı bir ulaşım ve ticaret ağı planıdır. Sonrasında ise Afganistan'daki kamu diplomasisi faaliyetlerinin arttırılmasıdır. Ancak İran ve Pakistan arasındaki bölgesel rekabet ile Hindistan, Çin ve Rusya üçgenindeki mesafeli dayanışma modeli, Afganistan'da sürdürülen operasyonun çok daha karmaşık ve çok boyutlu bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca Afganistan'daki uyuşturucu ticareti ve Müslüman ülkelerden gelen mali yardımlar sayesinde Taliban'ın güç kaybettiğini söylemek mümkün görünmemektedir. Sivil ölümlerin giderek artması ile yükselen gerilim, Afgan halkının tavrını etkilemektedir. Konuya çözüm için önerilen "Müslüman Barış Gücü" oluşturma fikrinin ise ne kadar etkili olacağı çok tartışmalıdır.

Anahtar Kelimeler

Afganistan, Taliban, Kuzey Dağıtım Hattı, İran, Pakistan, Orta Asya.

Afghanistan: Regional Competition and New Expansions

Abstract

The Afghanistan operation has been discussed in the United States and NATO for a long time, but there are sharp contradictions among the views asserted. Nevertheless, the US and NATO have decided to start the new expansion to get support from the countries in the region. The strategy is primarily focusing on a trade and transportation network that both solves the logistic problems of troops and increases the economic interdependence among regional powers. After this, the second step is to intensify public diplomacy efforts, but the regional rivalry between Pakistan and Iran with frosty cooperation among India, China and Russia triangle shows that the Afghanistan operation is more complex and multidimensional than it was considered. Moreover, it is very difficult to say that Taliban loses power, because of the opium trade in Afghanistan and financial aids from the Muslim countries. The deaths of civil people cause more reaction in Afghanistan day by day and affect the Afghan people's attitudes. After all, the "Muslim Peace Force" suggestion which is hoped to be a solution has very controversial elements in it.

Keywords

Afganistan, Taliban, Northern Distribution Network, İran, Pakistan, Central Asia

---

* Uludağ Üniversitesi Yrd.Doç.Dr., E-posta: mert@uludag.edu.tr

Giriş

Uluslararası uyuşmazlıkların çözümlenmesinde en son araç olması gereken “askeri güç kullanımı”, Soğuk Savaş sonrasında, tahmin edilenin aksine daha sık tercih edilen ve öncelikli olarak harekete geçirilen bir araç haline gelmiştir. Özellikle uluslararası sistem içindeki güçlü devletlerin rekabeti, 19. yüzyılın yayılcı politikalarını hatırlatmaktadır. Afganistan’da yaşanan son gelişmeler, ülkede kötüye giden durum ve Amerikan askerlerinin verdiği kayıplar, büyük oranda söz konusu rekabetin yansıması olarak değerlendirilebilir. Bölgedeki bu örtülü mücadele nedeniyle Afganistan’da sekiz yıldır süren ABD askeri operasyonları ve NATO’nun sosyo-ekonomik yapıyı iyileştirme çalışmaları istenilen başarıyı sağlayamamaktadır. Ülke çapında Taliban’ın etkisi artmaktadır. Alınan askeri tedbirlerin yoğunluğunda gözle görülür artışa karşın, Taliban’a tam anlamıyla engel olunamamaktadır. Bu sürece ek olarak Pakistan’da istikrarsızlığın artması, İran’ın nükleer çalışmalarına devam edeceğini açıklaması ve Rusya’nın giderek Kafkaslar ve Orta Asya’daki eski Sovyet Cumhuriyetleri üzerinde nüfuzunu arttırması, ABD politikalarını daha fazla etkilemektedir. Bu nedenle Afgan sorunu, farklı çözüm olanaklarının ve alternatiflerin üretilmesini, kısaca paradigmanın değiştirilmesini gerekli kılmaktadır.

Bu konuda alınabilecek tedbirler ve Afganistan harekâtının geleceği konusu, ABD içinde ve NATO çerçevesinde tartışılmaktadır. Ancak ileri sürülen görüşler arasında keskin ayrılıklar bulunmaktadır. Bir kesim Afganistan’da başarı sağlanmasını ABD askeri gücünün arttırılmasına bağlarken (Kagan, 2009a; Kagan, 2009b), diğer bir kesim bunun tek başına yeterli olmadığını, çözümün ancak Afganistan’ı çevreleyen bölge ülkelerinin sürece dâhil edilmesi ve bu ülkelere de kazanç sağlayacak imkânların yaratılmasıyla mümkün olacağını söylemektedir (Kuchins, Sanderson & Gordon, 2009). Bir başka kesim ise, Afganistan harekâtının yapısı, hedefleri ve algılanışı ile en başından başarısızlığa mahkûm olduğunu ve ülkede bu şekilde kalmaya devam etmenin sadece kayıpları arttıracığını belirtmektedir (Innocent & Carpenter, 2009). Ancak son grubun düşüncesi ABD’nin itibarına, Orta Asya ile dünyada algılanışına ve NATO’nun bütünlüğüne yapabileceği

daha olumsuz etkiler nedeniyle halen kabul görmüş değildir. Her ne kadar Lizbon'daki NATO zirvesinde, NATO ile Afganistan arasındaki yetki devrinin 2011'de başlayıp 2014 yılı sonunda tamamlanması konusunda anlaşmaya varılmış olsa da, Afganistan'ın Taliban'a karşı verdiği mücadelede sağlanan desteğin bu tarihten sonra da devam etmesi kararlaştırılmıştır. Bu nedenle genel strateji, bugün itibarıyla, ikinci kesimin görüşüne daha yakın durmaktadır. Başka bir deyişle ABD'nin, Afganistan sorununu yalnızca kendi askeri gücü ve NATO'nun yardımı ile çözemeyeceği, Afganistan'da elde edeceği faydayı tek başına içselleştiremeyeceği ve bölge ülkelerinin sürece bir şekilde dâhil edilmeleri gerektiği düşünülmektedir.

Ancak bu noktada cevaplandırılması gereken bazı yaşamsal sorular olduğu aşikârdır:

– Bölge ülkelerinin dâhil edildiği bir strateji, ABD'nin nihai hedefleri ile ne ölçüde uyumludur? Eğer bu stratejik bir yaklaşım değil de, taktik bir manevra ise inandırıcılığı olacak mıdır?

– ABD'nin İran ile ilişkilerinde gerginlik devam ederken, Pakistan ile ilişkileri zayıflarken (Fair, 2009: 149-172) ve her şeyden önemlisi İran ve Pakistan ile Pakistan ve Hindistan arasındaki tarihsel rekabet sürerken, Afganistan topraklarının çatışma sahası olması nasıl engellenecektir?

– ABD ve NATO'nun Afganistan'a bu harekâtle konuşlanmasına ve uzun dönemli bir askeri güç yığınağına, Rusya ve Çin'in tepkisiz kalacağı beklentisi akılcı mıdır? Şangay İş Birliği Örgütü'nün sürecin dışında kalması mümkün müdür?

– Filistin, Irak ve Afganistan işgallerinin Müslüman dünyanın kolektif bilincinde yarattığı travma devam ederken, ABD'nin gerek Afganistan'da, gerekse bölgedeki diğer Müslüman ülkelerde "halkı kazanması" ve inandırıcılık elde etmesi nasıl mümkün olacaktır?

– Her şeyden önemlisi ABD'nin bütçe açıkları artarken, iç ekonomik dengeleri bozulurken ve kendi halkı ile NATO'daki müttefiklerinin Afganistan işgaline yönelik ilgisi kaybolurken, askeri harekâtlar nasıl sürdürülecektir?

Bu sorular ve sorunlar daha da arttırılabilir. Getirilen çözümler de klasik kolonyal modeller çerçevesinde sunulabilir, ancak 21. yüzyılın dünyasının 19. yüzyıldan çok farklı olduğu giderek daha net bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Artık bireyler ve toplumların farkındalık düzeyleri yükselmiş, uygulanan politikalar daha tanındık, klasik “kaba güç” (*hard power*) unsurları daha az caydırıcı ve küresel ekonominin son otuz yıl içinde yarattığı dengesizlik ile kitlelerin talepleri daha yoğun hale gelmiştir. Bir yanda kaybedecek hiçbir şeyi olmayan, fakir ve ambargolarla ezilmiş halklar, diğer yanda “eşitlik” ve “adalet” beklentileri ile harekete geçmekten çekinmeyen daha eğitilmiş, daha bilinçli, rakibini tanıyan ve radikalize olmuş kanaat önderleri ve liderler söz konusudur. Bu durum oldukça karmaşık, patlamaya müsait ve zincirleme tepki oluşturabilecek bir karışım ortaya çıkartmaktadır. Dolayısıyla yukarıda cevap aranmaya çalışılan konulara daha ayrıntılı bir şekilde değinmek, hem Afganistan problemini anlamak, hem de paradigma değişiminin gerekliliğini ortaya koymak açısından yararlı olacaktır.

ABD'nin Orta Asya ve Afganistan Politikası

ABD'nin, Soğuk Savaş sonrasında benimsediği stratejinin saç ayaklarına baktığımızda şu unsurların ön plana çıktığını görüyoruz (Gökırmak, 2005: 222) :

- Amerikan yaşam tarzını korumak için küresel sistemin ekonomik ve teknolojik lideri olarak kalabilmek.
- Avrasya'nın tek bir siyasi-askeri gücün etki sahası ya da egemenliği altına girmesini önlemek.
- Üçüncü Dünya ülkeleri arasından statükoyu bozacak radikal bir gücün çıkmasını ve böyle bir eğilimi kolaylaştıracak kitle tahrip silahlarının yayılmasını engellemek.

Bu hedefler somutlaştırıldığında, Amerikan tarzı yaşamın temelinde güçlü bir endüstriyel üretim ve tüketimin, dış ticarete rekabet gücünün ve nihayetinde tüm bu üretim ve dağıtım için gerekli enerji ihtiyacının yattığı görülmektedir. Enerji kaynaklarına ve yollarına sahip olmak yalnızca üretimi garanti altına almak için değil, rakip

güçlerin kontrolü açısından da ayrıca önem taşımaktadır. Dolayısıyla petrol ve doğal gazın çıkarıldığı bölgelerin, ulaşım yolları üzerinde bulunan ülkelerin, enerji fiyatlarının ve arz güvenliğinin ABD açısından “yaşamsal” önemi tartışılmaz durumdadır. Doğal olarak bu “yaşamsal” çıkarı korumak, ciddi miktarda güvenlik ve silahlanma harcaması yapmayı gerektirmektedir. Bu bağlamda ABD silah sanayi önemli bir Ar-ge alanı ve ticaret sektörü olarak ortaya çıkmıştır. 2006-2010 yılları ortalaması itibariyle ABD'nin dünya silah ihracatındaki payı %30'u bulmaktadır. ABD'yi %23 ile Rusya, %11 ile Almanya , %8 ile Fransa ve %4 ile Büyük Britanya izlemektedir (SIPRI Year Book Summary, 2010: 14). ABD'nin askeri harcamaları, 2001 yılından bu yana %81 oranında artmıştır. Bu oran dünyadaki tüm ülkelerin askeri harcamaları (2010 yılında 1 trilyon 630 milyar dolar) içinde %43'lük bir seviyeye karşılık gelmektedir ki, bu veri askeri harcamalar konusunda ABD'nin en yakın rakibi olan Çin'in altı katı bir harcamayı göstermektedir (World Military Spending, 2011). Başka bir deyişle, Amerikan yaşam tarzının korunmasında ve teknolojik gelişmişliğinin devamında, enerji ve silah sanayi çok önemli bir yer tutmaktadır.

ABD'nin Avrasya'daki hedefine bakıldığında ise karşısına çıkabilecek üç önemli rakip söz konusudur: Avrupa Birliği, Rusya ve Çin. Her üç unsur da ABD'yi tek başına zorlamaktan uzaktır, ama üçünün ya da ikisinin arasında oluşabilecek bir ittifak ABD açısından önemli bir tehdittir. Şangay İşbirliği Örgütü çerçevesinde Çin ve Rusya'nın yakınlaşmaya başlaması, Avrupa Birliği'nin kendi içinde derinleşerek, giderek daha bağımsız bir savunma kimliğine yönelmesi ve NATO içinde ABD ile artan görüş ayrılıkları, ABD'nin 21. yüzyılda yeni manevralar yapmasını zorunlu kılmaktadır (Gökırmak, 2006: 223-224).

ABD politikaları açısından dikkate alınan üçüncü unsur ise İran'ın kimliği ve politikalarında somutlaşmaktadır. Ortadoğu'da Irak'ın nükleer güç olma hevesinin 1981 yılında Osirak Nükleer Tesisleri'nin vurulmasıyla engellenmesi sonrasında (Long, 2005), ABD 1990 -1991 Birinci Körfez Savaşı ile Irak'ın Ortadoğu'daki nüfuzunu daha da zayıflatmış, 2003 İkinci Körfez Savaşı ile de bu tehdidi tamamen ortadan kaldırmıştır. Avrasya coğrafyasında uygulama safhasına koyduğu

stratejisi içinde, Irak'ı etkisiz hale getiren Vaşington, bu yüzden ilgisini giderek İran üzerine yoğunlaştırmıştır. Çünkü hem nükleer enerji ve uzun menzilli füze çalışmaları, hem de Hizbullah gibi örgütler üzerindeki etkisi ile İran, ABD stratejisi içindeki üçüncü tehdit unsuruna mükemmel bir biçimde uymaktadır.

ABD'nin Soğuk Savaş sonrası stratejisi içinde ayrıntılı bir biçimde değinilen "yaşamsal" çıkarları göz önüne alındığında, tüm unsurların kesişim noktasında bulunan ve kendisi de ortaya çıkan güç boşluğunun merkezini oluşturan ülke Afganistan olmuştur. Önemli enerji kaynaklarına yakınlığı, stratejik ulaşım ve iletişim hatları üzerindeki konumu, AB, Rusya ve Çin üçgeninin ortasında yer alması ve İran ile komşu olması yanında, gerektiğinde Pakistan gibi Müslüman bir nükleer güce müdahale imkânı veren toprakları ve önemli bir uyuşturucu ve terör eğitim merkezi haline gelmiş istikrarsız yapısıyla Afganistan, ABD açısından uygun bir konuşlanma bölgesi oluşturmaktadır.

Ancak bu konjonktürde Çin, önemli enerji anlaşmaları yaptığı İran ile arasına giren, uluslararası nükleer antlaşmaları görmezlikten gelerek Hindistan ile yakınlaşan bir ABD görmektedir. Rusya, eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri'ni kendi etkisi altına almaya çalışan ve Orta Asya'daki Rus nüfuzunu kırarak, bu bölgedeki enerji kaynaklarını ele geçirmek için uğraşan bir ABD algısı içindedir. Avrupa ise Orta Asya'yı ele geçirmiş, Orta Doğu'dan sonra Orta Asya enerji fiyatları üzerinde de belirleme gücü olan, planladığı askeri kampanyalar ve talepleriyle kendisini sürekli sıkıştıran, Avrupa'yı da terörizmin hedefi haline getirdiğine inandığı bir ABD ile uğraşmaktadır. İran ve Pakistan, "Büyük Orta Doğu Projesi" adı altında uygulanmaya konulmuş müdahale ve bölünme planlarıyla kuşatılmışlık duygusu içindedir.

Bunların yanında, sürekli ezilmişlik duygusu yaşayan daha geniş Müslüman kitlelerde, ABD'nin işgalleri bir "Haçlı Savaşı" zihniyetiyle yürüttüğü düşüncesi hâkimdir. Nitekim Afganistan ve Irak işgalleri sırasında başta Başkan George W. Bush olmak üzere, Neo-con'ların ve üst düzey komutanların Hıristiyanlığa atıf yapan sözleri nedeniyle "Haçlı Ordusu" suçlamaları yapılan ABD Silahlı Kuvvetleri, hergün

yeni bir olayla sarsılmaktadır. ABC kanalı, ABD ordusunun Afgan ve Iraklı askerleri eğittiği ve bu ülkelerde kullandığı binlerce silahın üzerinde Hristiyan ve misyonerlik propagandası olduğunu ortaya çıkartmıştır. Merkezi Michigan'da bulunan Trijicon adlı bir şirket tarafından üretilen silahlara, şirket tarafından bir seri numarası verilirken, seri numaraların gelişigüzel değil, İncil'deki ayetlerin numaralarını gösterir şekilde seçildiği ortaya çıkmıştır. ABC'nin konuştuğu Trijicon şirketinin satış müdürü, seri numaraların İncil'den bölümler gizlediklerini kabul etmiştir. Şirketin Güney Afrikalı Evanjelist Hristiyan Glyn Bindon tarafından kurulduğunu ve onun isteğiyle bu ayetleri yazdıklarını, bunda “yasadışı” birşey olmadığını söylemiştir. Ancak Amerikan Ordusu'ndaki din özgürlüğünü savunan Dini Özgürlükler Derneği (*Military Religious Freedom Foundation*) sözcüsü Michael Weinstein, “Zaten Afganistan'da ve Irak'ta bizi Haçlılar olarak görüyorlar. Bu silahlar, Mücahitlere ve Taliban'a 'Bakın işte bizi İsa'nın silahları ile vuruyorlar' deme hakkı vermektedir” diye konuşmuştur (Gaskell, 2010).

Görüldüğü üzere Çin, Hindistan, Rusya ve bölgedeki Müslüman ülkelerin politika ve algıları ile ABD'nin nihai hedefleri arasında önemli uyumsuzluklar bulunmaktadır. Kuşkusuz tarafları birbirine yaklaştırabilecek unsurlar da mevcuttur: İstikrarsızlığın yayılmasından duyulan korku, terörizm, uyuşturucu trafiği ve göç gibi. Ancak pek çok bölge ülkesi, bu sorunları baş edilebilir, en azından Afganistan'da Taliban ile anlaşma sağlanarak kontrol edilebilir sorunlar olarak görmektedir.

Bölge ülkelerinin, en azından bir kısmının, desteğini alabilmek için ABD'nin düşündüğü strateji ise, hem Afganistan'daki askeri kuvvetlerinin lojistik sorununu çözeceği, hem de ekonomik karşılıklı bağımlılığı arttırarak, bölge ülkelerinin desteğini alacağı bir ulaşım ağı planıdır. “Kuzey Dağıtım Ağı [*Northern Distribution Network-(NDN)*]” olarak adlandırılan bu sistem, silah ve mühimmat dışındaki malzeme ihtiyacını karşılayacak, ticari temelli lojistik bir koridor olarak düşünülmüştür. Baltık Denizi ve Karadeniz limanları ile Afganistan arasında, Rusya, Kafkasya ve Orta Asya üzerinden oluşturulan bu koridor ile giderek güvensiz hale gelen Pakistan-Afganistan ulaşım hattı

da rahatlatılmaya çalışılmaktadır (Kuchins & Sanderson, 2010). Çünkü lojistik desteğin yüzde 75'inin yapıldığı bu hattın, gelecekte artacak ABD askeri birliklerinin ihtiyacını karşılamada yetersiz kalacağı öngörülmektedir (NATO's Central Asian Needs, 2009). Kuzey Dağıtım Hattı'nın arkasındaki itici güç askeri ihtiyaçlar olsa da, ABD'nin daha uzun vadeli planının, belli bir refah ve istikrar zemini oluşturarak, Orta Asya'nın ekonomik, siyasi ve sosyal yapısını değiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Bir anlamda ABD'nin "yumuşak güç" (*soft power*) potansiyelini devreye sokmasını sağlayacak bu zeminin, bölgedeki ABD nüfuzunu arttıracığı ve sürekli kılacağı hesaplanmaktadır (Nichol, 2010).

Eğer bu plan ifade edildiği gibi taktik bir manevra değil de, uzun vadeli bir dönüşüm projesi olarak işletilirse, bölgeye olumlu katkı sağlama ihtimali vardır. Karşılıklı bağımlılığın ve ekonomik çıkarların arttığı durumlarda, gelişme alanları iyi yönetilebilirse, barış ve istikrarı arttırması muhtemeldir. Her ne kadar karşılıklı bağımlılığın barışın tek başına garantisi olmadığı ve artan ekonomik çıkarların dengesiz bir paylaşım içine girildiğinde çatışmaları körüklediği bilinse de, böylesi bir etkileşim tarafları yumuşatacaktır. Ancak bu noktada ortaya çıkan sorun şudur. Yazının başında da ifade edildiği gibi, böylesi bir gelişme ile ortak kalkınmanın merkezi ve yönetici (ya da paylaştırıcı) gücü olarak kendisini gören ABD'nin çıkarları ne ölçüde uyusmaktadır? Yalnız Orta Asya'da değil, tüm dünyada artık iş birliğine daha açık olduğunu ve bir "imparatorluk" politikası izlemediğini ifade eden Vaşington, yine de uluslararası toplumun liderliğini kendisinden başka yapacak bir güç olmadığı konusunda ısrarlıdır. Ancak böylesi bir iddia bugün Rusya, Çin, Hindistan ve hatta İran, Pakistan ve Afganistan için artık çok fazla bir anlam taşımıyor olabilir. Bu durum ABD'ye duyulan güvensizlikten, bu ülkelerin kendi güçlerine artık daha fazla güvenmelerine değin uzanan geniş bir yelpazede açıklanabilir. Ancak sebep ne olursa olsun, Orta Asya'da kimse "eşitler arasında birinci" (*primus inter pares*) istememektedir. Bölge dışından da bir gücün Orta Asya'ya şekil vermesine izin verilmeyecektir.

Bu durumda ABD'nin uzun vadeli çıkarları, ticaretin gelişmesi ve işleyen bir ulaşım ağı ile uyuşsa bile, kısa vadeli harekât planları ve

bölgeye askeri anlamda konuşlanma girişimi başarısızlıkla sonuçlanacaktır. Bölge ülkelerine rağmen ABD'nin Afganistan'da kalması mümkün görünmemektedir. Dolayısıyla, oluşturulacak "Kuzey Dağıtım Hattı" ilk başta ABD'nin planlarını kolaylaştırıyor gibi görünse de, bir süre sonra ABD güçlerini Afganistan bataklığında tutan ve bu bataklığı her geçen gün derinleştiren bir "örümcek ağına" dönüşebilir. Demokratik siyasetin henüz yerleşmediği, ciddi bir gümrük denetim sisteminin bulunmadığı, liderlerin yolsuzluklara bulaştığı ülkeler sistemi üzerinde kurulacak bu ağ, mafyanın, terörist örgütlerin, kısacası örgütlü suç gruplarının da hareket kabiliyetini kolaylaştıran bir nitelik kazanabilir. Buna karşı getirilebilecek tedbirlerin, örneğin bu dağıtım ağının gümrük noktalarında denetimin ABD güçlerine verilmesi gibi egemenlik devri gerektiren işlemlerin, hem kabul görmeyeceği, hem de çok fayda getirmeyeceği açıktır. Özel güvenlik şirketlerinin giderek ABD ordusunun bir parçası haline gelmeye başladığı bir dönemde, ABD askerlerinin dahi böylesi büyük mal transferlerinin yaşandığı, milyarlarca doların el değiştirdiği işlemlerde yozlaşmadan ne kadar uzak kalabilecekleri şüphelidir. Ayrıca Afganistan'ın kuzeyinde oluşturulan bu hattın ne kadar güvenli olduğu da ayrıca tartışmalıdır. Bu tür bir ağ güvenlik ve istikrar yaratmaya çalışırken istikrarsızlıklara da neden olabilir. Afganistan'a kuzeyden gelen lojistik akışı kesmek isteyen Taliban kuvvetleri, çatışmaları Kuzey'e doğru genişleterek, savaşın yayılmasını teşvik edebilir. Bu durumda savaş yalnızca ABD ile Taliban arasındaki çatışma ile sınırlı kalmayan, daha geniş bir coğrafyayı etkileyebilir.

Komşu Ülkelerin Afganistan Üzerindeki Etkisi: İran ve Pakistan

Afganistan'daki savaşın yayılma potansiyeli yalnızca "Kuzey Dağıtım Ağı" üzerinde bulunan ülkeler ile sınırlı değildir. Afganistan'daki çıkarları nedeniyle İran ve Pakistan arasındaki ilişkiler de giderek önem kazanmaya başlamıştır. Afganistan'da dini ve etnik bağları bulunan İran ve Pakistan, kendi çıkarlarını korumak için Afganistan'da etkin olmaya çalışmaktadır. Genel olarak birbiriyle iyi ve dengeli ilişkiler kurmaya çalışan her iki ülke, son otuz yıllık dönemde ortaya çıkan gelişmeler karşısında dış politikalarını daha ihtiyatla

oluşturmaya başlamıştır. Esas itibariyle gerek 1947’de Pakistan’ın bağımsızlığını ilan ettiği dönemde, gerekse 1979’da İran İslam Cumhuriyeti kurulduğunda taraflar birbirilerini en önce tanıyan ülkeler olmuşlardı. Bu bağlamda, iki komşu güçlü bir dostluk bağı tesis etmiş, 1950 yılında da bir “Dostluk Antlaşması” ile aralarındaki bağı güçlendirmişlerdi. Kuşkusuz bunun en önemli sebebi jeopolitik gerçeklikti. Hem Pakistan hem de İran Müslüman, ama Batı yanlısı modernleşmeci rejimlere sahipti. ABD ile uyum içinde bir dış politika izliyorlardı. Sovyetler Birliği’ne karşı ABD tarafından kurulan “Bağdat Pakti”nin üyeleri arasına girmişlerdi. Ayrıca, Pakistan’ın bağımsızlığını kazanmak için savaştığı Hindistan, Orta Doğu’daki Arap milliyetçisi Mısır lideri Nasır’ı destekliyor, bu politikasıyla Arap Birliği ve kimliğini kendine tehdit olarak gören İran’ın tepkisini çekiyordu. Bu unsur da İran ve Pakistan’ı yakınlıyordu. Kaldı ki Mısır lideri Nasır, Hindistan Başbakanı Nehru ve Yugoslavya başkanı Tito’nun liderliğinde oluşturulan “Bağlantısızlar Hareketi” nedeniyle İran ve Pakistan arasındaki iş birliği ABD tarafından da destekleniyordu. Bu koşullar içinde her iki ülke siyasi ve ekonomik bağlarla yakınlaşmıştır. Ekonomik ilişkilerde birbirilerine “en çok gözetilen ülke” statüsünü vermişlerdir. Ayrıca güneydeki Beluci isyanlarını bastırma gerekliliği İran ve Pakistan’ı askeri olarak da iş birliği yapmaya yöneltmiştir (Pant, 2009).

Ancak 1970’li yılların başından itibaren jeopolitik yapı değişmeye başlamıştır. Büyük Britanya’nın Orta Doğu’dan çekilmeye başlaması bölgenin sorumluluğunu ABD’ye bırakırken, ABD’nin Suudi Arabistan ile ilişkileri İran’ın önüne geçmiş, ABD Arap ülkelerine yakınlaşmaya başlamıştır. Yine aynı tarihlerde, 1971 yılında Pakistan-Hindistan savaşından Pakistan’ın yenik çıkması, Pakistan’ın Hindistan’ı dengelemek için Çin’e, izole etmek için de Arap ülkelerine yakınlaşmasına sebep olmuştur. Bu durumda İran, Pakistan açısından da ikincil öneme sahip bir ülke durumuna gelmiştir. Zamanla İran ile olan bağlar daha da zayıflamıştır (Pant, 2009).

1979’a gelindiğinde ise değişen ve şaşırtan taraf İran olacaktır. Şah’ın devrilmesi ve Humeyni liderliğinde yeni bir “İran İslam Cumhuriyeti”nin kurulması, Pakistan açısından sarsıcı olmuştur, çünkü

bu dönemde Pakistan nüfusunun yüzde yirmisi Şii'dir. Radikal dini devrim hedefleriyle İran, Pakistan açısından kaygı yaratmıştır. Buna rağmen İran ile arasını bozmayarak, İran-Irak savaşı esnasında Irak yanında olmayan ve tarafsız kalan nadir ülkelerden biri olmuştur. 1979 yılında Pakistan (ve kuşkusuz İran) açısından ikinci büyük şok Afganistan'ın Sovyetler Birliği tarafından işgal edilmesidir. Sovyetler Birliği'nin, üstelik de Hindistan ile yakın dost olan komünist bir rejimin kapısına kadar geldiğini gören Pakistan, tekrar İran ile bir yakınlaşma içine girmiştir. 1980'li yıllarda İran bir yandan Irak ile savaşını sürdürmüş, diğer yandan da Afganistan'da devrimci İslam düşüncesi taşıyan gruplara yardım etmiştir. Pakistan ise artık bir cephe ülkesi haline gelmiştir. Pakistan bir anda Suudi finansmanlı, ABD malzemeli ve Pakistan eğitilmiş Afgan mücahitleri için hazırlanma ve geçiş merkezi haline gelmiştir. Ancak 1971 savaşında Doğu Pakistan'ın kaybedilmesi ve Bangladeş olarak yeni bir ülkenin ortaya çıkışı, Pakistan'ı etnik milliyetçilik hareketleri konusunda tedirgin ettiğinden, Pakistan kendi üzerinden Afganistan'a yapılan yardımları Afganistan'daki etnik kimliklere göre değil, mezhepsel (Sünni) özelliklere göre dağıtmıştır. Kaldı ki, İran (Şii) Devriminin Orta Doğu'da kendisi için yarattığı tehlikeleri göz önünde bulunduran ABD de, Afganistan'da yaşayan Sünni grupların kuvvetlendirilmesi fikrine karşı değildir (Pant, 2009).

Ancak İran'ın, Pakistan'ın bu kaygılarını yanlış anlaması ve ABD ile arasındaki mücadelesi, Afganistan politikasını etkilemiş; İran Afgan grupları desteklerken Şii, Pers kökenli Tacikleri öne çıkartmıştır. Bu dönüşüm Afganistan'daki gruplar arası kutuplaşmayı arttırmış ve Pakistan-İran güvensizliğinin temelini oluşturmuştur. 1998 Ağustos'unda Taliban'ın Mezar-ı Şerif'te İran konsolosluğu ve diplomatlarına yönelik müdahalesinden sonra her iki ülke savaşın eşiğine gelmiştir. İran Pakistan destekli Taliban rejimine karşı, bir anda sınırlarına 70 bin kişilik bir ordu yığmıştır (Pant, 2009).

Bununla birlikte Afganistan konusunda yaşanan asıl büyük değişim, 11 Eylül saldırıları sonrasında ülkenin ABD tarafından işgaliyle yaşanmıştır. Önceleri İran bu konuda önemli bir tepki vermemiştir. Hatta ABD'ye terörist saldırılar sonrası destek teklifinde bulunmuş, ABD'nin Taliban'ı yok etmek için Pakistan'a baskı uygulamasını

memnuniyetle karşılaşmıştır. Taliban'ın 2001 yılında iktidardan devrilmesi sonucunda, çeşitli grupları bir araya getirerek istikrarlı bir hükümet kurmak için hazırlanan "Bonn Antlaşması"nu desteklemiş, bölge güçleri ve Pakistan'ın da dâhil olduğu komşu ülkeler arası işbirliğini güçlendirecek "Kabil Deklarasyonu"nu imzalamış, Peştun köklerine rağmen Karzai'yi desteklemiş ve Afganistan'a yardım ve borç vererek (560 milyon \$ civarı), inşaat faaliyetlerine katılmıştır. Bu arada 2002 yılında İran Cumhurbaşkanı olan Hatemi, on yıllık bir aradan sonra ilk defa İslamabat'ı ziyaret etmiştir. Bu bağlamda İran hem bölge dışı güçleri mümkün olduğu kadar Afganistan dışında tutacak görel bir istikrarın sağlanması için, hem de kendini ülkedeki Şii'lerin güvenlik garantörü olarak gördüğü için, sorumlu bir bölge gücü olarak davranmaya çalışmıştır. Ancak ABD'nin Afganistan'a büyük bir askeri yığınak yapması ile İran kendini Afganistan, Orta Asya ve İran Körfezi'nde ABD askerleriyle sarılmış olarak bulmuştur. Aynı dönemde ABD Başkanı Bush'un İran'ı "şer eksenini" içine dâhil etmesi ve "dönüştürücü diplomasi" (*transformative diplomacy*) adı altında Orta Doğu'daki devletlerde rejim değişikliklerini zorlayacaklarını açıklaması, İran'ı daha da kaygılandırmıştır. Dolayısıyla bir süre sonra İran Afganistan'da giderek kendi çıkarlarını savunan grupları desteklemeye, muhafazakâr Şii okulları kurmaya ve özellikle 1857'ye kadar İran toprağı olan "Batı Herat" bölgesinde etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Buna karşılık Pakistan ise, Peştunca konuşan Güney Afganistan'daki grupları kendi etki alanı içinde tutmaya çalışmıştır (Pant, 2009).

Bugün Afganistan'da bir yandan İran-Pakistan mücadelesi devam ederken, diğer yandan her iki ülkenin ABD ile yaşadığı gerilimler artmaktadır. Nükleer enerji sorunu ve Orta Doğu'daki güç mücadelesi nedeniyle İran ile ABD arasındaki anlaşmazlıkların Afganistan'da da devam etmesi anlaşılabilir bir durumdur, ancak harekâtın başından itibaren destek veren Pakistan ile ABD arasındaki güvensizliğin boyutları şaşırtıcıdır. ABD, Pakistan İstihbarat Servisi'nin (ISI) Taliban'ı desteklediğini düşünmektedir. Pakistan'ın, ABD'den gelen yardımların devamlılığını sağlamak için Taliban sorunuyla fazla ilgilenmediği, dikkatini Hindistan ile arasındaki konulara odakladığı iddia edilmektedir. Bu nedenle ABD, Pakistan'ın bölgedeki aşırı İslami gruplara tolerans gösterdiğini düşünmektedir (Pant, 2009).

Buna karşın Pakistan, ABD'nin hesapsız askeri güç kullanımı nedeniyle Afgan halkını kazanamadığına, Afganistan'ın sosyolojik yapısını ve Taliban'ın konumunu iyi değerlendiremediğine, artan göç hareketleri nedeniyle Pakistan'ın ekonomik ve siyasi dengesinin bozulduğuna inanmaktadır. Ayrıca ABD'nin giderek Hindistan ile yakınlaşması ve İran'ı bölmek için güneyde Belucilere verdiği desteğin Pakistan'ın çıkarlarına zarar vermesi çok ciddi tepki uyandırmaktadır. Pakistan'ın bölünmesine gidecek bir sürecin ABD eliyle harekete geçirildiği düşünülmektedir. Zaman zaman kuzeyde Pakistan topraklarının ABD güçlerinin saldırısına uğraması ve güneyde olası bir Belucistan devleti, Pakistan halkında ABD'ye karşı olan güvensizliği arttırmaktadır (Pant, 2009).

Özellikle Beluci hareketin İran'daki faaliyetleri, İran ve Pakistan arasındaki ilişkilere zarar veren önemli bir konu olarak öne çıkmaktadır. 2008 yılı Haziran ayında Beluci bir terörist grup olan Cundullah'ın, İran topraklarında gerçekleştirdiği operasyon her iki ülkenin arasını açmıştır. İran'daki paramiliter güvenlik güçlerinden onaltı kişiyi kaçırıp, infaz eden Cundullah'ın, Pakistan topraklarından geldiği ve Pakistan'ın sorumlu olduğu iddia edilmiştir. Gerek bu saldırı, gerekse yine 2008 Kasım ayında Hindistan'ın Mumbai kentinde yaşanan bombalı terörist saldırı sonrasında radikal İslamcı teröristlerin Pakistan'dan geldiği iddiası, uluslararası sistemde Pakistan'ı terörizme kaynaklık eden bir ülke durumuna düşürmüştür. Oysa "başarısız devlet" (*failed state*) imajı yüklenmeye çalışılan Pakistan, hem Beluci gruplar hem de köktendincilikten kendi de çok zarar gören ve elindeki imkânlar ile bu sorunları çözmeye çalışan bir ülkedir.

Pakistan'ın sorunları bunlarla sınırlı değildir. Pakistan'daki Sünni-Şii gerginliği ve mezhep çatışmaları da Pakistan-İran ilişkilerini etkilemektedir. İran'ın Pakistan'daki Şii gruplara destek verdiği söylenmektedir. Kuşkusuz İran'ın bu eylemlerinin tek nedeni Şii grupların varlığı değildir. Pakistan'ın nükleer gücü, İran tarafından her zaman bir tehlike olarak değerlendirilmiştir. Bu bağlamda İran'ın nükleer güç olmak istemesinin en önemli sebeplerinden birinin de "Sünni Bomba" korkusu olduğu iddia edilmektedir (Pant, 2009). Suudi Arabistan ve Pakistan arasında, nükleer teknolojiye karşılık petrol

anlaşması yapıldığına dair söylentiler de İran'ın kaygısını arttırmaktadır. Bununla birlikte Pakistan ve İran arasındaki sorunlar, ABD'nin bölgedeki varlığına duyulan ortak tepki yanında çok hafif kalmaktadır. Her iki ülke 2001 yılında oluşturdukları Ortak Bakanlar Komisyonu vasıtasıyla istihbarat paylaşımında bulunmakta ve iş birliği yapmaktadırlar.

Rusya-Çin-Hindistan Üçgeninde Afganistan Sorunu

Moskova, Delhi ve Pekin arasında stratejik bir üçgen oluşturma fikri, ilk kez 1998 Aralık ayında Rusya Başbakanı Primakov tarafından dile getirilmiştir. 1998'de özellikle Balkanlar ve Orta Doğu'da ABD'nin tek taraflı eylemlere yönelmesi ve Rusya'nın muhalefetini dikkate almaması, Primakov'u ABD merkezli projeleri dengeleyebilecek jeopolitik bir eksen arayışına itmiştir. Çok kutupluluğu savunan Rusya, Hindistan ve Çin'den destek aramıştır. Ancak Çin bu konudaki önerileri tamamen reddetmiş, Hindistan ise kaçamak bir duruş sergilemiştir. Bu durumu değiştiren gelişme, ABD'nin 2003 yılında Birleşmiş Milletler'i (BM) by-pass ederek Irak işgaline hazırlanması olmuştur. Her üç ülkenin Dışişleri Bakanlarının bu dönemde BM'de başlattıkları gayri resmi görüşmeler, 2005 yılından itibaren üç taraflı istişare toplantılarına dönüşmüş (Zygar, 2005), ancak somut bir gelişme ortaya çıkmamıştır. Pek çok Batılı analist toplantıları ortak bir vizyondan ziyade, "Amerikan karşıtı", hatta "Batı karşıtı" bir içgüdüyle, tepkisel bir yaklaşma olarak değerlendirmiştir. Buna karşın Rusya, ABD'nin "tek kutuplu dünya" stratejisine karşı, "çok kutupluluğu" savunduğunu, kimseye karşı ya da yakın olmak gibi tepkisel politikalar izlemediklerini ifade etmiştir. Konuya ilkesel temelde yaklaştığını iddia etmiştir.

ABD bu söylemi inandırıcı bulmamaktadır. Putin ile birlikte realist bir politika izleyen Rusya'nın, BM çerçevesinde oluşturulacak çok kutuplu dünya idealizminin samimi olmadığını, uluslararası sistemin merkezine BM'yi yerleştirme fikrinin başlıca nedeninin, Rusya'nın Güvenlik Konseyi daimi üyeliği olduğunu ve Asya'da oluşturduğu jeopolitik eksen içinde eşitlikçi bir güç olarak değil, yönlendirici bir güç hevesiyle hareket ettiğini düşünmektedir (Turner, 2009).

Farklı görüşlere rağmen, Rusya, Çin ve Hindistan'ı üçlü diyaloga iten sürecin, Batı'yı dengelemek ve yükselmekte olan güçlere gerekli istikrarı sağlamak için başlatıldığını söylemek mümkündür. Ulusal çıkarlarını korumak ve egemenliklerini güvence altına almak için böylesi bir istikrar önemli bir zorunluluktur. Rusya'nın "yakın çevresinde" nüfuzunu devam ettirebilmesi, Sovyet İmparatorluğu dağılmış bile olsa eski Sovyet Cumhuriyetleri'ndeki yaşamsal çıkarlarını koruyabilmesi ama belki de her şeyden önemlisi Rusya Federasyonu'nun parçalanmasını engelleyebilmesi için böyle bir istikrar gereklidir. Rusya Federasyonu halen Sovyetler Birliği'nin parçalanmasının yaratmış olduğu travmayı üzerinden atabilmiş değildir.

Aynı istikrar unsuru Çin açısından da gereklidir. Çin dünyanın yükselen yeni süper gücü olarak ekonomik gelişmeye, ekonomik gelişme içinde ticari üstünlüğe ve ticareti engelleyecek istikrarsızlıklarla mücadele etmeye ihtiyaç duymaktadır. Dünya ticaretindeki konumu ile en azından bir süre daha dikkat çekmeden güçlenmeye çalışmaktadır. İç siyasi sorunları (Doğu Türkistan ve Tibet) ile Tayvan gibi hassas dış problemlerini dikkatlice idare ederken, istikrarlı bir Orta Asya üzerinden hem Orta Doğu ve Kafkasya'daki enerji kaynaklarına hem de Avrupa pazarlarına ulaşmak istemektedir.

Benzer bir istikrar algısı her geçen gün büyüyen Hindistan için de geçerlidir. Çin'in bu ölçüde büyümesi ve Çin-Pakistan ittifakı Hindistan'ı tedirgin etmektedir. Pakistan'ın gerek Afganistan üzerinde gerekse Keşmir bölgesinde etkili olmasına ve bu bölgeleri kontrol etmesine şiddetle karşı çıkan Hindistan, Orta Asya'da artacak bir Pakistan nüfuzundan ve Taliban-Pakistan yakınlaşmasından endişe duymaktadır (Bhattacharya, 2004). Bu nedenle, son dönemlerde yaşanan ABD-Hindistan yakınlaşmasının önemli sebeplerinden birinin de, Hindistan'ın Pakistan'ı dengeleme ve Keşmir'de gerilla direnişini örgütleyen Taliban güçlerini yok etmek olduğu söylenebilir. Neticede her üç ülke de genel olarak uluslararası sistemin, daha bölgesel anlamda da Orta Asya'nın istikrarından fayda sağlamaktadır. İstikrarın bozulması ve başta ABD olmak üzere bölge dışı güçlerin Orta Asya'ya yerleşmesi istenmemektedir.

Bu bağlamda, özellikle Rusya açısından ABD'ye duyulan güvensizliğin altında "renkli devrimler" yatmaktadır. 2004 yılında Ukrayna'da gerçekleşen "Turuncu Devrim" ve ardından Gürcistan ve Kırgızistan'da tedavüle sokulan diğer girişimler Rusya'da, dış güçlerin demokratikleşme bahanesi altında ülkenin "yakın çevresi"ne müdahale ettiği algısını güçlendirmiştir. ABD'nin Orta Asya'daki varlığı ve demokratikleşme söylemi ile Tibet ve Doğu Türkistan'da bağımsızlık hareketlerinin tahrik edildiğine inanan Çin de bu konuda Rusya ile aynı düşüncededir. Hindistan'ın bu üçlü içine dâhil olmasında en büyük etken ise Rusya faktörüdür. Rusya ile Hindistan arasındaki geleneksel iş birliği, silah sanayindeki ortaklıklar ve teknoloji transferi gibi önemli konular Hindistan-Rusya beraberliğini her daim canlı tutmaktadır. Ayrıca Çin'in büyüyen gücüne karşı Rusya'yı yanında görmek isteyen Hindistan, böyle bir yapılanma içinde Çin'i kendisi için bir tehdit kaynağı olmaktan çıkarmayı düşünmüş olabilir.

Tüm bu manzara içinde ABD ve NATO'nun Afganistan harekâtı ile Orta Asya'ya konuşlanmasına ve uzun dönemli bir askeri güç yığınağına, Rusya ve Çin'in tepkisiz kalacağı beklentisi mantıklı görünmemektedir. Şanghay İş Birliği Örgütü ülkelerinin bu sürecin dışında veya gerisinde kalması mümkün değildir. ABD Çin'e karşı Tayvan'ı silahlandırıp, Rusya'ya karşı Karadeniz ve Kafkasya bölgesine nüfuz etmeye çalışırken, Gürcistan'ı destekleyip, Ukrayna ile birlikte NATO'ya alma planları yaparken, İran ve Pakistan'a rağmen güneyde Belucileri desteklerken, Pakistan ve Hindistan arasındaki gerilimi bilmesine karşın Hindistan ile ilişkilerini yoğunlaştırırken, Afganistan politikasında başarı sağlaması ve Kuzey Dağıtım Hattı ile beklediği bölgesel iş birliğini oluşturması mümkün gözükmemektedir. ABD ile iş birliği içinde olan pek çok ülke, bu iş birliğini ya zoraki bir biçimde yapmakta ya da ABD'yi zayıf düşürecek bir süreç işlediği için Afganistan'daki planları destekler şekilde davranmaktadır. Bu bağlamda gerçekçi bir sorgulama yapıldığında, Rusya'nın Afganistan'a giden lojistik güzergâhlar konusunda gösterdiği anlayış ve ortak düzenlemeler ne kadar samimi olabilir? 2010 yılı itibariyle ABD, Tayvan'a 6.4 milyar dolarlık, stratejik değeri çok yüksek silah satarken, Çin'in ABD'ye gerçek anlamda destek vereceğine kim inanabilir? Çin ve ABD arasında jeopolitik bir zıtlık devam ederken ve buna ek olarak

her iki ülke arasındaki ekonomik korumacılık artış eğilimi içindeyken, nükleer konusunda hem İran'a hem de Kuzey Kore'ye ABD baskısı Çin tarafından nasıl desteklenebilir? Hatta bundan da öte, NATO baskısıyla zorlanan Avrupa Birliği ülkeleri ABD politikalarının daha ne kadar arkasında durabilir (Batty, 2010)?

Müslüman Dünyanın Taliban Algılaması ve Afganistan'ın Geleceği

Afganistan'ın 11 Eylül terör olaylarının hemen ardından hedef ülke haline gelmesi ve ABD'nin dünyanın önde gelen devletlerini de peşinden sürükleyerek "Sonsuz Özgürlük Operasyonu" ile Afganistan'ı işgal etmesi, Taliban güçlerini iktidardan indirmiştir. Dini kurallara bağlı İslami bir devlet kurma amacıyla yola çıkan Taliban Rejiminin, El-Kaide militanlarına yataklık ettiği iddiası, bu müdahalenin en önemli gerekçesini oluşturmuştur. Ancak bir süre sonra ABD'nin müdahalelerinin Orta Doğu'yu içine alacak şekilde genişlemesi, "Büyük Orta Doğu Projesi" adı altında yeni bir stratejik yaklaşımın belirlenmesi, İslam dünyasında tepki çekmiştir. ABD'nin Afganistan işgali, Avrasya'nın jeopolitik merkezine eline geçirilmesi, enerji kaynaklarının yönlendirilmesi, İran'ın çevrelenmesi ve Müslüman dünyanın geriletilmesi olarak algılanmaya başlanmıştır. Bu sebeple, El-Kaide olmasa dahi Taliban, özellikle Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan tarafından desteklenmektedir. Bu destek hem mali hem de siyasi olarak Sovyet işgali dönemine değin uzanmaktadır. Dolayısıyla, bağış ve yardıma dayalı ilişkiler ağı oldukça köklü bir sisteme sahiptir.

Yapılan değerlendirmelere göre, tüm Müslüman ülkelerden Afganistan'a çarpışmaya gelen ve Taliban'a katılan gruplar mevcuttur. Bu gruplar Afganistan'daki afyon ticareti ile finansal anlamda desteklense de, asıl gelir Körfez ülkeleri ve Suudi Arabistan'daki özel bağışçılardan ve Müslüman ülkelerdeki hayırseverlerden sağlanmaktadır. CIA'nın tahminlerine göre 2008-2009 arasında, sadece dış yardımlardan gelen miktar 106 milyon doları bulmaktadır (Whitlock, 2009) ve Birleşmiş Milletler'in Taliban ve El-Kaide'yi İzleme Takım Koordinatörü Richard Barrett'in değerlendirmesi ile bu paranın izi kolayca takip edilememektedir. Dolayısıyla kimin ya da hangi ülkenin

yardım ettiği rahatlıkla bulunamamaktadır. Ancak iddialar bununla sınırlı değildir. Arap ülkeleri yanında ismi anılan ülkelerden biri de Pakistan'dır. Pakistan ordusu ve gizli servis uzmanlarının Taliban'a destek verdiği iddia edilmektedir. Pakistan resmi olarak iddiaları reddetse de, ABD yetkilileri Taliban'ın direnişini Pakistan sayesinde genişletebildiğini düşünmektedir (Whitlock, 2009). Bu görüş Afgan yetkililerce de belli bir oranda paylaşılmakta, hatta Pakistan Talibanı ile Afganistan Talibanı şeklinde ikili bir ayırım yapılmaktadır. Afganistan'ın Türkiye Büyükelçisi Mesud Halili'ye göre, gelecekte bir gün Afganistan Talibanı'yla diyalog mümkün olsa da, El Kaide ve Pakistan Taliban'ı ile böyle bir süreç söz konusu olmayacaktır (Halili, 2010).

Bugün özellikle İslam ülkelerinden gelen bağış ve yardımlar ile Taliban'ın yıllık bazda yüz milyonlarca dolarlık bir akışı kontrol ettiği ifade edilmekte ve Afganistan'daki ABD güçleri komutanı General McChrystal'in değerlendirmesiyle, "Taliban'ın afyon ticaretine engel olursa dahi, örgütün diğer kaynakları ile operasyonel kabiliyetini sürdürebileceği" söylenmektedir (Whitlock, 2009). Nitekim, Taliban'ın afyon ticaretinden elde ettiği gelirin yıllık 70-100 milyon dolar arası olduğu düşünülürse, bu miktar Taliban'ın harcamalarının oldukça altındadır. Bölge halkının yaptığı kaçakçılıktan veya ticaretten vergi alma ya da adam kaçırma gibi eylemler ile örgüt gelir kaynaklarını çeşitlendirmektedir. Bunun yanında Afganistan'da iş yapan taşeron firmalardan "koruma ücreti" adı altında büyük miktarda haraç da alınmaktadır. Bu durumu önlemek için, ABD'nin 2009 yılında özel bir tim kurarak, Taliban'ın Finansal desteğini ortaya çıkartmak istediği açıklanmıştır. "Afgan Tehdidi Mali Hücreleri" olarak adlandırılan bu birim, ABD Merkez Komutanlığı, DEA-Uyuşturucu ile Mücadele Teşkilatı, Hazine ve CIA çalışanlarından oluşmakta, Irak'ta olduğu gibi hukuki yaptırım ve istihbarat için bilgi toplamaktadır. Ancak Afganistan'da yerleşik bir bankacılık sisteminin olmaması, modern bir mali sistemin eksikliği, yaygın olarak kullanılan hesapların dondurulması ya da elektronik para transferlerinin izlenmesi gibi yöntemleri etkisiz hale getirmektedir. Bölgede işlemekte olan "havale (*hawala*) ağları" sistemi, teknik takibi çok zorlaştırmaktadır. Bu ağlar sayesinde Körfez ülkelerinden ciddi miktarda para, Afganistan ve

Pakistan'a akmaktadır. Özellikle Körfez bölgesine çalışmaya giden Afgan ve Pakistanlı işçilerin ailelerine yaptıkları para transferleri ile bağışlar birbirine karışmakta, takip zorlaşmakta ve Taliban'a büyük gelir sağlanmaktadır (Tawil, 2010).

Hawala terimi, hindu dilinde, arapçada ve urducada "güven" veya "referans" anlamına gelmektedir. Zaten, sistemin temelinde güven yatmaktadır (Tekin, 2001: 87). Hiçbir kayıt yoktur veya kayıt varsa bile bunlar yetkilileri yanıltmaya yönelik çarpıtılmış kayıtlardır. Dolayısıyla bir uyuşmazlık halinde hukuka başvurma imkânı da mevcut değildir. Ama bu olumsuzluklara rağmen sistemin etkin bir şekilde işlemesi sistemi kullananların aynı dili konuşan, aynı ırktan gelen insanlar olmalarındandır. Bu etnik bağlılık, sistemi ayakta tutmaktadır. Sistem, kullananlar açısından son derece hızlı ve güvenli işlemektedir. Para havale edecek olan kişi, parasını bankere teslim etmekte, parayı teslim alan banker paranın gideceği ülkedeki *Hawala* bankerini iletişim cihazları ile arayarak parayı alacak olan kişiye ödeme yapılması talimatını vermektedir. Böylece bankacılık işlemlerine göre çok daha hızlı bir biçimde, bürokratik formalitelere gerek kalmadan ve resmi yetkililerin dikkatini çekmeden havale işlemi gerçekleştirilmektedir (Tekin, 2001: 88). Bu havale emri genellikle telefon aracılığı ile verilmektedir. *Hawala* bankerlerinin telefon konuşmalarında, konuşmaların başkaları tarafından anlaşılmasını önleyecek biçimde şifreli bir dil kullandıkları belirlenmiştir. *Hawala* bankerleri genelde köklü ailelerin veya klanların üyeleridirler, birçok ülkelerdeki benzer topluluklara (aynı ırktan gelen) yayılmışlardır (Tekin, 2001: 88). Bunlar komisyondan ziyade ülkeler arasındaki kur farklılıklarından yararlanarak para kazanmaktadır. *Hawala* sistemi, yüksek tutarlarda paranın sınır ötesi hareketini iz bırakmadan ve yasal bankacılık kanallarından kaçarak sağlamak için sıklıkla kullanılmaktadır. Müşteriler çok çeşitlidir ve *Hawala* sistemini çok çeşitli amaçlarla tercih etmektedirler. Bu amaçlardan bazıları iyi niyetli ve yasaldir ama *Hawala*'nın kullanılma nedenlerinden birçoğu da masum olmayan amaçlardır. Bu nedenler, memleketindeki fakir akrabalarına yardım etmek amacıyla küçük miktarlarda para yollamaktan, vergi kaçakçılığına, paranın sıkı kambiyo rejimi olan ülkelere kaçırılmasına, kara para aklanmasına, uyuşturucu kaçakçılığı, silah kaçakçılığı ve

terörizm gibi ciddi suçların finansmanına kadar değişmektedir (Tekin, 2001: 89). Ancak Holbrook'a göre, Taliban'a gelen para yalnızca "havale ağları" ile sınırlı kalmamakta, umre-hac ziyareti adı altında yapılan ziyaretler esnasında bavullar içinde çok miktarda bağış ve yardım Afganistan'a transfer edilmektedir (Persian Gulf, 2009).

Körfez ülkeleri, Suudi Arabistan ve Pakistan'dan destek aldığı iddia edilen Taliban'ın izole edilmesi ve parçalanması konusunda çalışan ABD ve NATO, son zamanlarda böyle bir stratejinin yalnızca silah kullanılarak hayata geçirilemeyeceğini fark ederek, Taliban ile bir şekilde ilişki kurmaya çalışmaktadır. Gerek Suudi Arabistan'ın gerekse Türkiye'nin bu konuda önemli roller oynayacağı düşünülmektedir. ABD ve Büyük Britanya, Suudi Arabistan ve Türkiye'nin yalnızca Taliban'ı değil, Taliban'ın arkasındaki destek olarak görülen Pakistan'ı da ikna edebileceğine inanmaktadır. Irak'ta uygulanan sistemin başarısının ardından, muhalif grupların ve direnişçilerin bir şekilde Afganistan'da da sisteme dâhil edilebileceği planlanmaktadır. Örneğin, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Londra'daki temaslarını değerlendiren İngiliz *The Times* gazetesi, yapısı, tarihi ve Müslüman ülkelerle olan ilişkilerinin, Türkiye'ye çevresindeki bütün sorunlu bölgelerde önemli bir rol üstlenmesine olanak sağladığını yazmaktadır. *The Times*, Türkiye'nin, Taliban'ın Afganistan'da aktif siyasete katılımı konusunda rol alabileceği yorumunda bulunurken, Türkiye'nin tarihi ve geleneği ile farklı bir ülke olduğuna işaret etmekte ve Afganistan ile kurduğu ilişkilere dikkat çekmektedir (Binyon, 2010). Benzer şekilde Suudi Arabistan'ın desteği ile Maldivler'de Afgan yetkililer ve Taliban içindeki bazı grupların görüştükları duyurulmuştur. El Cezire'ye göre, Afganistan hükümeti Taliban'ın yekpare bir bütünlük göstermediği, bir direnişten ziyade pek çok direnişçi gruptan bahsetmenin daha doğru olduğu konusunda ısrarlıdır. Dolayısıyla ideolojiden ziyade para nedeniyle ortak hareket eden direnişçilerin ayrıştırılabileceği savunulmaktadır. Bunun yanında, Afganistan'da istikrarın yalnızca Taliban ile görüşerek değil, Pakistan ve bu ülkenin yakın dostu olan, aynı zamanda bölgede çıkarları bulunan Çin'in de razı edilmesiyle mümkün olacağı hesaplanmaktadır (Saudis 'mediating', 2010). Çin ve İran arasındaki enerji antlaşmaları ve Hindistan ile arasındaki gerilimler, Afganistan ve Pakistan coğrafyasını Çin açısından son derece önemli bir

konuma getirmiştir. Gelecekte İran'dan boru hatları veya deniz yoluyla getirilecek petrol ve doğalgazın taşıma güvenliği Çin tarafından dikkatle izlenmektedir. Aynı şekilde Çin'in Hindistan ile olan rekabeti ve sınır sorunları da sıcak çatışmaya dönüşme potansiyeli taşımaktadır. Gerçi her iki ülke arasında çatışma içindeki sınırlarında güç kullanmayacaklarına dair vardıkları bir mutabakat vardır, ancak Hintli analistler yılda 300 kez Çinliler tarafından yapılan sınır ihlali vakası yaşandığını belirtmektedir. Bu nedenle Afganistan konusunda ikna edilmesi gereken bir unsur da Çin olmaktadır (Chang, 2009).

Ancak, bir yandan Türk Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun dediği gibi, "Afganistan'da farklı gruplar arasında birleşme ya da bir araya gelme yönünde bir anlaşma olmadan barışın tesisi zor" görünürken (Binyon, 2010), diğer yandan Doğu Afganistan'daki Taliban komutanlarından Doran Safi'nin sözleriyle, "Talibanın para ile ayrıştırılması mümkün görünmemektedir" (Saudis 'mediating', 2010). Buna karşın, Taliban'ın örgütlenme yapısı içinde bir takım boşluklar bulunabileceği bir gerçektir. Fakat ayrıştırılabilecek gücün, mevcut konjonktür değişmeden Taliban'ın genel direnişine ne ölçüde etki edeceği ve Taliban'a destek veren geniş kitlelerin kazanılmasına ne kadar yardımcı olacağı sorgulanmalıdır. Ayrıca askeri bir üstünlük sağlansa dahi Afganistan içindeki farklı etnik ve dini gruplar ile "savaş ağalarının" etkin olduğu feodal yapıda değişiklik olmadan güçlü bir entegrasyonun sağlanıp, sağlanamayacağı şüphelidir. Afganistan'da geçerli olan koşullar içinde bir ulus devlet kurmak oldukça zor görünmektedir. Cemaatten cemiyete geçememiş, birey kimliğini tesis edememiş ve burjuvazi kavramından habersiz bir toplumda modern-merkezi bir siyasi örgütlenmenin kurulacağını beklemek çok anlamlı değildir. Adeta Ortaçağ şartları altında yaşayan ve ülkeye istikrar getirme iddiasında olan güçlerin de zamanla bölgeden ayrılmak zorunda kaldığını tecrübe eden Afgan halkının, daha sonra baş başa kalacağı Talibanı ve yerel dinamikleri hesaplayarak ABD ve NATO girişimlerine destek vermediği bilinen bir gerçektir (Finn, 2009).

Bu arada ABD yetkililerinin de halkı kazanmak adına ne yaptığı ayrı bir soru işaretidir. Afganistan'ın ihtiyaç duyduğu fonların yalnızca dörtte biri ABD tarafından karşılanmış ve sosyal alanlara gerektiği

kadar harcama yapılmamıştır. Amerikan kaynaklarının % 94'ü askeri gereksinimlere harcanmış, kaynağın kalkınmaya sarf edilen payı sadece % 6 olarak kalmıştır. Benzer kalkınma destek harcamaları ile karşılaştırıldığında Bosna-Hersek'in ABD'den aldığı kaynaktan kişi başına 279 dolar düşerken bu rakam, Afganistan için 67 dolarda kalmıştır (Finn, 2009).

İhmal edilen bir diğer husus da yetkili hükümet görevlilerinin eğitimi olmuştur. Afgan hükümeti ülkeyi idare etmek için geleneksel kabile liderlerine başvurmuş, onlar da ne işlerini becerebilmiş, ne de rüşvet yemekten kendilerini alıkoymuştur. Oysa yapılması gereken ilk iş ülkeyi yönetecek bürokratları yetiştirecek bir okul kurmak ve yeni, idealist bir yönetici sınıfı oluşturmaktır. Bu çerçevede Afganistan 2005'te çağdaş bir kurum olarak Harp Akademisi'ni kurmuş olsa da, yeni bir Yönetim Bilimleri Okulu oluşturmada yetersiz kalmıştır. Ayrıca, bugün Afganlar'ın yüzde sekseni bir sağlık kurumuna başvurabilse de, kadınların yüzde on altısı hala doğum esnasında hayatını kaybetmekte, çocuk nüfusun yüzde yirmi beşi bir yaşını bulamadan ölmektedir ki, bu dünyadaki en yüksek orandır (Finn, 2009).

Sonuç Yerine

Bu ve bundan önce yapılan çalışmalarda Afganistan'daki savaş hakkında pek çok şey söylendi ve halen de söylenmeye devam etmektedir. Afganistan çeşitli yönleriyle tartışılmaktadır. Ancak 2010 yılına girdiğimiz bu dönemde, savaşın onuncu yılına yaklaşılacak bir süreçte asıl sorunlara odaklanmak ve gerçekçi çözümler üretmek artık bir zorunluluk haline gelmiştir. ABD'nin bakış açısına göre, Afganistan operasyonunun iki stratejik hedefi bulunmaktadır. Bunlardan ilki El-Kaide'nin ana karargâhını yok etmek, ikincisi ise Pakistan'da bulunan El-Kaide militanlarının Afganistan'a dönmesine engel olmaktır (Friedman, 2009). Bu hedef belli bir oranda başarılmıştır. Yapılan yıpratma savaşı ile El-Kaide'ye ciddi zarar verilmiştir. El-Kaide içsel bütünlüğünü korumak ve istihbarat açığı vermemek için lider grup içine yeni eleman sokamamıştır. Bu yakalanmayı zorlaştırmakla beraber, verilen her kaybın yerinin boş kalması anlamına gelmektedir. Bu nedenle, zamanla sayıları ve etkinlikleri azalmıştır. Ancak aynı şeyi

Taliban için iddia etmek mümkün değildir. El-Kaide çoğunlukla yurt dışından gelmiş yabancı savaşçılardan oluşmaktayken, Taliban Afganistan'ın yerli kuvvetlerini temsil etmektedir. Ülkede geniş bir etkinliği ve altyapısı bulunmaktadır. ABD işgalinin sürdüğü yıllarda yeni gruplar oluşturabilmiş, yeniden silahlanmış ve operasyonlarını arttırmıştır. Bu gün Taliban konvansiyonel anlamda bir gerilla savaşı vermektedir (Friedman, 2009).

Bu mücadele esnasında Afganistan'daki kabileler ile çok yakın ilişkileri olan Taliban'ın, destek gördüğü muhakkaktır. Afganistan işgal deneyimi ve işgalcileri başarısızlığa uğratma geleneği yüksek bir ülkedir. İşgalciler bu topraklarda çok fazla tutunamamaktadır. Bunun bilincinde olan Afgan kabileleri, Taliban ile ters bir politika izlememeye dikkat etmektedir. Hiçbirinin ABD'nin başarılı olacağına ve savaşı kazanacağına inancı yoktur. Geniş ve etkili bir iletişim ve istihbarat ağı altında, ABD'nin her yaptığı, her harekâtı takip edilmektedir. Bu durumda ABD'nin seçeneklerinden biri büyük bir güçle Pakistan'a girmek, destek yollarını kesmek ve bu ülkedeki Taliban üslerine saldırmak olmuştur. Ancak bu tür müdahaleler Pakistan'ın tepkisine neden olmaktadır. Kaldı ki askeri harekâtlarla belli bir başarı sağlansa bile Afganistan'da kurulan hükümetin ayakta kalabileceği kesin değildir. Akla gelen bir başka çözüm yolu ise birkaç önemli şehirde gücü toplamak ve buradan Afganistan kırsalını kontrol etmektir. Ancak dikkatlice incelendiğinde, Afganistan'da şehirlerin kırsalın kontrolünde kullanılabileceği düşüncesi anlamlı değildir, aksine kırsalın şehirler için anahtar rolü oynadığı görülmektedir. Ayrıca tamamen savunmaya odaklanmış böyle bir stratejinin uzun vadede etkin olabileceğini söylemek mümkün değildir. Böyle bir strateji köşeye sıkışmışlığı temsil edecek, beraberliğin kabul edildiği düşüncesini doğuracaktır. Dolayısıyla ABD'nin yine silahlı gücüyle vurmaktan başka çaresi kalmamaktadır. Ancak vurulması gereken hedefler 'büyük hedefler', yapılması gereken başarı getirecek eylemler olmalıdır. Oysa Taliban büyük gruplaşmaların intihar anlamına geleceğini bildiği için hiçbir şekilde böyle bir hedef haline gelmemektedir. Dolayısıyla ABD sadece çok küçük ve değersiz harekâtlarla yıpranmakta ve yorulmaktadır (Friedman, 2009).

“Savaşa Dair” (*On War*) kitabında Carl von Clausewitz'in savaşın 'sürtünme kuvveti' diye kavramsallaştırdığı bu durum oldukça ünlüdür (Clausewitz, 2008: 83). Küçük engel ve kazaların belli bir birikim noktasına geldiğinde en basit hedeflere ulaşmayı bile son derece zorlaştırdığını belirten Clausewitz, her şeyin basit görüldüğü anda bile 'en basit şeylerin fena halde zorlaşabildiğini' söylemektedir. Taliban'ın mücadelesi bir yana, ABD stratejisine karşı çıkan bölge devletlerinin bu sürtünmeyi artırma kapasitesi oldukça fazladır. Diğer bir deyişle, ABD'yi doğrudan çatışmaya itecek fiili bir kriz çıkartmaksızın zayıflatmak ve Afganistan'daki güçlerini çatışmayı kaybettiği için değil, ama mecalsiz bırakıldığı için çökertmek mümkündür. Bu durumda ABD belki yeniliyormuş gibi görünmeyecektir, ama sonunda Afganistan'ı kaybedecektir (Walt, 2009).

Buradan bir sonuç çıkarılması gerekirse, artık ABD'nin El-Kaide ile savaşında şehirlerde biriktirdiği binlerce kişilik bir güce ihtiyacı yoktur. El-Kaide ile savaş, istihbarat, küçük vurucu timlerle örtülü operasyonlar ve ani hava saldırıları ile başarıya ulaştırılabilir. Şehirde yoğunlaşmak, sadece kırsal alanda El-Kaide'ye de barınak olan geniş bir Taliban etki sahası yaratmaktadır. Karzai hükümetini ve anahtar şehirleri korumak El-Kaide'ye tesir etmemektedir. Ayrıca ABD, Afganistan-Pakistan sınırını da yeterli şekilde denetleyememektedir. Kontrol imkânlarının yetersizliği istihbarat eksikliğine yol açarak, Taliban'ın yenilmesine engel olmaktadır (Innocent & Carpenter, 2009). ABD'nin yukarıda izah edilen olumsuzluklara rağmen şu anki modelinde ısrar etmesi, sadece radikal İslami direniş gruplarını ABD birliklerinden uzak tutmaya yarayacaktır, yoksa hedeflenen ABD yanlısı bir Afganistan'ı oluşturmayı değil. Bu hedefin gerçekleşmesi için ise, gönderilmesi mümkün olmayan en az 500.000 kişilik bir kuvvete ihtiyaç vardır. I. Körfez Savaşı bu bakımdan oldukça aydınlatıcıdır: 02 Ağustos 1990'dan 13 Haziran 1991'e kadar Irak'ta, 697.000 kişilik bir ABD kuvveti görev yapmıştır (Military Statistics).

ABD'nin yeni Afganistan stratejisine bakıldığında, Irak'ta kullandıkları planın bir benzerinin uygulandığı görülmektedir. Özünde Afgan halkının taleplerinin dikkate alınacağı ileri sürülen bu planda, siviller ve teröristlerin titiz bir şekilde birbirinden ayrılacağı, ev

aramalarını yabancı askerlerin yapmayacağı, güçlü bir Afgan ordu ve polis teşkilatının oluşturulacağı, uygun görülen Taliban gruplarıyla masaya oturulacağı ve ele geçirilen bölgelerde hızlı bir imar ve iyileştirme faaliyetinin başlatılacağı bir sistem düşünülmektedir. Bununla birlikte unutulmuş bir nokta vardır. O da Irak'taki şartlar ile Afganistan'dakilerin aynı olmadığıdır. Irak'taki direniş gruplarından farklı olarak Taliban, ABD'nin Afganistan'da zafer kazanamayacağına dair derin bir inanca ve güvene sahiptir. Irak'ta direnişçilere eylemlerini bir kez daha düşünmeleri için çok kuvvetli bir şiddet uygulanmıştır ve bunun etkileri görülmüştür. Ama aynı strateji örneğinin Vietnam'da işe yaramamıştır. Afganistan'a bakıldığında Taliban'ın elinde hayatta kalabileceği geniş kaynaklar ve saklanabileceği uygun koşullar vardır. Muhtemelen baskıya dayanacaktır. Bu tavır Afgan tarihinde sıkça yaşanmış bir deneyimin yansımasıdır ve İngilizler ile Ruslara karşı işe yaramıştır. Kaldı ki Afganistan yeni gelen birlikler ile güçlendirilen ABD ordusunun söz ettiği titizliği gösteremediği ortaya çıkmıştır. Amerikan birliklerinin ağırlıkta olduğu 15 bin NATO muharip gücü ile Afgan askerinin katıldığı ve Taliban'ın en büyük kalesi olarak görülen Marjah bölgesinin alınmasının hedeflendiği "Müşterek" adı verilen operasyonun daha ikinci gününde NATO roketi bir evi vurmuş ve 12 sivil ölmüştür. NATO komutanlığından yapılan açıklamada, "İki adet roket, hedeflenen direnişçilerden 300 metre uzağa düşerek bir eve isabet ettiği" ifade edilmiştir. Ardından 'Yüksek Mobiliteli Topçu Roket Sistemi'nin (HIMARS) savaş alanında kullanımı, soruşturma tamamlanana kadar yasaklanmıştır. Sivil kayıpların ortaya çıkması ve operasyonun önceden haber verilmesi ile binlerce sivilin, üstelik de kış ayında göçmen durumuna düşmesi, halkın ve aşiretlerin desteğinin kaybedilmesi anlamına gelmektedir (Partlow, 2010).

Afgan halkı için sorun yalnızca yoğunlaşan harekâtlar nedeniyle içine düştüğü durum değil, topraklarındaki yabancı güçlerin ne zaman gideceğidir. Çünkü bu süre uzadıkça Afganistan'daki gerilim daha da artmakta, diğer ülkeleri de korkutacak şekilde yayılmaktadır. Hem Afgan halkı, hem de bölge ülkeleri ABD'nin Orta Asya'da kalmak için savaşı uzattığına inanmaktadır. Yoksa amaç 11 Eylül saldırılarına BM kuralları çerçevesinde karşılık vermek ise, bu en fazla bir sene içinde tamamlanabilecek bir harekâttir. Başka bir deyişle, herhangi bir

cezalandırma operasyonunun yaklaşık on yıl sürmesi kimse tarafından anlaşılabilir bir durum değildir (Köni, 2010).

ABD'nin işgal harekâtlarının her halükarda radikal rejimleri düzelmeye zorladığını ve ılımlı yönetimlere dönüşümü başlattığını savunan kesimler ise, bu mücadelenin sürdürülmesi gerektiğine inanmaktadır. Zakaria'ya göre, artık cihad ideolojisi Müslüman halklar için çekici değildir. Eğer böyle olsa çoktan Batı için sonu gelmeyecek bir medeniyetler çatışması başlamış olurdu. Oysa olaylı bir sekiz yıl geçirilmesine karşın, Afganistan'da gerçekleştirilen operasyonlar sayesinde, terörle mücadelenin yürütüldüğü bütün topraklarda köklü bir dönüşüm olduğunu vurgulayan Zakaria, önceleri kararsız olan pek çok Müslüman devletin, şu anda radikal akımlarla mücadele ettiği ve ılımlıların köktencilere karşı başarılı olduğu bir Müslüman dünyanın yaratıldığını iddia etmektedir. Bugün ABD yönetiminde artık radikal rejimlerin Müslüman bir ülkede başa geçebileceğine dair herhangi bir korkunun olmadığı savunulmaktadır (Zakaria, 2010).

ABD'de ağırlıklı olarak Demokrat Parti taraftarlarında hâkim olan bu düşünceye göre, Cumhuriyetçiler kamuoyundaki cihat korkusunu boşu boşuna körüklemektedir. ABD stratejisinin Endonezya, Suudi Arabistan başta olmak üzere pek çok Müslüman ülkede değişimi zorladığı ileri sürülmektedir. Arap dünyasının kendi geri kalmışlığını tartışmaya başladığı, kapalı ekonomik ve politik rejimlerin açılmaya mecbur kaldığı belirtilmektedir. Bu bölgelerdeki insanların hiçbirinin liberal ya da ABD yanlısı bir dönüşüm yaşamamakla birlikte, artık cihat fikrini benimsemedikleri düşünülmektedir. Ayrıca intihar bombacılığının bugün Müslüman dünyada eskiye nazaran daha az kabul görmesinin altında bu işgallerin ve ardından uygulamaya sokulan programların olduğu vurgulanmaktadır. Bu konudaki birkaç istisnanın Afganistan, Pakistan ve Yemen olduğu söylenmekte, fakat bunun da salt işgal ve ABD karşıtlığından kaynaklanmadığı, yerel-etnik kavgaların rolü olduğu iddia edilmektedir (Zakaria, 2010).

Bugün Hamid Karzai hükümeti ve Afgan ordusu en büyük sınavını halkın desteğini ve güvenini kazanmak için vermektedir (Afganistan'ı Kazanabilmek, 2010). Ancak sonuçlar iç açıcı değildir. 2010

yılı Şubat ayı itibariyle, müttefik güçleri ve Afgan ordusu Taliban'a karşı büyük bir operasyona başlamış fakat bu operasyon da son sekiz yıldır yapılanlardan çok farklı yürütülmemiştir. İnsan odaklı ve Afgan halkına saygılı bir harekât planı hedeflenmesine karşın, siviller vurulmuştur. NATO güçlerinin “Müşterek” adlı bu harekâta yol açtığı sivil kayıplara Afganistan devlet başkanı Hamid Karzai dahi tepki göstermiştir. Parlamentoda yaptığı konuşmada operasyondan kurtulan 8 yaşındaki bir çocuğun fotoğrafını gösteren Karzai, çocuğun ailesinin 12 ferdi kaybettiğini ve bunun tüm Afganistan için bir trajedi haline geldiğini söylemiştir. Ayrıca Karzai, NATO'nun operasyonları sırasında hala masum insanların öldüğünü belirtmektedir (Karzai bile NATO'ya isyan etti, 2010).

Kaldı ki tek sorun sivillerin öldürülmesi de değildir. Sağ kalanlar açısından koşullar tahammül edilemez duruma gelmiştir. Esedullah Oğuz tarafından nakledilen anekdot Afgan halkının yaşadıklarını tüm açıklığı ile göstermektedir: “2009 Aralık'ta dondurucu bir kış günü Kâbil'de görüştüğüm Helmandlı köylü Samat Han, Amerikan bombardımanında eşi, iki kardeşi ve 6 çocuğunu kaybettiğini anlatmıştır. Kâbil'de Helmandlı mültecilerin yaşadığı yer - kamp demek abartılı olur- tek kelime ile korkunçtur. Sayıları 300'ü bulan, çoğu kadın ve çocuklardan oluşan mülteciler 50–60 kadar çadırda barınmaya çalışmaktadır. Çadırlar çamur içinde ve çocuklar dondurucu soğukta çıplak ayakla dolaşmaktadır. Samat Han, her gece 3–4 çocuğun soğukta öldüğünü söylemiştir” (Oğuz, 2010). Savaştan kaçıp, bin bir zorlukla Kâbil'e gelen mültecilerin hayat koşulları bu şekildeyken, askeri operasyonlardan çok fazla bir şey beklemek ve halkın destek vereceğini düşünmek çok anlamlı olmasa gerektir.

Bu bağlamda, son günlerde İslam ülkelerinin de dâhil edildiği farklı bir çözüm yolu tartışılmaya açılmıştır. Gerçi böylesi bir planın ne kadar İslam ülkelerinin kontrolünde olduğu, ne kadar ABD ve büyük Britanya'nın çekilme sonrası stratejilerine dayandığı kuşkuludur, ama yine de bir şekilde bölgenin istikrara kavuşturulmasında önemli rol oynaması beklentisi vardır. Çünkü bölgedeki savaş ve kaos ortamı devam ettikçe hem müdahalelerin önü alınamamakta, hem de yayılan savaş neticesinde müdahalelerin kapsama alanı genişlemektedir. Bu

süreçte Pakistan'ın da bu girdaba kapılması, Türkiye, Orta Asya ve İslam ülkeleri açısından kabul edilebilecek bir durum değildir.

Söz konusu plana göre, ilk aşamada İslam Konferansı Örgütü'nün arabuluculuğunda Taliban ile müttefik güçlerin uzlaşmaya varması, daha sonra yabancı güçlerin çekilerek yerine BM kontrolünde ve İslam ülkeleri askerlerinden oluşturulacak bir "Barış Gücü"nü yerleştirilmesi düşünülmektedir. Meclis ve yönetime Taliban'ı katarak, ülke siyasi istikrar kazandıktan sonra, ekonomik ve sosyal anlamda Afganistan'ın hızlı bir şekilde yeniden inşasına başlanacaktır. Yapılan hesaplamalara göre, ABD ve NATO güçlerinin savaş için harcadıkları parayı ülkenin inşası için ayırması, Afganistan'ın gelişmesi ve değişmesi için gerekli finansmanı rahatlıkla sağlayacaktır. Bugün Batı, kan dökmeden, insanlar ölmeden, sadece savaş için her yıl yaptığı harcamaları tersine çevirmekle Afganistan'ı bir tehdit merkezi olmaktan çıkaracak imkâna sahiptir.

Ancak bu noktada uygulanacak yöntem de son derece önemlidir. Yapılan yorumlara göre, çekirdek kadrosunu satın alarak Taliban'ı bölme ve el Kaide ile bağlantısı olmayanları sistemle bütünleştirme planının işe yaraması oldukça zor görünmektedir. Çünkü bu güç paylaşımının ve anayasal reformların, Karzai'yi isyancılara karşı "belirli siyasi tavizler vermeye" zorlayabileceği, böylelikle Afganistan'da yeni huzursuzlukların çıkabileceği düşünülmektedir (Bhadrakumar, 2010).

Ayrıca tek sorun bu değildir. Söz konusu plan içinde halen aydınlatılması gereken pek çok bilinmeyen vardır: Bunlardan en önemlisi Afgan halkının ve bölge ülkelerinin sorduğu "ABD gerçekten bu savaşı bitirmek istiyor mu, yoksa bu savaşı Orta Asya'daki mevcudiyetinin bir kaldıracı olarak mı görüyor?" sorusudur. ABD'nin yeni uzlaşmalar ve hükümetlerle kalıcı olarak bölgeye yerleşme arayışında olduğundan kuşkulaniılmaktadır. Bundan sonra gelen ikinci bilinmez, "yeni kurulacak bir Afganistan hükümetinde Taliban'a ne oranda yer verileceği, iktidara nasıl ortak edileceği" sorunudur. Üçüncü bilinmez, ikinci ile bağlantılı olarak, "Taliban'ın yeni hükümete dâhil edilmesi halinde, Afganistan'da yıllardır engellenmeye çalışılan İslami radikalizmin nasıl yumuşatılacağıdır. Ayrıca, İslamcılığın Afganistan'da

yükselişinin, Kuzey Kafkasya, Keşmir ve Sincan gibi sıcak bölgeleri daha da radikalleştireceği düşünülürse, Çin, Rusya ve Hindistan'ın buna nasıl tepki vereceği" konusu da önemlidir. Buna ek olarak dördüncü sorun "Müslüman ülkelerden oluşacak Barış Gücü içinde muhtemelen ABD ve Büyük Britanya ile yakın ilişkiler içinde olan ülkeler olması, hatta Türkiye gibi NATO üyesi ülkelerin bulunması, yine Rusya, Çin ve Hindistan tarafından nasıl karşılanacaktır?" Beşincisi, "ağırlıklı olarak Sünni ülkelerin askerlerinden oluşturulacak bu güce, zaten çevrelendiğini düşünen Şii İran nasıl tepki verecektir?" Altıncı bilinmez daha büyük sorun oluşturabilecek bir husustur: "Söz konusu plan iyi işlemediği takdirde, örneğin halkın desteği sağlanamadığı bir halde ya da kabilelerin yeniden birbiriyle çatışmaya başladıkları durumda, asker gönderen ülkelerin durumu ne olacaktır?" Başka bir deyişle "bu güçlerin görev tanımı nasıl yapılacaktır?" "BM'nin Barış Gücü misyonlarının klasik görev yapısı içinde görevleri hemen sona erdirilip, çatışmadan geri mi çekilecektir, yoksa Afganistan'a özgü yeni bir görev tanımı mı yapılacaktır?" Eğer kendilerinden muharip güç olmaları istenirse "bu ülkeler de işgal güçlerinin kaderini paylaşıp, Afgan halkı ile karşı karşıya mı kalacaktır?".

Görüldüğü gibi Afganistan sorununun tek ve basit bir cevabı bulunmamaktadır. Çok bilinmeyenli bu süreçte, sözü edilen sorunlara doğru çözümler üretildiği takdirde belli bir ilerleme sağlanacaktır. Afganistan'da çözüm için yalnızca askeri ve siyasi yöntemlerin değil, ekonomik ve sosyolojik açılımların da yapılabildiği, sürdürülebilir bir stratejinin kararlılıkla uygulanmasına ihtiyaç vardır. Bu stratejinin geliştirilmesinden ve samimiyetle uygulanmasından sorumlu olacak unsur kuşkusuz harekâti yürüten ABD ve NATO yönetimidir. Ancak her şeyden önemlisi, Afganistan coğrafyasında küresel güçlerin kendi aralarında bir uzlaşma sağlayıp, sağlayamayacağıdır.

Summary

The future of Afghanistan operation has been discussed in USA and NATO for a long time, but there are sharp contradictions among the views asserted. The first view defends sending more troops to

Afghanistan to be successful. The second view mentions the necessity of regional powers' contribution to the operation and essentiality to include them in forming the future of Afghanistan. The third one criticizes the tactics, targets and management of the whole operation from the beginning and predicts a defeat that has to be avoided. Although the Obama administration has decided to increase the U.S. force presence in Afghanistan, the long term strategy is more close to the second view. In other words, it's understood that there will be no glory without regional powers and without excluding global balance of power and there will be no success if the operation depends on just US and NATO forces. Therefore U.S. planners have opened the Northern Distribution Network (NDN), a series of commercially-based logistic arrangements connecting Baltic and Caspian ports with Afghanistan via Russia, Central Asia, and the Caucasus. In addition to NDN, Iran and China are also considered possible transit states. While the impetus behind creating new supply lines is grounded in the military's immediate needs, their establishment nonetheless offers a unique opportunity for Washington to further longer-term strategic goals. By linking logistics with the reinvigorated development and geopolitical goals called for in the White House's Afghanistan and Pakistan strategy, this project will help the United States take responsible steps towards a viable Afghanistan that is economically and politically integrated with regional and global markets. At the same time, the project will help the United States further its interests within transit states while expanding its logistic dominance to Afghanistan. It is estimated that this network will be the US "soft power" and it will support increasing its influence in the region. If this implementation is not a tactical maneuver and has a sustainable program, it can transform the structure of the region. There is no doubt that, interdependence and rising economic interests can provide a base of peace and stability. If the relations among the network states are managed wisely, the conflicts will soften and even come to an end although interdependence does not assure peace itself.

Nevertheless, there will be some obstacles throughout the process. First of all, the developing economic relations and new investments will bring money into the region. If the prosperity is not shared in justice and economic cooperation turns into a kind of

competition, it may cause political challenges. Secondly, U.S. continues insisting on being the single “leader of the world”, but this expression is not admitted by the Eurasian countries, today. Although Obama administration does not use this expression in an imperial meaning unlike the Walker Bush era, nobody trusts or accepts this leadership both on global stage and in Central Asia.

The size and solution of Afghanistan problem is not limited with Northern Distribution Network by all means. Iran – Pakistan relations are also very important. The two countries have interests in Afghanistan and also have strong religious and ethnic ties with Afghan people. Although the relations between Iran and Pakistan began at the end of 1940s; Pakistan-India War (1971), Islamic Revolution of Iran (1979) and Soviet occupation (1980) were the cornerstones of this relationship. They had disagreements and disputes especially after supporting arch-rival political militias during the civil war in Afghanistan. Iran has also been accused of sponsoring Shia militancy in Pakistan. Nevertheless, the main struggle in Iran-Pakistan relations about the Afghanistan politics appeared after 9-11. The 9-11 terrorist attacks in the United States changed the foreign policy priorities of both Iran and Pakistan. Bush's emphasis on transformative diplomacy and democratization worried Iranian leaders. They truly found themselves encircled by U.S. forces in Pakistan, Afghanistan, Central Asia, and the Persian Gulf soon. Nuclear proliferation risk and Iranian ambitious nuclear program also caused another problem. This issue gave rise to a serious confrontation between US and Iran, but it was not only concerned with them. There is a sense of rivalry between Islamabad and Tehran on the nuclear issue, given Pakistan's unique position as the sole Muslim country with the bomb, same as the Baluchi problem and Jundullah which is a separatist-terrorist organization threatening both Iran and Pakistan. When Baluchi groups on both sides of the border erupt into open insurrection, both Pakistani and Iranian officials accuse each other of aiding the insurgents. Tehran has also accused the U.S. Special Forces of using their bases in Pakistan to pursue undercover operations inside Iran designed to foment Baluch opposition to the Islamic regime. The problems in Afghanistan are so deep and complex as it's seen. Pakistan and Iran try to protect their interests, but so long as they remain concerned with the

defense of Shi'i and Sunni sectarian interests respectively, U.S. and NATO forces in Afghanistan will not be able to bring stability.

The trilateral cooperation among India, Russia and China is another factor to understand the rivalry in Afghanistan and to open new channels for the dialogue. Russia as the pivotal head of a Russia-India-China Triangle has extremely good political relationships with both India and China. After the US invasion in Afghanistan, the three countries perceived this operation as a threat to their mutual interests. Nevertheless, there are some border problems between India and China and Pakistan-China relations disturb India at the same time. Therefore, the character of this relationship among the three countries affects the Afghanistan problem.

The invasion of Afghanistan is also seen as a withdrawing of Islam in Muslim world, especially in the Gulf region. Some of the Muslim countries or individual financiers give support via "hawala network" to the Taliban organization. This financial and moral support increase every year and the Taliban stands out against the US forces with more confidence. Invasion and deaths of civil people cause more reaction in Afghanistan and the fusion of Taliban and ordinary Afghan people compose a dangerous mixture.

Kaynakça

"Afganistan'ı Kazanabilmek için Son Fırsat", Wall Street Journal'dan aktaran Hürriyet-Planet, 15.Şubat.2010 http://www.hurriyet.com.tr/planet/13788492_p.asp [Erişim Tarihi: 02.04.2010]

Batty, David. (2010), "Dutch government collapses after Labour withdrawal from coalition", Guardian, 20 February.<http://www.guardian.co.uk/world/2010/feb/20/dutch-coalition-collapse-afghanistan> [Erişim Tarihi : 23.02.2010]

Bhattacharya, Abanti. (2004), "The fallacy in the Russia-India-China triangle", Strategic Analysis, 28: 2, pp.358-361

Binyon, Michael. (2010), "We can broker peace with the Taleban, says Turkey", The Times, January 13. <http://www.timesonline.co.uk/tol/news/world/afghanistan/article6985590.ece> [Erişim tarihi: 15 Şubat 2010]

Bhadrakumar, M K. (2010), "The winner takes all in Afghanistan", Asia Times, Feb 13, 2010 http://www.atimes.com/atimes/South_Asia/LB13Df02.html [Erişim Tarihi: 15.02.2010]

Chang, Gordon G. (2009), "Will There Be A War In Asia?", Forbes, February 10. <http://www.forbes.com/2009/10/01/war-in-asia-trade-opinions-columnists-gordon-chang.html> [Erişim Tarihi: 10 Ekim 2009]

Clausewitz, Carl von. (2008), On War , Ratford VA: Wilder Publications.

Fair, C. Christine. (2009), "Time for Sober Realism: Renegotiating U.S. Relations with Pakistan", The Washington Quarterly, Volume 32, Issue 2, ss.149-172

Finn, Robert P. (2009), "Afghanistan: Still Wrong after all These Years", Partnership for a Secure America (PSA) Center, October 21. <http://blog.psaonline.org/2009/10/21/afghanistan-still-wrong-after-all-these-years/> [Erişim Tarihi 10.01.2010]

Friedman, George. (2009), "Strategic Divergence: The War Against the Taliban and the War Against Al Qaeda", Stratfor, January 26.

Gaskell, Stephanie. (2010), "Marine Corps considers ending contract with Trijicon; Top U.S. military official defends vendor", NY Daily News, January 19. http://www.nydailynews.com/news/world/2010/01/19/2010-01-19_trijicon_company_contracted_by_marine_corps_inscribed_thousands_rifle_scopes_wit.html#ixzz0ksFje0V0 [Erişim Tarihi: 01.04.2010].

Gökırmak, Mert. (2005), " 'Düşük Yoğunluklu Demokrasi' ve Kafkaslarda Güvenlik", Uluslararası Çatışma Alanları ve Türkiye'nin Güvenliği, der. Gamze Güngörmüş Kona, İstanbul: IQ Kültür sanat Yayıncılık.

Halili, Mesud. (2010), Afganistan konulu röportaj, Stratejik Düşünce, yıl.1, sayı.3, s.66.

Innocent, Malou. & Ted Galen Carpenter (2009), "Escaping The 'Graveyard of Empires' – A Strategy to Exit Afghanistan", CATO Institute White Paper No. 28.

Kagan, Frederick W. (2009a), "Planning Victory in Afghanistan:Nine Principles the Obama Administration Should Follow," National Review Online, February 9.

Kagan, Frederick W. (2009b), "Why We Need More Troops in Afghanistan", The Washington Post, August 16.

"Karzai bile NATO'ya isyan etti: Yeter artık!", Dünya Bülteni,20.Şubat.2010, http://www.dunyabulteni.net/news_detail.php?id=105876 [Erişim Tarihi: 29.03.2010]

Köni, Hasan. (2010), Afganistan konulu röportaj, Habertürk, 15 Şubat.

Kuchins, Andrew C., Thomas M. Sanderson & David A. Gordon (2009), "The Northern Distribution Network and the Modern Silk Road", CSIS Report, December.

Kuchins, Andrew C. & Thomas M. Sanderson (2010) "The Northern Distribution Network and Afghanistan", CSIS Report, January.

Long, Ryan D. (2005), "Countering Today's Nuclear Threat: Prevention, Just War Theory, and the Israeli Attack Against the Iraqi Osirak Reactor", Marine Corps University-Research Paper, Accession Number : ADA506927.

"Military Statistics", Gulf War Coalition Forces (most recent) by country,http://www.nationmaster.com/graph/mil_gul_war_coa_for-military-gulf-war-coalition-forces [Erişim Tarihi: 02.03.2010]

"NATO's Central Asian Needs", Stratfor-Geopolitical Diary, January 26, 2009. http://www.stratfor.com/geopolitical_diary/20090125_geopolitical_diary_natos_central_asian_needs [Erişim tarihi: 07 Temmuz 2009]

Nichol, Jim. (2010), "Central Asia: Regional Developments and Implications for U.S. Interests", CRS Report for Congress, January 11. <http://www.fas.org/sgp/crs/row/RL33458.pdf> [Erisim tarihi: 28..3.2010]

Oğuz, Esedullah. (2010), "Taliban'ın Güneyi", Newsweek (Türkiye), Sayı.69.

Pant Harsh V. (2009), "Pakistan and Iran's Dysfunctional Relationship", Middle East Quarterly, Spring, ss. 43-50

Partlow, Joshua. (2010), "NATO rockets miss target, kill 12 Afghan civilians", The Washington Post, February 14.

"Persian Gulf oil money fuels Taliban: Holbrooke", Dawn, August 26, 2009. <http://www.dawn.com/wps/wcm/connect/dawn-content-library/dawn/news/world/06-persian-gulf-oil-money-fuels-taliban-holbrooke-rs-07> [Erişim tarihi: 11.01.2010]

"Saudis 'mediating Taliban talks" , Al Jazeera, January 30, 2010. <http://english.aljazeera.net/news/asia/2010/01/2010130114235579766.html> [Erişim tarihi: 15 Şubat 2010]

SIPRI. (2010) Year Book Summary (Armament, Disarmament and International Security). <http://www.sipri.org/yearbook/2010/files/SIPRIYB10summary.pdf> [Erişim tarihi: 1 Mayıs 2011]

Tawil, Camile. (2010), "Taliban Funding Traced to Gulf Countries", Central Asia Online-Mobile. http://www.centralasiaonline.com/cocoon/caii/mobile/en_GB/features/caii/features/pakistan/2010/02/12/feature-03 [Erişim tarihi: 03 Mart 2010]

Tekin, Bülent. (2001), Yeraltı Ekonomisinde Kaçakçılık-Karapara İlişkisi ve Türkiye Örneği, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilimdalı, Isparta.

Turner, Susan. (2009), "Russia,China and a Multipolar World Order: The danger in the Undefined", Asian Perspective, Vol. 33, No. 1, pp. 159-184.

Walt, Stephan M. (2009), "Nibbled to death by ducks?", Foreign Policy, July 27.http://walt.foreignpolicy.com/posts/2009/07/27/nibbled_to_death_by_ducks [Erişim Tarihi 05.Ekim.2009]

Whitlock, Craig. (2009), "Diverse Sources Fund Insurgency In Afghanistan", Washington Post, September 27. <http://www.washingtonpost.com/wpdyn/content/article/2009/09/26/AR2009092602707.html?hpid=topnews> [Erişim Tarihi: 15.Kasım.2009]

"Witness for Jesus' in Afghanistan", Al Jazeera, May 04, 2009. <http://english.aljazeera.net/news/asia/2009/05/200953201315854832.html> [Erişim Tarihi: 05.Nisan.2010]

"World military spending reached \$1.6 trillion in 2010, biggest increase in South America, fall in Europe according to new SIPRI data", SIPRI, 11 April 2011. <http://www.sipri.org/media/pressreleases/milex> [Erişim Tarihi: 01.Mayıs.2011]

Zakaria, Fareed. (2010), "Mücahitlere Karşı Cihat", Newsweek (Türkiye), Sayı.69

Zygar, Mikhail (2005), "The Third Among the Equals", Kommersant, June 03. <http://www.kommersant.com/page.asp?id=582650> [Erişim Tarihi: 01.Şubat.2010]

MODERNLEŞME VE JEOPOLİTİK EKSENİNDE DOĞU SORUNU

Yazar: : Emre BAYSOY*

Öz

Doğu Sorunu, diplomasi tarihçileri tarafından temelinde din çatışması bulunan ve Osmanlı-Avrupa düşmanlığından kaynaklanan bir sorun olarak ele alınmıştır. Bu anlayışa göre Doğu Sorunu, Osmanlı'nın sahip olduğu topraklardan çıkarılması için "büyük devletlerin" aralarında yaptıkları işbirliğinin adıdır. Ancak gerçekte söz konusu olan Osmanlı'nın yok edilmesi değil, yaşatılması sorunudur. Bu sav, Avrupa ve Osmanlı arasında düşmanlık değil dostluk ilişkilerinin olduğu anlamına gelmemektedir. Söz konusu tez, dostluk ve düşmanlık kalıplarının Doğu Sorunu ile ilgili olmadığı, politikaların devletlerin çıkarları doğrultusunda belirlendiği üzerine kuruludur. Makalenin bir diğer savı ise, Doğu Sorunu'nun yalnızca "güçler dengesi" ve "19. yüzyıl diplomasi tarihi" konusu olmadığı, aynı zamanda, Arnold Toynbee'nin ilk olarak ortaya koyduğu gibi, bir batılılaşma-modernleşme sorunu olduğudur. Bu bağlamda makalede öncelikle Doğu Sorunu'na ilişkin çeşitli yaklaşımlar özetlenmiştir. İkinci olarak, Rusya ve İngiltere'nin "sorun" karşısında izledikleri politikalar dönemler halinde incelenmiştir. Üçüncü olarak "Sorun"un Osmanlı Devleti'nin yıkılışı ile değil, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile ve Cumhuriyet'in iradesi doğrultusunda çözümlendiği konusu üzerinde durulmuştur. Son olarak Osmanlı'nın 19. yüzyıldaki devlet ve toplum yapısından hareketle Doğu Sorunu, batılılaşma olgusu ile ilgili bir şekilde ele alınmış ve bu bağlamda günümüzde yeni bir Doğu Sorunu'nun gündeme getirilmek istenilip istenilmediği tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Karadeniz Doğu Sorunu, İngiltere, Rusya, Osmanlı Devleti, Batılılaşma

Eastern Problem on the Axis of Modernization and Geopolitics

Abstract

Diplomatic historians conceptualized the Eastern Question as a rivalry which takes its roots from the religious differences between Ottoman Empire and Europe. According to this perspective, the Eastern Question is the name of the company among the "Great Powers" to disband the Ottoman State from its territories. However, in contrast to this general understanding, the question was about the perpetuation of the Ottoman State instead of its abolishment. This assertion does not mean that there were no patterns of enmity between the Ottomans and the European states. It is to claim that policies were shaped by the interests of the states, and the aforementioned enmity and amity are irrelevant to the heart of the Eastern Question. Another hypothesis of the article is that the Eastern Question is not an issue about the 19th century diplomatic history and balance of power relations only; it is also an issue of westernization-modernization as first recognized by Arnold Toynbee. In this context, firstly some

---

*Namık Kemal Üniversitesi, İİBF, Uluslararası İlişkiler Bölümü Araş. Gör. ve Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri programı doktora adayı. E-posta: ebaysoy@nku.edu.tr

general approaches to the Eastern Question are presented. Secondly, the policies of Russia and England against the "Question" were examined in periodical manner. Thirdly, it is argued that the "Question" was not solved simply by the demise of the Ottoman Empire, but it is settled by the will of Turkish Republic with its establishment. Finally, the Eastern Question is analyzed in relation to the issue of westernization-modernization, and in this framework, it is argued whether a new Eastern Question is about to put on the agenda in the contemporary era.

Key Words: *Eastern Question, Russia, England, Ottoman State, Westernization*

Giriş

Doğu Sorunu'nun, hem yerli hem de yabancı tarihçiler ve özellikle de diplomasi tarihçileri tarafından (Ör. Tuncer, 2003; Marriott 1940; Scelle, 1911) tepkisel ve dolayısıyla da yüzeysel bir şekilde ele alındığı söylenebilir. Doğu Sorunu, basit bir şekilde Avrupa'nın "Osmanlı-Müslüman düşmanlığı" olarak algılanmış ve Osmanlı İmparatorluğu'nu sahip olduğu topraklardan çıkarmak için yaptıkları işbirliği olarak tanımlanmıştır. Bu türden bir tanımlama hem Türkiye'de hem de Batı'da genel kabul görmüştür. Ancak Doğu Sorunu'nun bu şekilde ele alınmasının tepkisel olduğu kadar, hem son derece yüzeysel hem de yanlış yönlendirici olduğu söylenebilir. Dahası böyle bir kabul, Doğu Sorunu'nun içerdiği birçok boyutun gözden kaçırılmasına yol açabilmektedir. Öncelikle Doğu Sorunu birçok evreden geçmiş ve bu evrelerde çok çeşitli anlamlar kazanmıştır. Her ne kadar Antik Çağ'dan beri süregelen ekonomik, siyasal ve kültürel farklılıklardan kaynaklanan Doğu-Batı çatışmasının, Akdeniz'de yaşanan Osmanlı-Hıristiyan rekabetiyle en yüksek ifadesini bulduğu söylenebilir de; "Doğu Sorunu" sözü edilen "düşmanlıktan" kaynaklanmamıştır. Doğu Sorunu ile söz konusu "düşmanlık" farklı olgulardır. Doğu Sorunu, bahsedilen düşmanlığa rağmen, Doğu'yu Batı'nın temel dinamiklerini oluşturduğu uluslararası sisteme entegre edebilme sorununun adıdır.

Makalede ayrıntılı olarak değinileceği gibi diplomasi tarihçileri Doğu Sorunu'nu, Küçük Kaynarca Antlaşması ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla son bulan bir olaylar bütünü olarak değerlendirmişlerdir. Genel geçer şekliyle konu, 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünün açık bir

Şekilde görülmesi üzerine, bu antlaşmadan “neredeyse yüzyıl sonra” 1853’te Rus  arı I. Nikola’nın, İngiliz elçisi Hamilton Seymour’a Osmanlı İmparatorluğu’nu “Avrupa’nın hasta adamı” olarak niteleyerek, Osmanlı topraklarını paylaşılmasını teklif etmesi Şeklinde ele alınmaktadır. Yine klasik anlatıma göre Osmanlı ise, bu durumun farkına varmıŐ ve “büyük devletler” arasındaki rekabetten ve çıkar çatıŐmalarından yararlanarak varlığını koruma yolunu izlemiştir. Bu doğrultuda Tanzimat ve Islahat Fermanları’nı uygulamaya koymuştur. Bu süreçteki katalizör olaylar ise özellikle Yunan milliyetçilik hareketi ve Mısır’da Kavalalı Mehmet Ali Paşa olayları olmuştur. 1871’den sonra Almanya’nın da bir devlet dolayısıyla da bir aktör olarak uluslararası arenada sahne almasıyla, “sorun” daha da kritik bir hal almış ve I. Dünya Savaşı’na giden yol hazırlanmıŐtır. Bu anlatıma göre Osmanlı Devleti’nin  kmesiyle de Doğu Sorunu sona ermiştir.

Yukarıda kısaca özetlenen klasik tarihsel anlatımın tersine olarak bu makalenin ilk savı, Doğu Sorunu’nun basit bir Şekilde Batılıların ya da Hıristiyanların; Türkleri, Osmanlıları ya da Müslümanları yok etme veya “doğuya sürme” projesi olmadığıdır. Aksine Doğu Sorunu, Osmanlıyı ayakta tutmanın, Doğu’yu Batı’ya göre Őekillendirmenin ve bu Őekillendirmenin nasıl olacağına ilişkin batılı devletlerin kendi aralarındaki rekabetin adıdır. Dolayısıyla ikinci sav, batılı devletlerin bu “sorun” karşısında işbirliği içinde değil, çok boyutlu bir rekabet içinde olduklarıdır. Bu çerçevede makalede Doğu Sorunu’nda öncelikli aktörler olmalarından hareketle ağırlıklı olarak Rusya ve İngiltere’nin politikaları üzerinde durulacaktır. Avusturya ve Fransa’nın tutumları ise Rusya ve İngiltere’nin politikalarıyla paralellik gösterdiğinden dolayı makale kapsamı dıŐındadır. Ancak özellikle 1871 sonrası dönem ile ilgili olarak Almanya’nın izlemiŐ olduğu politikalar, sorunun bir din  atıŐması olup olmadığı bağlamında kısaca irdelenecektir. Ayrıca 1774’ten 1923’e kadar süreç içerisinde Doğu Sorunu’nun çok farklı aŐamalardan geçtiği ve tüm bu süreçlerde aktör devletlerin stratejilerinin deĐiŐtiĐi de görülmektedir. Bir diğer tez ise Doğu Sorunu’nun basitçe Osmanlı devletinin yıkılışı ile değil, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile Cumhuriyetin iradesi doğrultusunda  z me kavuŐtuĐu ve tüm “soruna” dâhil devletlerin yeni durumu kabul etmek zorunda kaldıklarıdır. Son olarak makalede Cumhuriyet ile

birlikte Doğu Sorunu'nun yeni bir aşamaya mı ulaştığı ve özellikle günümüzde bu yeni aşamanın dinamiklerinin harekete geçip geçmediği tartışılacaktır.

Bu bağlamda çalışmada Doğu Sorunu'na ilişkin genel kabul görmüş şu düşünceler incelenecektir:

- Doğu Sorunu, Osmanlı-Müslümanları Avrupa ve Anadolu'dan çıkarma projesidir.
- Sorunun temelinde din çatışması bulunmaktadır.
- Sorun karşısında Avrupalı Hıristiyan devletler "kutsal" bir ittifak içerisindedirler.
- Avrupalı devletler sorunun başlangıcından sonuna kadar Osmanlı'yı yıkma politikasını izlemişlerdir.

Ayrıca makalede şu soruların cevapları aranacaktır:

- Doğu Sorunu Osmanlı Devleti'nin yok oluşu ile mi, yoksa Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu ile mi sona ermiştir?
- Cumhuriyet'in ilanından sonra sorun farklı şekillerde hala sürdürülmeye çalışılmakta mıdır?
- Doğu Sorunu ile modernleşme ve/veya batılılaşma tartışmaları nasıl bir ilişkiye sahiptir?

Sözü edilen noktaları değerlendirebilmek için Doğu Sorunu, güvenlik (ve stratejileri), jeopolitik ve de diplomasi bağlamında incelenecektir. İlk olarak, Doğu Sorunu'na getirilen farklı tanımlar açıklanacak ve tarihsel (ya da kronolojik) olay ve olgular, Doğu Sorunu'nu ele alan belli başlı yaklaşımlar çerçevesinde kısaca özetlenecektir. İkinci olarak, Doğu Sorunu karşısında soruna öncelikli olarak müdahil devletler olan Rusya ve İngiltere'nin izledikleri politikalar değerlendirilecektir. Bu bölümde Rusya'nın politikaları, Osmanlı'nın yıkılması konusunda önde gelen bir devlet olduğu anlayışından dolayı daha ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. Üçüncü olarak, Doğu Sorunu'nun Osmanlı'nın çöküşü ile değil; fakat Cumhuriyetin ilanı ile klasik döneminin sona erdiği, bu tarihten sonra yepyeni bir aşamaya geçildiği iddia edilecektir. Bu yeni aşamanın

dinamiklerinin özellikle Soğuk Savaş sonrasında belirginleştiği noktası üzerinde durulacaktır. Konunun son aşamasında Arnold Toynbee'nin "Doğu Sorunu" ile "Batı Sorunu" arasında kurduğu ilişkiden yola çıkarak, post-modern bir Doğu Sorunu'nun gündeme getirilmeye çalışıldığı ileri sürülecektir.

Doğu Sorunu'nun Klasik Anlamı ve Anlatımı

Doğu Sorunu'nun ne zaman başladığı, kökeninde hangi unsur ya da unsurların rol oynadığı ve tam olarak ne anlama geldiği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır. "Doğu Sorunu"nun bir kavram ya da olgu olarak Avrupa diplomasisinde ilk kez ne zaman kullanıldığı da net olarak bilinmemektedir (Bitis, 2006: 15). Ancak sorun, hem yerli hem de yabancı yazarlar ve akademisyenlerce genellikle Doğu-Batı çatışması şeklinde ele alınmıştır. Böyle bir anlayışla Doğu Sorunu'nun kökenleri Antik Çağ'a kadar götürülebilmektedir:

"En eski zamanlardan beri Avrupa, hep bir Doğu Sorunu'yla karşılaşmıştır. Özünde sorun hiç değişmemektedir. Doğu'nun ve Batı'nın fikirlerinin, inançlarının ve çıkarlarının Güneydoğu Avrupa'da çatışmasından doğmuştur. Ancak özdeki bu aynılığa rağmen sorun farklı zamanlarda farklı boyutlar kazanmıştır... Tarihin ilk zamanlarında Yunan-Pers mücadelesi idi. Roma döneminde doğu sorunu Helenistik monarşilerle var olan mücadelenin adıydı. Erken Orta Çağ'da Hıristiyanlık ile İslam'ın çatışmasının adıydı. Haçlı seferleri ile sorun bir kez daha kendini göstermişti" (Marriott, 1940: 1).

Sözü edilen Doğu Batı çatışmasının nedeni olarak genelde din unsuru gösterilmiş ve Doğu Sorunu, Osmanlı İmparatorluğu'nun güçlenmesi ve Avrupa'ya doğru yayılması ile birlikte keskinleşmeye başlayan Hıristiyan Müslüman çatışması olarak tanımlanmıştır. Sözü edilen mücadelede çatışan tarafların farklı dinlere mensup olması, bu durumun temel nedenin din ve din çatışması olduğu anlayışını birlikte getirmiştir. Böylelikle Doğu Sorunu'nun başlangıç tarihi olarak İspanya ve Osmanlı arasında 1571 yılında yaşanan İnebahtı (*Lepanto*) Savaşı bile gösterilebilmektedir (Marriott, 1940: 2; Bitis, 2006: 15). Hatta Doğu Sorunu'nun Hıristiyan Türk-Müslüman çatışması olarak kabul edilmesi,

16. yüzyıldan çok daha öncelere, İstanbul'un alınmasına kadar dayandırılabilir:

“Doğu Sorunu İstanbul’un alınması ve Hıristiyan topraklarının Müslümanlarca ele geçirilmesiyle başlamıştır. Hilal’in solmaya başlaması ile birlikte Doğu Sorunu üç sorunu barındırmaktadır. Türkler Avrupa’da barınacaklar mıdır? Cevap hayır ise İstanbul’u kim alacaktır? Cevap evet ise Hıristiyanların yönetimi nasıl olacaktır?” (Scelle, 1911: 145).

Doğu Sorunu’nun bir Hıristiyan Müslüman çatışması olarak tanımlanması yerli yazarlarda da görülmektedir. Örneğin Hüner Tuncer’e göre de “Doğu Sorunu”, “Batılı Güçlerin Osmanlı İmparatorluğu’nun egemenlik altında bulunan Hıristiyan halkların Müslüman bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu’nun buyruğunda yaşamasını bir türlü kabul edememiş olmasının” bir ifadesidir (Tuncer, 2003: 9). Yine Tuncer’e göre Doğu Sorunu, Osmanlı’nın ve Batı devletlerinin farklı dinlere mensup olmasından kaynaklanmıştır: “19. yy’da “Doğu Sorunu”nu irdelerken, Batılı Güçlerin, Osmanlı İmparatorluğu ile olan ilişkilerini yönlendiren temel öğenin din olduğunu açıkça görebiliyoruz” demektedir (Tuncer, 2003: 9). Halil İncalcık ise yukarıda bahsedildiği şekliyle Doğu Sorunu’nu Osmanlı’nın güçsüzlüğünün anlaşılmasıyla, Avrupa devletlerinin Osmanlı’yı paylaşım ittifakı olarak tanımlamaktadır:

“Avrupa devletleri arasında ittifak, birleşme, koalisyon, konfederasyon girişimleri o zaman ortak savunma ihtiyacıyla gündeme geldi... XVII. ve XVIII. yüzyıllarda ise Avrupa, Osmanlı karşısında ezici bir üstünlük kazanınca, Osmanlı ülkesini istila ve paylaşma konusu önem kazandı; paylaşmada rekabet bu kez Avrupa devletleri için ortak hareket etme ve uzlaşma politikasını gündeme getirdi; Böylece Avrupa için bir Şark Meselesi ortaya çıktı... Viyana Bozgunu sonrası savaşlar (1683-1699) Osmanlı’nın artık direnme gücünün tamamen yok olduğuna Avrupa’yı inandırdı ve şimdi bu devasa zengin ülkenin taksimi projeleri ele alındı” (İncalcık, 2010: 217).

Gerçekte “Türklerin Anadolu’da yok edilmesi; Türk Müslüman toplumların Asya’ya sürülmesi; Anadolu’nun Hıristiyan devletlerce

bölüşülmesi, Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulması, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, Asya Türkiye'sinin taksimi, Anadolu'nun bölüşülmesi gibi görüş ve düşünceler 1200'lerden, 1900'lere kadar çeşitli projelere konu olmuştur" (Ökte, 1999: 86). Bu planların bir gerçeklik payı vardır. Ancak söz konusu planların yalın bir düşmanlıktan öte farklı boyutları da bulunmaktadır. Özellikle Osmanlı'nın güçlü olduğu devirlerdeki Avrupa Osmanlı mücadelesinde din unsurunun ön plana çıkarılması, din unsurunun aynı zamanda Avrupa içerisindeki liderlik rolü üstlenmenin de bir aracıdır durumunda olduğunu göstermektedir (İnalçık, 2010: 215):

"Ortaçağ'da Haçlı savaşlarında önde gelen Fransa, Yeniçağ'da da geleneği sürdürmüş, Osmanlı'ya karşı haçlı planlarına yakın ilgi göstermiş, Bizans'ı veya onun yerine Latin İmparatorluğu'nu ihya projeleri yazılıp çizilmiş; hatta yeni çağlarda Avusturya, Venedik Cumhuriyeti, Malta Şövalyeleri yanında Fransız birlikleri Osmanlı'ya karşı savaşmışlardır. 1204-1261 döneminde İstanbul'u elinde tutan Latin imparatorluğu hatırasını, Fransızlar hiçbir zaman unutamadılar... XVII. yüzyıl boyunca Türklere karşı kutsal savaş açma XIV. Lui Fransa'sının Avrupa'da üstünlük iddialarının bir sembolü haline geldi" (İnalçık, 2010: 215, 216).

Ancak tekrar etmek gerekirse sözü edilen "düşmanlık" başka bir konudur. Doğu Sorunu ise çok farklı olgu ve olaylar bütünüdür ifade etmektedir. Üzerinde durulması gereken nokta, Türk-Müslüman ya da Osmanlıların fiziki olarak "doğuya sürülmesi değil", Doğu'nun Batı'nın çıkarları doğrultusunda madden ve manen şekillendirilmeye çalışılması ve Türk-Müslüman kavramlarının dönüştürülerek Batıya uygun bir Doğu'nun yaratılma çabasıdır. Dolayısıyla "sorun" alelade bir din çatışmasından çok daha kapsamlı olay ve olguları ifade etmektedir.

Kökenleri Antik Çağ'a kadar götürülebilmesine rağmen, Doğu Sorunu klasik anlamını 18. yüzyılda kazanmaya başlamıştır. Daha önce de belirtildiği üzere, 1774'de Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünün açık bir şekilde görülmesi ve bu antlaşmadan "neredeyse yüzyıl sonra" 1853'te Rus Çarı I. Nikola'nın,

İngiliz Elçisi Hamilton Seymour'a Osmanlı İmparatorluğu'nu "Avrupa'nın hasta adamı" olarak niteleyerek, Osmanlı topraklarını paylaşılmasını teklif etmesi ile uluslararası gündemdeki yerini kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kaçınılmaz parçalanıŐı karşısında nasıl davranılacağı sorunu üzerindeki çıkar ve beklenti çatışmaları İngiltere ve Rusya'yı karşı karşıya getirmiş (Ökte, 1999: 79) ve Doğu Sorunu 19. yüzyıldaki tüm olaylarla bağlantılı en önemli ve belirleyici konu durumuna gelmiştir. William Miller'a göre de Doğu Sorunu, Türk İmparatorluğu'nun ortadan kalkmasıyla oluşacak (jeopolitik) "boŐluđu" nasıl doldurulacağı sorundur (Marriott, 1940: 2).

Yukarıda özetlenen noktalardan hareketle "Sorun"a müdahil belli başlı devletlerin, bu sorun karşısında izledikleri politikaların baŐlangıŐtan (18. yüzyıldan) itibaren, süreçler halinde incelenmesi "Doğu Sorunu"nun analiz edilmesine yardımcı olabilecektir.

Doğu Sorunu ve Rusya

Rusya, Büyük Petro (1682-1725) iktidarıyla feodal ve geleneksel Moskova zihniyetinden sıyrılarak baskıyla tepeden inmece bir Şekilde modernleŐmeye başlaması ile birlikte güçlenmeye ve emperyalist bir devlet olma yoluna girmiştir (Kurat, 1999: 271-2). Petro'nun vasiyetnamesine göre Rusya'nın Osmanlı zararına genişlemesi ve İstanbul'u ele geçirerek "3. Roma" iddiasını üstlenmesiyle birlikte, Rusya Osmanlı Devleti'nin öncelikli dış tehditlerinden biri haline gelmiştir (Kurat, 1999: 272). Rusya'nın sözü edilen "*iki Roma düŐtü, üçüncüsü hala ayakta ve bir dördüncü olmayacak!*" (Bitis, 2006: 18) iddiası Doğu Sorunu'nun "Türk-Osmanlı Müslüman düşmanlığı" olduğu yönündeki tanımlamaya uygun düşmektedir denebilir. Ancak, Rusya'nın bu iddiası Doğu Sorunu'nun değil, Rus emperyalizminin bir ifadesidir. Bu iki konu birbirinden ayrıdır. Rus emperyalizmi, Doğu Sorunu'nun kendisini ifade etmemekte, bu sorunun ortaya çıkmasına neden olan unsurlardan sadece bir tanesini oluşturmaktadır. Rus

emperyalizminin önemi, Petro ve özellikle Katerina¹ döneminde (1762-1796) Rusya'nın Avrupa güçler dengesinin bir parçası durumuna gelmesi açısından önem taşımaktadır: *"yakın doğuda Katarina zamanında gerçekleşen güç dengesindeki değişimle birlikte, "Doğu Sorunu" klasik anlamını kazanmış oldu: Türk imparatorluğunun beklenen çöküşüyle ortaya çıkacak olan uluslararası sorunların nasıl çözüleceği..."* (Bitis, 2006: 21).

İkinci Katerina zamanında Osmanlı-Rus cepheleşmesi, Rusya'nın Polonya'da etki sağlayarak bu devleti vasallığı durumuna getirmesiyle başlamış ve 1768-1772 yılları arasında yaşanan Osmanlı-Rus Savaşları sonucunda imzalanan Küçük Kaynarca (1774) ve Yaş (1791) Antlaşmaları'yla Rusya'nın üstünlüğünün ve Osmanlı'nın güçsüzlüğünün net olarak görülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu antlaşmalar sonucunda Rusya, İstanbul yolunda çok önemli bir adım olarak Kırım'ı ele geçirmiş ve Karadeniz'e çıkmıştır (Kurat, 1999: 292). Ancak tekrar etmek gerekir ki bu olaylar yalnızca Doğu Sorunu'na giden taşları döşemiştir ve Katerina'nın "Türk Siyaseti"ni (Kurat, 1999: 292) ifade etmektedir.

Rusya'nın "Doğu Sorunu'na" ilişkin dış politikası 19. yüzyıl başından itibaren iki ana eksen üzerinde seyretmiştir: *"Rusya diğer büyük güçler gibi, dönemler halinde, hem Osmanlı'nın parçalanması hem de korunması politikasını benimsemiştir"* (Tuncer, 2003: 18). Bu eksenlerden ilki Osmanlı topraklarını ve boğazları hedefleyen, esasları Katerina tarafından belirlenen geleneksel yayılmacı siyasettir. İkincisi ise Osmanlı'ya yönelik "zayıf komşu" politikasıdır. Avrupa'da ortaya çıkan Fransız tehdidi, Rusya'nın geleneksel Osmanlı zararına genişleme dış politikasından ilk sapma olarak değerlendirilmektedir (Bitis, 2006: 22).² Zayıf komşu politikasının esasları ise Rus Dışişleri Bakanı Kochubey

---

¹ İkinci Katerina Rus emperyalizmi uğruna yalnızca Roma nostaljisini değil, Müslümanlığı da kullanmak istemiştir. 1789 yılında Rusya Müslümanlarının din işleriyle ilgilenen "Orenburg Müslüman Ruhani Meclisi"ni kurmuş; ayrıca Rusya'daki Müslümanlar için müftü tayin edilmesini sağlamış ve bazı şehirlerde camilerin yapılmasına izin vermiştir. Rusya bu politikalarının olumlu sonuçlarını görmüştür (Kurat, 1999: 285). Bu gelişmelerin Doğu Sorunu'nun özünde Müslüman-Türk düşmanlığının değil Rus emperyalizminin ve çıkarlarının rol oynadığını gösterdiği ileri sürülebilir.

² Osmanlı devletinin parçalanması ya da korunması yönündeki tartışmalar 19. yy boyunca Çarçılar ile kamuoyu arasında kutuplaşmaya neden olmuştur (Bitis, 2006: 22).

tarafından 1802 yılında ortaya konmuştur. Kochubey'e göre "*Rusya'nın daha fazla genişlemeye ihtiyacı yok, Türk'ten daha uyumlu bir komşu yok, doğal düşmanımızın bu şekilde kontrol altında tutulması politikamızın temeli olmalıdır*" (Bitis, 2006: 26). Bu politikaya göre "*bir Yunan İmparatorluğu'nun kurulması bile, zayıflayan Osmanlı'nın devam etmesi kadar avantajlı değildir*" (Bitis, 2006: 26). Ayrıca yine zayıf komşu politikasına göre, zayıf Osmanlı'nın devamının sağlanması İstanbul'da Rus egemenliğini de sağlayacaktır: "*İki devlet arkadaş olabilir, müttefik olabilir ancak asla eşit değildir. Bu şekilde Osmanlı bir gün Rus koruması altına girebilir!*" (Bitis, 2006: 26).³

Nasıl ki Rus Emperyalizmi Doğu Sorunu'nu hazırlayan ve oluşturan en önemli unsurlardan biriye, Fransız Devrimi de diğer bir unsur olmuştur. Katerina'nın ölümünden sonra tahta geçen Birinci Paul'le (Pavel) (1796-1801) birlikte, Fransız Devrimi'yle Avrupa'da yayılmaya başlayan milliyetçilik akımlarının Rus tehdit algılamasında ilk sıraya yükselmeye başladığı söylenebilir. Paul önceliği milliyetçi ve liberal fikirlerin Rusya'ya girmesinin engellenmesine vermiştir (Kurat, 1999: 294). Rusya'nın asıl düşmanının Napolyon Fransa'sı olduğu düşüncesinden hareketle (Bitis, 2006: 21-2) Osmanlı-Rus ilişkileri de yeni bir devreye girmiş ve bu tarihten sonra Rusya'nın Osmanlı politikası değişmiştir. Böylece Rusya, Petro ve Katerina zamanında uygulanan genişleme politikasını terk etmiştir. Rusya'nın yeterince geniş topraklara sahip olduğu düşüncesiyle Türkiye'ye yönelik savaş karşıtı bir strateji izlenmeye başlamış ve "zayıf komşu" stratejisi geçerlilik kazanmıştır. 1789'dan sonra⁴ Avrupa devletleri de kendi aralarındaki çatışmaları bir kenara bırakarak, 1798'de Fransa'ya karşı ortak hareket etmiş ve hatta

---

³ Ancak bu politikanın uygulanmaya başlamasından kısa bir süre sonra 1801'de zayıf komşu stratejisi çökmüştür. Çünkü Osmanlı'nın başka bir devletin (Fransa'nın) etkisine gireceği anlaşılmıştır (Bitis, 2006: 27).

⁴ "1774 sonrasında Fransızlar, Osmanlı'nın Rusya'nın tek bir darbesiyle yok olup, Avrupa güçler dengesinin tamamen bozulabileceğinin farkındaydı" (Anderson, 2001: 22). Aynı şekilde Avusturya'da bu gerçeğin farkındadır : "Avusturya'nın İstanbul temsilcisi Baron Thugut, Rusya'nın Kerç'den İstanbul'a uygun rüzgarla 36-48 saat içinde 20.000 adam getirebileceğini belirtiyordu... Böyle bir durum gerçekleştiği takdirde Rusya bir daha Balkanlarda savaşmaya gerek duymayabilirdi... Rusya'nın böyle bir girişimde bulunmaması çağdaşlarını şaşırtmıştır. Bir başka ilginç olan da bu tür bir saldırı fikrinin Rusya'da çok az ilgi uyandırmış olmasıdır" (Anderson, 2001: 24).

Rus Donanması ile Osmanlı Donanması birlikte Ege Adalarından Fransızları ıkarmıŐlardır (Kurat, 1999: 295).

Ancak Napolyon'un imparatorluğunu ilan etmesinden sonra, Rusya'nın Fransa ile savaŐarak yenilmesi zerine Rusya, Fransa ile işbirliği politikasını izlemeye başlamıştır (Kurat, 1999: 300). Bunun zerine Napolyon ile Paul'den sonra Rus arı olan Aleksandır (1801-1825) arasında yapılan Tilsit (1807) görüŐmesine göre iki devlet iŐbirliĐine gitmiŐ ve Napolyon, Rusya'nın Osmanlı zararına geniŐlemesini kabul etmiştir (Marriott, 1940: 7). Bu anlaşmayla Napolyon Rus ar'ına, İstanbul ve Boğazlar dışında Osmanlı toprakları üzerinde etkinlik alanları kurmayı ve taksimi önermiŐtir (kte, 1999: 87). Ancak Napolyon'un Batı Avrupa'da egemenliğini sağladıktan sonra 1812'de Rusya'ya saldırması zerine Rus Fransız işbirliği sona ermiŐ ve Rusya, Fransa'ya karşı kurulan Kutsal İttifak'ın, dolayısıyla da 1815 sonrasında kurulacak olan Avrupa sisteminin bir yesi durumuna gelmiştir (Kurat, 1999: 300-10).

Rusya'nın boğazları ele geçirmesinin bütün Avrupa'yı karşısına almadan olası olmadığının anlaşılması da zayıf komşu politikasının oluŐma Şartlarını oluşturmuştur (Bitis, 2006: 35). Dolayısıyla Rusya, özellikle 1815 sonrasında, ister istemez yeniden "zayıf komşu" stratejisini uygulamaya koymuştur (Bitis, 2006: 29). Ancak yine de Thucydides'in belirttiği gibi "savaşın, güçlünün güçsüz üzerinde yaptırım sağlama fırsatı" olmasından hareketle, Rusya dönemler halinde Osmanlı zararına geniŐlemiŐtir denebilir. 1815 sonrasında ise taksim stratejisi de geçerliliğini yitirmiŐ ve hiÇbir Rus devlet adamı tarafından savunulmamıŐtır (Bitis, 2006: 27). 1815 sonrasındaki Rus stratejisi Şu noktalara dayanmaktadır (Bitis, 2006: 28-9):

- *Avrupa'da toprak talebinde bulunmamak; ancak Kafkaslarda stratejik önemi bulunan liman ve bölgeleri egemenliğine katmaya çalışmak,*
- *Osmanlı Hıristiyanlarının koruyucusu olduğunu iddia ederek ve aynı zamanda askeri ve diplomatik gücüne dayanarak, Babi'ali üzerindeki etkisini arttırmak,*
- *ar, Osmanlı Sultanı'na sayĐı duyacak ve Sultanın tebaası üzerindeki egemenliğini sorgulamayacak*

- Her ne kadar Aleksandır Osmanlı'nın Viyana sistemine dâhil edilmesine karşı çıkmışsa da, sonunda (özellikle de Yunan İsyanının bir Avrupa krizine dönüşmesi sonrasında) Osmanlı'nın Avrupa güç dengesinin bir parçası olduğunu kabul etmiştir.
- Son olarak, Boğazlar konusunda da Rusya boğazları ele geçirmesinin büyük bir Avrupa Savaşı yapılmadan olası olamayacağını fark etmiştir. Ayrıca, Boğazları ele geçirmenin İngiltere ile büyük bir çatışmaya yol açacağını görmüştür.

1815 sonrasında kurulan “Avrupa Uyumu” ya da “güçler dengesi”nden sonra Rusya, zayıf komşu politikasına büyük oranda bağlı kalmıştır. Özellikle 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında imzalanan Edirne Antlaşması (1829) ile Rusya, Osmanlı karşısında önemli kazanımlar elde etmiş ve Osmanlı'nın zayıf bir komşu olarak kalmasına çabalamıştır (Vereté, 1952: 147; Tuncer, 2003: 24-5). Rusya ancak Osmanlı'nın bir başka gücün denetimine ve etkisine girdiğini görmeye başladığı anlarda Ortodoksların savunucusu rolü ile Osmanlı'ya karşı düşmanca bir tutum izlemiştir. 1853-1856 Kırım Savaşı ve ardından gerçekleştirilen Paris Konferansı ile de Osmanlı, Avrupa güçler dengesi sistemine *de jure* olarak dâhil edilmiştir. Bu durum 1876-1877 yıllarına kadar sürmüş ve 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı (93 Harbi) ile birlikte Doğu Sorunu bir sonraki bölümde değinilecek olan köklü bir dönüşüme uğramıştır.

Sonuç olarak Rusya'nın gerçekçi bir politika izleyerek 19. yüzyılın büyük çoğunluğunda Osmanlı İmparatorluğu'nu parçalamaya değil; “zayıf komşu” politikasıyla vasallığı durumuna düşürmeye çalıştığı söylenebilir. Bu amaç en net olarak Edirne Antlaşması'nda görülebilmektedir. Ancak bu antlaşmadan sonradır ki İngiltere, Doğu Sorunu'nu gündemine almış ve sorunla ilgili politika belirlemeye başlamıştır. Rusya ise bölgede, 1850'lerden sonra İngiltere'nin farkına vardığından çok daha fazla savunmaya yönelik bir siyaset izlemiştir (Anderson, 2001: 400).

Doğu Sorunu ve İngiltere

Doğu Sorunu'nun başlangıcı kabul edilebilecek Küçük Kaynarca Antlaşması sonrasında İngiltere, sömürgesi Amerika'daki 1774'te

başlayan bağımsızlık hareketini engelleyebilmek için (Sander, 1989: 155) asıl önceliğini Amerika'ya vermiş olduğundan duruma ilgisiz kalmış ve ilk başta yalnızca Fransa Rusya'ya karşı Osmanlıları desteklemiştir (Anderson, 2001: 24). Doğu Sorunu İngiliz diplomasi sözlüğüne ancak 1821-1829 Yunan Bağımsızlık Savaşı'yla girmiştir (Marriott, 1940: 2). Bu tarihten sonra İngiltere'nin Doğu Sorunu ile ilgili olarak izlediği stratejinin hem son derece faydacı (*pragmatik*) hem de bazı konularda asla taviz vermeyen bir yapıda olduğu söylenebilir. Diğer bir deyişle İngiltere temel amaçlarında uzlaşmasız, bu amaçların gerçekleştirilmesinde ise esnek davranabilmiştir. İngiltere'nin bu tutumu Doğu Sorunu ile ilgili olaylarda farklı tutumlar izlemesinde gözlemlenebilir. Örneğin, Yunan bağımsızlık hareketinde Yunan milliyetçiliğini bir süre sonra desteklemeye başlamışken; Mısır'da Mehmet Ali Paşa isyanında Osmanlı Devleti'nin yanında yer alabilmiştir. İngiltere'nin çeşitlilik gösteren bu politikaları 19. yüzyıl boyunca evreler halinde izlenebilmektedir.

İngiliz dış politikasında ilk evrenin 18. yüzyılın sonlarında Fransa'nın Doğu Akdeniz'e yönelmesiyle başladığı söylenebilir.⁵ Özellikle Fransa'nın Mısır'ı işgal etmesiyle ve 13. yüzyıldan beri bir Batı Avrupa ordusunun Doğu'ya ayak basmasıyla hem Avrupa hem de Doğu siyasetinde yeni bir sayfa açılmıştır (Anderson, 2001: 45). Böylelikle Napolyon yakın doğunun önemini yalnızca Fransız halkına (Marriott, 1940: 7) değil Avrupa'ya da hatırlatmıştır. Doğu Akdeniz'de baş göstermeye başlayan Fransa "tehdidine" ek olarak, Rusya'nın da Karadeniz ve Balkanlar üzerinden Boğazlar doğrultusunda ilerlemeye çalışması, İngiltere'nin Doğu Sorunu'na olan yaklaşımını bu ilk evrede şekillendirmiştir. İngiltere'nin bu dönemdeki önceliği Osmanlı üzerinde Rus, Mısır üzerinde de Fransız etkisinin kurulmasıyla Doğu Akdeniz ticaretinin zarara uğramasını ve İstanbul'un bir başka devletin kontrolüne girmesini önlemek olmuştur (Tuncer, 2003: 25). Ancak bu dönemde Rusya, İngiliz tehdit algılamasında ikincil bir konumda

---

⁵ Fransa izlediği Osmanlı'nın bütünlüğünün korunması politikasını, 1798-1799 yıllarında Mısır'ı işgal ederek terk etmiştir. Napolyon Fransa'sı bu tarihten sonra, Osmanlı'nın parçalanmasına ve bu parçalanmada en büyük payı alabilmek için uğraş vermiştir. Ancak Fransa'nun çok erken bir tarihte başlayan bu politikası bile uzun dönemli bir amaç olmuştur (Meriage, 1978: 423).

bulunmuş; ilk sırayı Fransa almıştır. Rusya'nın öncelikli tehdit olarak algılanmamasının nedeni İngiltere'nin deniz gücü üstünlüğüne sahip olmasıdır. Bu nedenle *"Rusya'nın Yakındoğu'daki gücünü arttırmaması, İngiltere deniz gücünü koruduğu sürece, ciddi bir sorun teşkil etmiyordu"* (Anderson, 2001: 399).

Fransız "tehdidinin" 1815 ile birlikte bertaraf edilmesinden sonra İngiliz dış politikasının öncelikle ticari nedenlerce şekillenmeye başladığı söylenebilir. Özellikle Osmanlı ve Rusya arasında imzalanan 1829 Edirne Antlaşması ile birlikte İngiltere'nin Doğu Sorunu politikası Rusya'nın askeri yayılcılığına karşı değil, Rusya'nın Osmanlı üzerinde elde ettiği ekonomik kazanımları engellemek üzerine kurulmuştur.⁶ Bu antlaşmadan sonra İngiltere dikkatini Osmanlı devletindeki ticari çıkarlarını korumaya vermiştir. Ek olarak Hünkâr İskeleyi Antlaşması (1833)⁷ da Rusya ile İngiltere arasında yeni bir gerginlik unsuru olacaktır (Potyemkin, 2009: 423). Bu dönemde İngiliz dışişleri bakanı George Canning (1822-27), *"Doğu sorunu yalnızca Rusya'yı ilgilendirmemektedir, İngiltere Osmanlı'nın kaderiyle yakından ilgilidir"* (Tuncer, 2003: 25) diyerek İngiltere'nin yaklaşımını ortaya koymuştur. Özetlemek gerekirse, Rusya'nın Osmanlı üzerinde giderek ekonomik egemenlik kurmaya başlamasından sonra İngiltere Doğu Sorunu'na dahil olmuştur.⁸ Denebilir ki bu ilk evrede sorun,

---

⁶ Edirne Antlaşmasıyla birlikte, Rus ticaret gemileri Osmanlı limanlarına önceden izin almaksızın giriş hakkı elde etmiştir. (Armaoğlu, 1999: 184). Bu antlaşmayla Rusya pratikte liberalizmi Osmanlı'ya empoze etmiştir (Çavdar, 1992: 8-9; Sayar, 1986: 188-9). Antlaşma Osmanlı'nun Rusya ve İngiltere arasında ekonomik anlamda bir rekabet unsuru olması sonucunu da doğurmuştur. İngiltere Rusya'nın Edirne ve Hünkâr İskeleyi Antlaşmaları ile elde ettiği üstünlüğü giderebilmek amacıyla İngiliz mallarının Osmanlı'ya serbest girmesini sağlayan 1838 Balta Limanı Antlaşması ile erişmiştir. Sayar (1986: 191-200) ve Çavdar (1992) İngiliz politikasındaki bu değişimin, dönemin İngiliz elçisi David Urquhart'ın Osmanlı'nın İngiliz sanayisi için ucuz hammadde ve pazar olabileceği önerisinde net olarak görülebileceğini belirtmektedirler.

⁷ Hünkâr İskeleyi Antlaşması'na göre taraflar (Rusya ve Osmanlı) bir savaş durumunda birbirlerine yardım edecektir. Ancak Osmanlı'nın askeri güçsüzlüğü nedeniyle söz konusu yardım, Boğazlar'ın diğer devletlerin savaş gemilerine kapatılması yoluyla gerçekleştirilecektir. Böylelikle Rusya kendisini güneyden yani Akdeniz'den gelebilecek bir saldırıya karşı korunmuş oluyordu (Armaoğlu, 1999: 207). Gerçekte bu antlaşmayla Rusya, Osmanlı'nın koruyucu devleti (*protector*) durumuna geçmiştir (Bolsover, 1936: 237).

⁸ Anderson'a göre İngiltere'nin Yakındoğu'da Rusya'dan duyduğu korku, daima abartılı ve hatta gerçek dışı olmuştur (Anderson, 2001: 400).

Osmanlı'nın topraklarını kimin nasıl paylaşacağı değil, kimin Osmanlı'yı sömürgesi yapacağıdır.

İngiliz politikasının da Rusya'nın ikili politikasına benzer nitelikler taşıdığı söylenebilir. İngiltere 1815 sonrasında bir yandan milliyetçi hareketleri bastırmaya çalışırken, diğer yanda milliyetçi hareketlerin İngiltere'nin çıkarlarına uygun olduklarını değerlendirmiştir:

“...[U]lusal bağımsızlıkçı hareketler karşısında İngiltere, yeni kurulacak olan devletlerin çok geçmeden İngiliz parasına gereksinim duyacaklarını ve eninde sonunda İngiliz ticaret İmparatorluğu'nun bir parçası durumuna geleceklerini hesap etmiştir. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında İngiltere ulusalcı dalgalardan ürkmeye başlayacak ve tutucu politikasına geri dönecektir” (Potyemkin, 2009: 296).

Denebilir ki İngiltere, milliyetçi hareketlere karşı kendi çıkarlarına ters düşmediği ve Avrupa'da kurulmuş olan güçler dengesi sistemine bir zarar vermediği sürece çok olumsuz bir tutum takınmamıştır. Yunan milliyetçi hareketinde bu politikanın örnekleri görülebilir.⁹ Ancak Yunanistan olayının Rusya ve Mısır'ı da kapsayan bir krize dönüşmesi üzerinedir ki İngiltere, Avrupa “concert”ine uygun bir şekilde akort etme gereğini duymuştur.

19. yüzyıl boyunca zaman zaman yaşanan krizlerle Avrupa güç dengesi tehlikeye düşmüş ancak 1815 ruhuna uygun kongrelerle tekrar bir düzene kavuşulmuştur. Oluşturulan dengeye rağmen Avrupa devletlerinin arasındaki rekabet arka planda hep sürmüş ve 1854-1856 Kırım Savaşı patlama noktalarından biri olmuştur.¹⁰ Savaştan sonra gerçekleştirilen 1858 Barış Kongresi “Avrupa Devletler Topluluğu'nun,

---

⁹ Tuncer'e göre Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla, büyük güçler arasındaki ittifak çökmüş ve “Avrupa Uyum” yara almıştır (Tuncer, 2003: 22).

¹⁰ 19. yüzyılda Avrupa devletlerinin Doğu Sorunu karşısında bir uyum içerisinde olmadıkları ve aralarındaki mücadeleler için bkz. Kagan K. (Winter 1997/98). “The myth of the European concert: The realist-institutionalist debate and great power behavior in the eastern question, 1821-41”, Security Studies, Vol. 7, No: 2, 1-57.

Avrupa dengesi için yeni bir fırsatı” olmuştur (Ökte, 1999, 78-9). Aynı süreç 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra da yaşanmıştır. Bu sefer 1878 Berlin Kongresi, Avrupa güçler dengesine Almanya’yı da katarak Avrupa barışını yaşatmaya çalışmıştır (Ökte, 1999: 79). Ancak Berlin Kongresi, Doğu Sorunu’nda milat olacak kadar önemli yeni bir aşamayı girildiğini de göstermektedir. Berlin Kongresi’nden sonra İngiltere, Osmanlı’nın yaşatılmasının mümkün olmadığını anlamış ve söz konusu Avrupa barışını Osmanlı’nın paylaşımı üzerinden sağlamaya çalışmıştır.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’ndan sonra Osmanlı Devleti’nin bir görüntüden ibaret olduğu ve gerçekleştirilmeye çalışılan reformlara rağmen yaşatılamayacağına anlaşılmaya başlanması üzerine, İngiltere Yakındoğu’daki çıkarlarını korumak için Boğazlar’daki statükoyu korumaya çalışmak yerine, İngiltere’nin Yakındoğu’daki savunmasını Mısır’a dayandırmaya karar vermiştir (Anderson, 2001: 273): *“İngiltere’nin dış politikasının dayanak noktası olan Çanakkale ve İstanbul Boğazları, izleyen yirmi yıl içinde İngiliz dış politikasında ikincil bir rol oynayacaktı...”* (Anderson, 2001: 273).

Dolayısıyla Doğu Sorunu’nun Osmanlı topraklarının “büyük devletlerce” paylaşılması yönündeki anlatım, ancak 19. yüzyılın son çeyreği için geçerli olabilir: *“1890’larda İngiltere Başbakanı, Çin ve Osmanlı İmparatorlukları’nın İngiltere ve Rusya arasında taksimini esas alan çalışmaların uygulanmasını istemişti. Buna göre, suları Karadeniz’e akan yerlerle, Bağdat’a kadar yukarı Fırat vadisi Rusya’ya; Türk Afrika’sı, Arabistan ve Bağdat’tan aşağı Fırat vadisi İngiltere’ye ait olacaktı”* (Ökte, 1999: 87).

İngiltere’nin politika değişikliğine karşın Osmanlı’nın yardımına Almanya’nın Avrupa sisteminde yeni bir güç olarak doğması yetiştirilebilir. Almanya’nın uluslararası siyasette yeni ve güçlü bir aktör olarak ortaya çıkması Osmanlı’yı rahatlatmış ve diplomatik manevra alanları sağlamıştır. Ancak bu dönemde bile İngiltere, Almanya ve Rusya Osmanlı üzerinden büyük bir çatışmayı göze alacak kadar çıkara sahip bulunmuyorlardı. Örneğin:

“Bağdat demir yolu aslında hiçbir zaman Avrupa barışına tehdit oluşturmamış ya da gerçekten önemli bir uluslararası gerilim kaynağı olmamıştı. 1914 yılından önceki

olaylar dizisinde büyük güçlerin ekonomik çıkarları uğruna gerçekten ciddi bir çekişmeye girmeye istekli olmadığı en iyi örneklerinden biri Bağdat demir yolu hattıdır (Anderson, 2001: 278)".

Sonuç olarak, Rusya gibi İngiltere'nin de 1878'e kadar Doğu Sorunu'nu, Osmanlı-Müslüman-Türk düşmanlığından kaynaklanan bir Müslüman Osmanlı'yı "Asya'ya sürme", Anadolu'da yok etme projesi olarak görmediği söylenebilir. İngiltere'nin politikası, çok iyi bilindiği gibi dost ve düşmanlarına göre değil, çıkarlarınca belirlenmiştir.

Tartışma: Osmanlı ve Pre-Modern ya da Post-Modern Doğu Sorunu

Soruna Osmanlı Devleti tarafından bakıldığında söylenebilecek ilk söz, Doğu Sorunu'nun Osmanlı'nın bir devlet olma niteliğini kaybetmesiyle ve son derece güçsüz bir duruma gelmesiyle birlikte ortaya çıktığıdır. Diğer bir deyişle Doğu Sorunu, Osmanlı'nın güçlü olduğu ve tüm Avrupa'nın Osmanlı'dan korkarak düşmanlık duyduğu zamanları değil, Avrupa güçler dengesi için istikrarsızlık kaynağı olduğu zamanları kapsamaktadır. Dolayısıyla sorun, dini duygularca Hıristiyanların Müslümanlar tarafından yönetilmesinden duyulan bir hoşnutsuzluktan ya da kabullenemeyişten (Tuncer, 2003: 9) çok daha kapsamlı bir konu olmaktadır.

Osmanlı, modern öncesi bir devlet olarak gücünü, kabilesel ve aşiretsel güç odaklarına üstünlük sağlayarak (fakat bu odakları bertaraf ederek değil) elde etmiştir. Merkezi iktidarın ideolojik, ekonomik ve de askeri olarak zayıflamasıyla birlikte sistem çözülmeye başlamış; imparatorluk bünyesindeki valiler, paşalar ve beyler gibi yerel otoriteler kendi kişisel dükalıklarını (*fiefdom*) oluşturmuşlardır (Bitis, 2006: 16): "*Osmanlıların yönetim sistemi inişe geçmişti, her ne kadar yönetim sistemi terimi belli bir düzen ve etkinlik izlenimi veriyorsa da... İmparatorluk gerçek anlamda siyasi bir birim olmaktan çıkmıştı*" (Anderson, 2001: 14).

Böyle bir yapıda, 16. yüzyıldan beri uygulanmakta olan kapitülasyon sistemi de Osmanlı'nın ekonomiyi kontrol gücünü elinden almaktaydı.¹¹ Sosyo-kültürel olarak ise, yine bir Orta Çağ devletinin özelliği olarak, birçok farklı topluluktan oluşmakta ve bir bütün oluşturmanın çok uzağındaydı (Lewis,1961: 36 alınt. Anderson, 2001: 18-9): "... Modern anlamda pek fazla sınıf çatışması yoktu ve Osmanlı toplumu yerel meseleleri aşan amaçlar etrafında ayaklanmalar gerçekleştiremeyecek kadar büyük birçok parçalılık içindeydi" (McGowan, 2006: 762). Bu nedenlerden dolayı Osmanlı Avrupa için bir dış tehdit olmanın çok uzağındaydı. Tek sorun böyle bir yapının modern devletler sistemi içerisinde konumunun ne olacağı ve olası bir çökme durumunda ne yapılacağıydı. Sözü edilen sorun karşısında devletler daha önce de belirtildiği gibi iki farklı politika izlemişlerdir. 1878 Berlin Antlaşması'na kadar reformlar yoluyla Osmanlı'nın siyasi ve toprak bütünlüğü (en azından İstanbul ve Boğazlar'ın) mümkün olduğunca korunmaya çalışılmıştır (Anderson, 2001: 404):

"İstanbul bürokrasisinin güttüğü iktisadi siyaset Osmanlı hâkimiyeti altındaki eyaletlerdeki pazarları açık tutmaktı; mamafih himayeye doğru da gayret sarf ediliyordu. Bundan dolayı, Osmanlı Devleti'nin yıkılması Büyük Devletler için bir iktisadi fayda temin etmezdi. Bilakis, Batı İmparatorluğun pazarlarına merkezi bir idareden elde edilen imtiyaz ve muafiyetlerle hâkim olmak 18. yüzyıl boyunca ticareti güçleştiren sayısız yerel hanedanlardan elde edilenlerden hem daha kolay, hem de daha kârlıydı. Bu sebepten Büyük Devletler Osmanlı Devleti'nin devamına müsaade ettiler ve gelişmeye başlayan bürokrasinin büyümesi, faaliyet ve mesuliyet sahasını genişletmesini teşvik ettiler" (Quataert, 2006: 887).

Fakat bu tür bir siyaset Osmanlı'yı tekrar güçlendirerek bağımsız bir devlet olarak tekrar sahneye çıkarma tehlikesini taşımıştır. Bu nedenle Osmanlı'da gerçekleştirilen reformların Avrupa tarafından kontrollü ve güdümlü bir şekilde uygulanmasına gerek duyulmuştur

---

¹¹ Fakat Osmanlı için bu durum bir sorun olarak algılanmamıştır (Anderson, 2001: 17).

(Anderson, 2001: 403). Böylelikle Osmanlı'nın, hem kendisine biçilen rolü yerine getirebilmesi (Rusya'ya karşı bir tampon olarak Avrupa güçler dengesine hizmet etmesi, İngiliz İmparatorluğu'nun ticaret yollarının asayişini sağlaması, bir hammadde kaynağı ve pazar olması); ancak güçsüzlüğünü sürdürebilmesi için de merkezi hükümetin bir görüntüden ibaret olacağı bir sistem oluşturulmalıydı. Bu amaç da ancak Osmanlı'nın kronik sorunu olan cemaat ve millet sisteminin korunarak zamana uyarlanmasıyla gerçekleştirilebilirdi (Anderson, 2001: 403). Dolayısıyla reformlar, Osmanlı'nın güçlenmesini engellenmesi için gelenekselci bir anlayışla hayata geçirilmeliydi. Sözü edilen güdümlü reformlara Sened-i İttifak (1808) ile başlayan süreçte Tanzimat (Gülhane Hatt-ı Hümayun'u-1839) ve Islahat Fermanları (1856) tipik birer örnek oluşturmaktadır. Her ne kadar Sened-i İttifak ile Tanzimat Fermanları farklı kategorilerde değerlendirilebilirlerse de, her iki reform pratiği gerçekte özellikle İngiltere ve Rusya'nın "hasta adam" politikalarına paralellik göstermekte ve dahası bu politikaları desteklemektedir:

"Siyasi tarih bakımından Sened-i İttifak¹², büyük ayanın devlet iktidarını kontrol altına alma teşebbüsünü ifade eder; Gülhane Hattı ise ona karşı Padişah'ın mutlak otoritesini savunarak merkeziyetçi devlet idaresinin, başka deyimle bürokrasinin işlere mutlak bir şekilde el koymasını ifade eder. Bir başka açıdan bakılırsa, birincisi gelenekçi, diğeri modernidir. Biri o zaman eyaletlerde hâkim kuvvetlerin menfaatlerinin ve hayat görüşünün ifadesi ise, diğeri merkezi devleti ve onun o zamanki iç ve dış şartlar karşısında menfaatlerini en iyi temsil ettiğine hüküm edilen batıcı idarecilerin idealini ifade eder" (İnalçık, 1996: 344).

Yine İnalçık: "3 Kasım 1839'da ilan olunan Gülhane Hattı'nın devlet anlayışımızda ve devlet idaresinde modernleşmenin hakiki başlangıcı ve temeli olduğuna şüphe yoktur" (İnalçık, 1996: 343) diyerek, 19. yüzyıl başındaki Osmanlı modernleşme anlayışının bir örneğini, 20. yüzyılda

---

¹² Sened-i İttifak (1808), 1806'da başlamış olan Rus-Osmanlı savaşında merkezi otoritenin Ayanların askeri gücün gereksinim duymasından dolayı gerçekleşmiştir (İnalçık, 1996: 348).

sunmaktadır. Her ne kadar Gülhane Hatt-ı Hümayun'u İnalçık tarafından modern bir girişim olarak yorumlansa da, bu yargının pek doğru olmadığı ve yine bu yargının Osmanlı düşünce tarzını göstermesi açısından eşsiz olduğu düşünülebilir. Çünkü modern devlet, yalnızca merkezi otoritenin mutlak olmasıyla tanımlanamaz.¹³ Tiranlık ve despotizmde de otorite tektir ve merkezidir. Ve bu anlayış, 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin modern bir yapıda olduğu sonucunu doğurabilmektedir. Modern devletin bu rejimlerden ayırıcı özelliği, ekonomi, kültür ve siyasetin hem bütüncül, sistematik bir şekilde ve sistematik bir hukuk anlayışı ile birlikte merkezi iktidarı oluşturması hem de yine meydana gelen merkezi iktidarın kurumlar aracılığıyla yönetilmesidir. Bir diğer önemli unsur ise tüm bu süreçlerin ve kurumların seküler, yani rasyonel dünya bilgisine dayanarak gerçekleştirilmesidir. Ancak burada çalışmanın konusu açısından asıl önemli olan nokta, Doğu Sorunu'nun Osmanlı'nın modernleşme ve/veya batılılaşma hareketleriyle olan ilişkisidir.

Doğu Sorunu modernleşme konusu ile bağlantılı bir şekilde ilk olarak Arnold Toynbee tarafından ortaya konulmuştur (Yurdusev, 2005: 324; Toynbee, 2004). Toynbee'ye göre Batı'nın çok net olan askeri, ekonomik ve de politik üstünlüğü karşısında modernleşmemiş devletler bu sorun karşısında iki seçenek ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu seçeneklerden ilki, geleneklere sıkı sıkıya bağlı kalarak modernleşmeyi reddeden bir tutum almaktır. Toynbee bu durumu Zealotizm olarak adlandırmakta ve Arabistan'daki Vahabileri bu tutumun en iyi örneği olarak sunmaktadır:

“Zealot” bilinmeyenden kaçan; yabancı birisi karşısına son model silahlarla çıkıp, üstün taktiklerle savaşa girdiğinde ve bu karşılaşmada durumu kötüye gittiğinde, kendi geleneksel savaş taktiğini titiz bir biçimde uygulayan insandır (Toynbee, 2004: 161)”.

---

¹³ Yine İnalçık, Hatt-ı Hümayun'un batılı anlamda “devrimci” devlet anlayışının ilk örneği olduğunu, halkın can, mal ve şerefine korunmasını prensip olarak kabul etmesinden yola çıkarak iddia etmektedir. Padişah halkın sözü edilen haklarının korunacağına dair yemin etmiştir (İnalçık, 1996: 356). İnalçık'ın anlayışına göre edilen yemin hukuk devleti anlayışının başlangıcı olsa gerektir.

İkinci seçenek ise geleneksel tüm kurumların reddedilerek, modernizmin radikal şekilde kabulü olan “Herodianizm”dir. Herodianizm’de geçmişten kesin bir kopuş söz konusudur:

“Herodian”, bilinmeyen tehlikesinden korunmak için en etkin yolun, sırrını keşfetmekte yattığı ilkelerine göre hareket eden insandır; kendisinden becerili ve daha iyi silahlanmış olan birisiyle karşılaştığında geleneksel savaş tekniğini unutarak düşmanın taktik ve silahıyla savaşmayı öğrenen insandır (Toynbee, 2004: 166)”.

Toynbee ikinci seçeneğin yani geleneksel kurumların reddedilmesinin ve dolayısıyla milliyetçiliğin yaygınlık kazanmasının yıkım getirdiğini ileri sürmektedir (Yurdusev, 2005: 328). Ona göre ideal olan Zealotizm ile Herodianizm’in sentezidir. Ve de ancak bu sentez yoluyla Doğu Sorunu’nun üstesinden gelinebilir (Yurdusev, 2005: 330).¹⁴ Söz konusu sentezin, daha önce de değinildiği gibi Osmanlı’nın Orta Çağ devlet ve toplum yapısının bir unsuru olan cemaat ve millet sisteminin, gelenek adı altında sunulmasıyla gerçekleşmesinin beklendiği ileri sürülebilir.

Toynbee’nin kısaca özetlenen bu anlayışı, makalede savunulan Doğu Sorunu’nun Osmanlıları Avrupa ve Anadolu topraklarından “sürme” planı olmadığı; çok daha kapsamlı boyutları olduğu tezi ile çok yakından ilgilidir ve bu tezi desteklemektedir. Toynbee’in Doğu Sorunu’na sunmuş olduğu “çözüm”, gerçekte Osmanlı’da 19. yüzyıl boyunca uygulanmak istenen çözümdür. Tanzimat ve Islahat Fermanları, Toynbee’nin düşüncesi için tipik birer örneklerdir. “Büyük güçler” tarafından Osmanlı’ya empoze edilen bu “reform” hareketleri, Osmanlı’nın-Müslümanların ya da Türklerin Anadolu ve Avrupa’da sürülmesini değil; tam tersine Batı güçler dengesi sistemi ile uyumlu bir şekilde ve de Rusya’nın yukarıda bahsedilmiş olan “zayıf komşu

---

¹⁴ Gerçekte Toynbee’nin bu anlayışının son derece Avrupa merkezci olduğu söylenebilir. Özellikle Jürgen Habermas’ın modernizmin bitmemiş bir proje olduğu görüşü, Toynbee’nin modernizmi “Batıya öykünme” anlayışı olarak değerlendirilebilecek tanımlamasının kısırlığını ve Toynbee’nin anlayışının devletlerarası çıkar ilişkilerince belirlendiğine kanıt olarak gösterilebilir. Ancak bu konu başka bir makale kapsamındadır.

politikasıyla”; İngiltere’nin de Osmanlı’yı yarı-sömürge olarak değerlendirmesiyle birebir örtüşmektedir. Diğer bir deyişle, Osmanlı’yı gerçek bir modern devlet konumuna getirebilecek olan sosyo-kültürel, ekonomik ve de politik yenilikler engellenmiş; Osmanlı’nın bir çevre, pazar ve de Rusya’ya karşı bir “*cordon sanitaire*” olarak Avrupa’nın bir parçası olmasına karşı çıkılmamıştır. Osmanlı’nın bir sömürge olarak bile ayakta kalamayacağını anlaşılmıştı ki, Avrupa son çare olarak Osmanlı’yı paylaşma anlaşmalarını gündeme almıştır. Dolayısıyla bir kez daha 19. yüzyıl sonlarına kadar Doğu Sorunu’nun Osmanlı’yı yok etme değil “yaşatma” sorunu olduğu tekrar edilebilir. Sözü edilen “yaşatma” beyin ve kas ölümü gerçekleşmiş bir hastanın ölümüyle, tüm mirasçılar kendi arasında çıkması kesin olan yıkıcı bir çatışmanın çıkmasını engellemek içindir. Hiçbir şekilde hastanın sağlığına kavuşması istenmemektedir. İstenen hastanın mumyalanarak yaşıyor görüntüsünün verilmesidir. Eğer Doğu Sorunu basit bir düşmanlık olarak tanımlanacaksa, konunun bu şekilde anlaşılması düşmanlık tanımına daha uygun düşmektedir.

19. yy’ın son çeyreğinden başlayarak Almanya’nın da Doğu Sorunu karşısında izlediği politikaların gerçekte yine yukarıda özetlenen anlayışla uyumlu olduğu söylenebilir. 1870’lerde Almanya Doğu Sorunu ile ancak Avrupa siyasetini ve güç dengesini etkilediği ölçüde ilgilenmiştir. Özellikle Bismarck Doğu Sorunu’nu “oryantal” bir sorun olarak görmüş ve Avrupa siyasetine bir etki etmediği sürece soruna karşı kayıtsızlık içerisinde olmuştur (Gauld, 1925: 208). Almanya’nın bu tutumu, Bismarck’ın 1878 Berlin Kongresi’nde söylediği “*Doğu Sorunu yalnızca Avrupa’yı ilgilendirmektedir*” (Harris, 1913: 106) sözlerinden de okunabilir. Dolayısıyla Almanya açısından da Doğu Sorunu, Osmanlı’ya karşı bir Haçlı seferi ve kutsal ittifak olmanın uzağındadır. Doğu Sorunu’nun temeli olarak kabul edilen din unsuru, klasik anlamıyla bir düşmanlık nedeni olmak yerine, iki devlet arasındaki işbirliği zeminini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti’nin Abdülhamit ile birlikte Doğu Sorunu’na karşı bir çözüm olarak izlemeye başladığı ya da en azından izleme girişiminde bulunduğu Pan-İslamist politikalar veya söylemler, Almanya’nın jeostratejik yönelimlerine hizmet edilme şartlarını da oluşturmuştur. Bu durum yine Zealotist bir batılılaşma anlayışının, neden uluslararası destek bulduğunun da bir

örneğini oluşturmaktadır. Diğer bir deyişle Hıristiyan-Müslüman farklılığının, tıpkı İngiltere ve Rusya örneklerinde olduğu gibi, Almanya-Osmanlı ilişkilerinde de bir hükmü bulunmamakta; dahası din unsuru diplomatik işbirliğinin ve jeostratejik girişimlerin aracı durumunda olmaktadır.¹⁵

Sözü edilen işbirliğinin en somut göstergesini Bağdat Demir Yolu Hattı'nın oluşturduğu söylenebilir. Ancak her ne kadar bu hat, Avrupa devletleri arasında yeni bir mücadele alanı olarak yorumlanabilirse de, gerçekte Avrupa devletleri böyle bir konu nedeniyle çatışmaya pek istekli olmamışlardır: *“Bağdat demir yolu aslında hiçbir zaman Avrupa barışına tehdit oluşturmamış ya da gerçekten önemli bir uluslararası gerilim kaynağı olmamıştı. 1914 yılından önceki olaylar dizisinde Büyük güçlerin ekonomik çıkarları uğruna gerçekten ciddi bir çekişmeye girmeye istekli olmadığından en iyi örneklerinden biri Bağdat demir yolu hattıdır”* (Anderson, 2001: 278). Sadece Rusya'nın Bağdat Demir Yolu Hattı'nı şüpheyle izlediği belirtilebilir. Rusya, bu hattın benimsediği zayıf komşu politikasının zararına olabileceğini hesap etmiştir:

“Rusya’da 1899 yılında Almanya’nın demir yolu inşaat planlarını hoş karşılamadığının işaretlerini veriyordu... 1900 Mart’ında Rusya Babiâli’yi “Karadeniz Antlaşması”na kabule zorladı. Bu antlaşma ile Babiâli, Çar tarafından onaylanacak Rus şirketleri ve ortaklıkları dışında Kuzey Anadolu ve Ermenistan’da demir yolu inşaatı imtiyazı vermemeye söz veriyordu... St. Petersburg’da yeni bir demir yolu hattının Osmanlıları güçlendireceği ve Kafkaslarda daha hızlı harekete geçmesini sağlayarak Rusya’ya karşı etkili bir silah haline geleceği korkusu vardı” (Anderson, 2001: 276).

Görüleceği üzere Osmanlı’yı güçlendirebilecek girişimler bile Osmanlı’yı bağımlı ve de zayıf kılacak bir şekilde hayata geçirilmiştir. Bağımlı bir “Hasta Adam”ın yaşamasının olası olmadığının anlaşılmasıyla, Osmanlı topraklarının paylaşımı planı uygulamaya

---

¹⁵ Alman emperyalizmi ile Pan-İslamizm ilişkisi ve bu emperyalizmin dinsel unsurları kullanan anti-kolonci söylemi için bkz. Deren, 2004.

konulmuştur. Ancak I. Dünya Savaşı'nın başlamasına hatta sonrasına kadar, paylaşım planlarının bile Avrupalı devletler tarafından, Osmanlı sonrasında oluşacak güç boşluğunun nasıl doldurulacağı konusu hassas bir konu olduğundan, temkinlilikle ele alındığı söylenebilir. Savaşın kaçınılmazlığı anlaşıldıktan sonradır ki, en somut örneklerini *Sykes-Picot* (1916) ve *Sévres* (1920) Anlaşmaları'nın oluşturduğu Osmanlı'nın parçalanması planları hayata geçirilmiştir. Bu anlaşmalar Doğu Sorunu'na Avrupa'nın getirdiği nihai çözüm olmuştur. Fakat Türk Kurtuluş Savaşı bu "çözümü" reddetmiş ve seküler bir modern ulus-devlet Doğu Sorunu'nun kalpgâhında kurulmuştur. Lozan Antlaşması ise Doğu Sorunu'na Türkiye Cumhuriyeti tarafından getirilen çözümün diğer devletlerce de kabul edilmesinin en somut göstergesi olmuştur (Anderson, 2001: 397).

Öte yandan Doğu Sorunu'nun bir diğer önemli boyutu olan modernleşme konusu ise, başka başlıklar ve isimler altında sürdürülmüş veya sürdürülmek istenmektedir. Bu durumun en net örneği ilk olarak Toynbee'nin söyleminde görülmektedir. Günümüzde ise İlber Ortaylı'nın (2007), Cumhuriyet'i Osmanlı modernleşme sürecinin devamı, belli bir "dönemi" ve konjonktürel bir "deneyimi" olarak kabul etmesiyle; CIA Türkiye Masası eski şefi Graham Fuller'in (2009) Türkiye'nin Osmanlı'dan gelen gelenekleriyle barıştığı ve bunun da hem Türkiye hem de Orta Doğu için gerekli olduğu düşüncelerinin birebir örtüşmesi, dikkat çekici olduğu kadar, Doğu Sorunu'na getirilen Zealotist çözümün işlevselliği hakkında da ipuçları verebilecek niteliktedir. Dolayısıyla Ortaylı ve Fuller'in söylemlerinin, jeopolitik bir projenin parçası durumunda olduğu ileri sürülebilir. Söz konusu jeopolitik proje, yukarıda açıklanan 1878 Berlin Konferansı'ndan önceki dönemi model almaktadır. Diğer bir deyişle, görüntüde merkezi bir otoritenin olduğu, cemaat ve millet sistemi gibi Orta Çağ toplum yapısının (Anderson, 2001: 18) gelenek adı altında korunduğu, ulus devlet anlayışının tam zıttı olan bir modelin benimsenmesi, Doğu Sorunu'nun 19.yüzyıl diplomasi tarihinden çok daha geniş boyutları olduğunu göstermesi açısından yaşamsal önemdedir. Bu açıdan post-modern bir Doğu Sorunu'nun gündemde olduğu iddia edilebilir.

Ortaylı ve Fuller'in tezlerine, Cumhuriyet'in Osmanlı modernleşmesinin bir devamı olmadığı ve anti-tezi hatırlatılarak karşı çıkılabilir. Toynbee'nin terminolojisiyle Zealotist anlayışa yakın olan Osmanlı'nın modernizm karşısındaki gelenekselci ve güdümlü tutumu, Cumhuriyet ile birlikte reddedilmiş; Türkiye Cumhuriyeti'nin yalnızca modernleşme anlayışı değil; kurucu felsefesi ve dolayısıyla da anayasal yapısı, yine Toynbee'nin terminolojisiyle Herodianist bir anlayışla şekillenmiştir. Günümüzde, Herodianist modernleşmenin "mahkûm edilerek"; modernleşme konusuna hem yerli hem de yabancı odaklarca sözde bir gelenekselci¹⁶ ve "Osmanlı tipi modernleşmenin?" çözüm olarak sunulması yine aynı nedenlerden kaynaklanmaktadır. Böylelikle medeniyetler ittifakı gerçekleşecek ve barış içinde yaşanacaktır; tabi "*İki devlet arkadaş olabilir, müttefik olabilir ancak asla eşit değildir*" (Bitis, 2006: 26) uzlaşısına uygun olarak.

Toparlamak gerekirse; Doğu Sorunu ve bu soruna getirilen çözümler, son ana kadar Osmanlıları Avrupa ve Anadolu'dan sürme amacının çok uzağındadır. Sorun gerçekte bir modernleşme sorunudur. Söz konusu modernleşme Osmanlı döneminde olduğu gibi uysal, işlevsel ve de güdümlü olduğu sürece, Osmanlıların ya da Müslümanların değil Anadolu'dan sürülmesi ve yok edilmesi; güçler dengesinin bir parçası ve sözde bir "bölgesel güç" olarak alkışlanmasının önünde hiçbir engel bulunmamaktadır.

Sonuç

19. yüzyıl olay ve olguları incelendiği zaman, Doğu Sorunu'nun bazı diplomasi tarihçilerinin ileri sürdüğü gibi temelinde dinsel düşmanlık olan, Osmanlıları-Müslümanları Avrupa ve Anadolu'dan fiziksel olarak çıkartmak ve yok etmek projesi olmadığı görülebilmektedir. Sözü edilen "düşmanlık" başka bir konudur. Doğu Sorunu ise çok daha kapsamlı bir olgu ve olaylar bütünüdür.

---

¹⁶ Örneğin Ortaylı "*Geleneği reddetmek kimsenin haddi değil*" demektedir (Ortaylı, 2007: arka kapak). Dolayısıyla Ortaylı'ya göre sorun bir batılılaşma-modernleşme sorunu değil, bir had sorunudur.

etmektedir. Bu bağlamda çalışmanın sonucunda şu bulgulara yer verilebilir:

- Doğu Sorunu'nun temelinde din atışması bulunmamaktadır.

- Sorun karşısında Avrupalı Hıristiyan devletler Osmanlı'yı yok etmek için "kutsal" bir ittifak içerisinde değil, tam tersine birbirleri ile birçok açıdan mücadele içerisindedirler.

- Avrupalı devletler 19. yüzyılın son çeyreğine kadar Osmanlı'nın yaşaması için uğraş vermişlerdir. Ancak bu amacın mümkün olamayacağının anlaşılmasından sonradır ki paylaşım anlaşmaları söz konusu olmuştur. Bu durum herhangi bir dostluk ilişkisinden değil, çıkar kavramından kaynaklanmıştır.

- Doğu Sorunu, yalnızca bir diplomasi ya da dış politika konusu değil; aynı zamanda batılılaşma-modernleşme sorunudur. "Batı"nın ilerlemiş toplumsal, siyasal ve de ekonomik yapısı karşısında nasıl bir tavır alınacağı, hem "Batı"nın hem de "Doğu"nın öncelikli konusu olmuştur. Avrupa'nın önde gelen devletleri bu sorun karşısında Osmanlı'ya güdümlü bir batılılaşma anlayışını uygulatarak, kendi çıkarları doğrultusunda yönlendirebilecekleri sözde bir "bölgesel g" yaratmayı amaçlamışlardır. Benzer bir süreç günümüzde de yaşanmaktadır.

- Osmanlı'nın yaşatılması Osmanlı'nın güçlendirilmesi değil, görünüşte ve kĞit üzerinde bir devletin yaşatılması anlamına gelmektedir. Sözü edilen yaşatma çabası, bir kukla devlet yaratma amacından kaynaklanmıştır. Günümüzde Osmanlı'nın sözde modernleşme pratiklerinin, Cumhuriyet'e alternatif bir batılılaşma modeli olarak sunulmaya çalışılarak, bu doğrultuda eylemlerde bulunulması yine aynı nedenden kaynaklanmaktadır.

- Türkleri "doğuya sürme" söylemleri, ancak Türkiye'de güçlü bir devlet yapısının bulunduğu zamanlarda artmaktadır.

- Doğu Sorunu basitçe 1920'de Osmanlı'nın parçalanması ile değil, 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla ve bu sonucun tüm devletlerce kabul edilme zorunluluğuyla sona ermiştir.

- Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilanından sonra sorun, adı konmadan yeniden ortaya çıkarılmak istenmektedir. Bu nokta yine Doğu Sorunu'nun bir batılılaşma-modernleşme sorunu olmasından kaynaklanmaktadır.

- Türkiye Cumhuriyeti'nin Doğu Sorunu'nu kökten çözen modern devlet anlayışı eleştiriye açılarak, Osmanlı'ya 19. yüzyılda empoze edilmeye çalışılan ve Osmanlı'nın gerilemesinde ve çöküşünde katkısı bulunan gelenekselci yaklaşımlar, "gelenek ile barışma" ve "bölgesel güç" söylemleriyle tekrar gündeme getirilmeye çalışılmaktadır.

- Devletlerarası ilişkiler, dostluk ve düşmanlık kalıplarınca değil, çıkar ve güç ilişkilerince belirlenmektedir. Din, ırk, düşmanlık, dostluk gibi unsurlar, sözü edilen çıkar ilişkilerinin zaman zaman işlevselleştirdiği birer araç durumundadırlar.

Yukarıda sıralanan noktalar ışığında son söz olarak, diplomasinin yalnızca devletler arasındaki ilişkilerin yürütülmesi eylemi olmadığı, temel olgular karşısında geliştirilen paradigmlar ile devlet davranışlarının yönlendirilme eylemi olduğu, Doğu Sorunu'nun aynı zamanda bir Batı sorunu olması gerçeğinden yola çıkılarak söylenebilir.

Summary

Diplomatic historians have conceptualized the Eastern Question in an impulsive and hence superficial manner. According to their view, the Eastern Question is the cooperation of the European states in dissolving the Ottoman Empire from its territories because of the religious antagonism. This conceptualization of the issue has generally been accepted by the both Turkish and Western scholars. However, this attitude can be criticized as for being shallow and as for ignoring the essence of the problem. First of all, the Eastern Question has evolved through various stages and in each stage, it assumed different meanings and dimensions. Secondly, the oft repeated "religious" rivalry and the Eastern Question are two different phenomena. The question in inquiry

was the integration of “the East” to the Western state system in spite of the default enmity. Therefore, it is possible to claim that the issue has never been a “holy campaign” by the European states to destroy the Ottoman Empire. Instead, the European states have tried to sustain the continuity of the Empire. While doing this, they imposed administrative reforms in order to shape the “East” for their political and economic purposes. Hence, the Eastern Question was also an issue of Westernization which was firstly formulated by Arnold Toynbee. In this context, to solve the Eastern Question, various reforms were put into action within the Empire, in line with a “Zealotist” or traditional attitude. However, these reforms were inadequate to keep the Ottoman Empire alive and only after the recognition of this fact, European states started to make agreements to share among themselves the Ottoman territories. Nevertheless, these plans also could not be accomplished and the Eastern Question was only solved by the will of the newly found “Herodian” Turkish Republic. But still, in the contemporary era, there is a new struggle over the Republic’s modernist solution of the Eastern Question by apotheosizing the Ottoman way of modernization which in fact was the *coup de grâce* of the Empire.

Kaynakça

Anderson, M. S. (2001), *Doğu Sorunu*, İstanbul: YKY.

Armaoğlu, F. (1999), *19.yy. Siyasi Tarihi*, Ankara: TTK.

Bitis, A. (2006), *Russia and the Eastern Question*, New York: Oxford.

Bolsover, G.H. (Apr., 1936), “*Palmerston and Metternich on the Eastern Question in 1834*”, *The English Historical Review*, cilt 51, No. 202, pp. 237-256.

Çavdar, T. (1992), *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara: İmge.

Deren, S. (2004), *German Ideas and Expectations on Expansion in the Near East (1890-1915)*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Ankara: ODTÜ.

Fuller, G. (2009), *Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, 6. baskı, İstanbul: Timaş.

Gauld, W. A. (Apr., 1925), "*The 'Dreikaiserbndnis' and the Eastern Question, 1871-6*", *The English Historical Review*, cilt 40, No. 158, pp. 207-221.

Harris, N. D.(1913), "*The Effect of the Balkan Wars on European Alliances and the Future of the Ottoman Empire*", *Proceedings of the American Political Science Association*, cilt 10, Tenth Annual Meeting, pp. 105-116.

İnalçık, H. (1996), *Osmanlı İmparatorluğu*, İstanbul: Eren.

İnalçık, H. (2010), *Osmanlılar*, İstanbul: Timaş.

Kagan, K. (Winter 1997/98), "*The myth of the European concert: The realist-institutionalist debate and great power behavior in the eastern question, 1821-41*", *Security Studies*, cilt 7, No: 2, pp. 1-57.

Kurat, A. N. (1999), *Rusya Tarihi*, 6. baskı, Ankara: TTK.

Lewis, B. (1961), *The Emergence of Modern Turkey*, London and New York: The Oxford University Press.

Marriott, J. A. R. (1940), *The Eastern Question*, 4. Baskı, Oxford: Clarendon Press.

McGowan, B. (2006), "*Ayanlar Çağı, 1699-1812*", İnalçık & Quataert (Ed.) *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, cilt 2 1600-1914. İstanbul: Eren.

Meriage, L.P. (Sep.,1978), "*The First Serbian Uprising (1804-1813) and the Nineteenth-Century Origins of the Eastern Question*", *Slavic Review*, cilt 37, No. 3, pp. 421-439.

Ortaylı, İ. (2007), *Gelenekten Geleceğe*, İstanbul: Alkım.

kte, E. Z. (1999), *Osmanlı İmparatorluğunda Güvenlik Stratejileri*, İstanbul.

Potyemkin, V. (2009), *Uluslararası İlişkiler Tarihi*, İstanbul: Evrensel.

Quataert, D. (2006), *“İslahatlar Devri 1812-1914”*, İnalçık & Quataert (Ed.) Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi, cilt 2 1600-1914. İstanbul: Eren.

Sander, O. (1989), *Siyasi Tarih*, 16. Baskı, Ankara: İmge.

Sayar, A.G. (2000), *Osmanlı İktisat Düşüncesinin Çağdaşlaşması*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.

Scelle, G. (Jan., 1911), *“Studies on the Eastern Question”*, The American Journal of International Law, cilt 5, No. 1, pp. 144-177.

Toynbee, J. A. (2004), *Uygarlık Yargılanıyor*, İstanbul: Örgün.

Tuncer, H. (2003), *Doğu Sorunu ve Büyük Güçler*, Ankara: Ümit.

Vereté, M. (Jun., 1952), *“Palmerston and the Levant Crisis”*, The Journal of Modern History, cilt 24, No. 2, pp. 143-151.

Yurdusev, A. N. (Fall, 2005), *“From the Eastern Question to the Western Question: Rethinking the Contribution of Toynbee”*, Critique: Critical Middle Eastern Studies, cilt 14, No. 3, pp. 323-332.

MODERN ÖNCESİ DEVLETİN YÖNETİM ANLAYIŞI

Yazar: Abdullah KÖKTÜRK¹

Öz

Devletin oluşumu insanlık tarihi içindeki önemli olaylardan birisini oluşturmaktadır. Tarımın ortaya çıkışı, mülkiyetin oluşumu ve korunması ihtiyacı devleti ortaya çıkarmıştır. Çağlar boyunca üretim ilişkilerindeki gelişim ve değişim yeni devlet şekillerini gerektirmiş, her yeni devlet ve üretim şekli kendisi ile uyumlu eğitim, hukuk ve askerlik gibi kurumlarını da beraberinde getirmiştir. Bu çalışmada devletin oluşumundan modern devlete geçen süreçte yönetim anlayışlarının özelliklerinin incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antik devlet, Feodal devlet, Geleneksel devlet, Mutlak devlet, Eflatun, İbn-i Haldun, Makyavelli, Nizamü'l Mülk, Poggi, Weber.

Understanding of State Regimes before Modern Ages

Abstract

The formation of the state is one of the important events in the history of humanity. The emergence of agriculture, protection of property and the need for the formation of the ownership has revealed the state. Throughout the ages, the development and change in the production relations have necessitated the new state forms, which have brought about well-matched educational, juristical, and military institutions. The aim of this study is to investigate the properties of regimes regarding from the state to modern state.

Key Words: Ancient state, Feodal state, Traditional state, Absolute state, Plato, İbn-i Haldun, Machiavelli, Nizamu'l-Mulk, Poggi, Weber.

Giriş

Devlet, Eflatun ve Aristo'dan beri binlerce yıldır düşünürlerin inceleme alanı olmuş ve insanlık tarihinin belli aşamalarında farklı devlet tanımları ortaya çıkmıştır. Tarihin değişik dönemlerinde devletin

---

¹ HAK Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Strateji ve Stratejik Araştırmalar Ana Bilim Dalı Başkanı, E-posta:abdullakokturk@gmail.com

tanımlanmasında farklılıkların olması, devletin tarihsel ve diyalektik bir gerçeklik olmasındandır. Tarihteki farklı devletler, toplumların bir önceki krizlerinin üzerine inşa edilmiştir. Antik çağın köleci devletindeki bunalım feodal devleti, feodal devletteki krizler bir geçiş dönemi ile kapitalist devleti, kapitalizmin krizleri ise sosyalist ve liberal devleti yaratmıştır. Bütün bu kriz ve bunalımlar, üretim araçlarındaki gelişimin yeni bir birikim süreci oluşturması, ancak eski üretim ilişkilerinin bu yeni sürece uyum gösterememesi sebebiyledir. Antik çağın köleci toplumunda Eflatun ve Aristo, eserlerini site devletinin bunalımlı döneminde yazmışlardır. Bu bunalım, site devletleri yerine imparatorluklar kurulması ile çözülmüştür. Makyavelli, T. Moore veya T. Hobbes gibi yazarlar ise eserlerini, feodal devletin gelişen piyasa toplumunu kontrol etmede zorlanmasını anladıkları için yazmışlardır. Bu sorun ise önce merkezi mutlak devletler ile, daha sonra da ulus devletlerin oluşumu ile çözülmüştür (Eroğul, 1990, s. 24).

Devlet ve siyaset arasında bir ilişki olduğu düşünüldüğünde siyasetin tanımı önem kazanır. Siyaset, birçok yazar tarafından 'kaynakların paylaşımı için yapılan mücadele' olarak tanımlanmaktadır. Başka bir tanıma göre ise; "Siyaset, belli bir üretim biçiminin varlığı ve gelişimi için gerekli olan koşulları toplumsal çapta sağlama uğraşdır" (Eroğul, 1990, s. 25). Bu koşullar sağlandıktan sonra devletin görevi artık bu üretim koşullarının sürdürülmesidir. Devlet bu görevini hukuki, askeri, bürokratik, ideolojik vb. aygıtlarını kullanarak yerine getirir. Esasında ise devlet üç kurum üzerinden varlığını sürdürür. Bunlar; hukuk, eğitim ve askerlik sistemidir. Üretim ilişkilerinin ve üretim güçlerinin gelişmesi kendi içinde bir çelişki de barındırmaktadır. Üretim güçleri geliştikçe öyle bir noktaya gelinir ki, eski devletin kurumları artık bu ilişkileri koruyamaz ve daha ileri götüremez. İşte o an, o devlet sisteminin çökmeye başladığı andır. Eski devlet yıkılır; yeni devlet sistemi, yeniden organize edilen hukuk, eğitim ve askerlik sistemi ile tarihteki yerini alır.

Üretim sürecinin gelişiminin engellenmesi ile ortaya çıkan krizlerin yeni bir devlet şekline yol açtığını kabul ederek diyalektik bir yöntemle bu sorunu araştırarak olan bu çalışmada devletin

oluşumundan modern devlete geçişe kadarki devlet şekillerinin yönetim anlayışları incelenecektir.

Devletin Oluşumu ve Antik Çağın Köleci Toplumunda Devlet

İnsanlığın uzun tarihi boyunca devletin ortaya çıkışı son 10-12 bin yıl içindedir. Son buzul çağının 14 bin yıl önce son bulmasıyla iklim ısınmaya ve çöller oluşmaya, insan toplulukları Mezopotamya ve Nil kıyıları gibi sulak alanlar çevresinde toplanmaya başlamıştır. Bu bölgelerde tarımın ortaya çıkışı ve suyun paylaşımı için verilen mücadele, ilk devletlerin oluşumunun en önemli sebeplerini oluşturmuştur (Barreau ve Bigot, 2008, ss. 24-26). Toplumların gelişim sürecinde iş bölümünün her sahaya yayılması ve çeşitlenmesi toplumsal katmanları oluşturmuş; tarımla birlikte mülkiyet ve tarımsal artık ürünün eşitsiz paylaşımından oluşan toplumsal katmanlar, devletin oluşumuna yardımcı olmuştur. Tarım hâsılasının kaydedilme ihtiyacı yazının icadını, paylaşım ve mülkiyeti koruma ihtiyacı da hukuk ve dinin oluşumunu getirmiştir. Çağlar boyunca devletler yazılı kanunlarını uygulamak, uymayanları uymaya zorlamak için de devletin zorlayıcı gücünü kullanmışlardır.

Antik çağda mülk sahiplerinin yaşadıkları kentin ve mülkiyetlerinin korunması ihtiyacı ile site devletleri ortaya çıkmıştır. Bu şehir devletlerine Antik Yunan'da site devleti anlamında Pôlis denmiştir. Bu Pôlis devletinin görevi ise nüfusun onda birini oluşturan özgür mülk sahibi yurttaşları üretimi sağlayan çoğunluk kölelerden korumak olmuştur. Yine Yunan demokrasisinde yönetimde temsil ve oy hakkı ufak bir azınlık olan özgür mülk sahibi yurttaşlara tanınmıştır. Bu demokraside eşitlik ve özgürlük ilkesi vardır. Ancak eşitlik, "yurttaşlar arası" ve köleler arası olmak üzere ayrı ayrı uygulanmakta, özgürlük de "yurttaş" sayılan kimselerin siyasal özgürlüğüdür (Göze, 2007, ss. 5-6). Yoksa tüm hayatları Polis tarafından denetlenen ve düzenlenen bu "yurttaşların" tam anlamıyla "özgür" olduklarını söylemek güçtür. Engels ise Yunan devletinin oluşumunu ilk sınıfsal devletin oluşumu olarak görür. Ona göre; antik Yunan devleti "mülk sahibi sınıfın hiçbir şeye sahip olmayan sınıfı sömürme hakkını ve onun üzerindeki egemenliğini sürdürüp götüren bir kurum" dur (Engels, 2005, s. 127).

Antik çağda köleci devletin üretim ilişkilerini sürdürmek için kullandığı aygıtlar; köle sahiplerinin haklarını korumak için yasalar yapmak, köleciliğin sürdürülmesini sağlayan siyasi yapılar kurmak, köle alışverişini düzenlemek ve köle pazarları kurmak, köleleri baskı altında tutmak ve köle isyanlarını önlemek için yeterli askeri güç bulundurmak olmuştur (Eroğul, 1990, s. 71).

Milattan önce 5'inci yüzyıldan itibaren antik çağın şehir devletlerinde mübadele ekonomisine geçilmesi ve üretimin pazar için yapılmaya başlanmasıyla sitenin iktisadi ve sosyal dengesi bozulmuştur. Ticaretin yeni bir zengin sınıf yaratması ve toprak mülkiyetinin belli ellerde toplanması neticesinde, zenginler ile fakirler arasında sürekli çıkar çatışmaları oluşmaya başlamıştır (Ökte, 2008, s. 42).

Eflatun'un İdeal Devleti

Antik devletteki çöküşü fark edip buna çare arayan düşünürlerin başında Eflatun gelmektedir. Eflatun'a göre toplumların oluşması, uzmanlık gerektiren işlerin çoğalması yani işbölümü gereksinimi sebebiyledir (Eflatun, 1985, s. 60). Eflatun, kitabında evliliğin nasıl olacağından çocuk eğitime, askerlerin eğitiminden kadın erkek ilişkisine toplumdaki bir sürü konuya değinir. Buradaki sistem öylesine idealdir ve yurttaşları o kadar doğrudan yanadır ki, birçok şeyde kanun koymaya bile gerek yoktur. Bu devletteki yurttaşlar; yöneticiler, bekçiler (veya koruyucular) ve çiftçi, sanatçı gibi diğer yurttaşlar olmak üzere üç sınıfa bölünmüştür. Esasında yöneticiler de bekçiler içinden seçildiğinden yurttaşlar gerçekte iki sınıftan oluşmaktadır. Gösterişsiz evleri dahil tüm giderleri toplum tarafından karşılanacak olan yönetici ve bekçilerin para, puldan uzak tutulmaları bu devlette esastır (Eflatun, 1985, s. 106).

Eflatun'un ideal devleti sosyal bir devlettir. O devlette zengin ve yoksul arasında gelir uçurumu yoktur. "Biz devletimizi, bütün topluma birden mutluluk sağlasın diye kuruyoruz. Yoksa bir sınıf, ötekilerden daha mutlu olsun diye değil" demektedir (Eflatun, 1985, s. 109). Eflatun zenginliğin de, yoksulluğun da insan için kötülük getireceğini savunur. Ona göre; biri insanı keyfe, tembelliğe yöneltirken, diğeri insanı küçültür (Eflatun, 1985, s. 111). Antik devletteki yozlaşmayı felsefeci

gözüyle analiz eden Eflatun, ideasında oluşturduğu devleti filozof bir krala yönettirir (Platon, 1985, s. 163). Bu devlete ulaşamayacağını anlayan Eflatun yaşlılık döneminde kaleme aldığı “Yasalar” adlı eserinde ise artık bir devletin yaşaması için hukukun gerekliliğine karar vermiştir (Platon, 1998, ss. 47-58).

Aristo'nun “Polis” Devleti

Antik çağın bunalımlı devletine çare arayan bir diğer düşünür de Aristo'dur. “Polis”te, soyluların mülkiyet sistemine karşı çıkan köylülerin, yurttaşların bazı kesimleri ile ittifak kurarak çıkardıkları isyanların bu mülkiyet sistemini tehdit etmeye başlaması, Aristo'yu devleti korumak için özel mülkiyeti daha sıkı savunmaya zorlamıştır;

“Sahiplerinin sayısı çoğaldıkça mülkiyete saygı azalır. İnsanlar, kendilerinin olan şeylere ortaklaşa sahip olunan şeylerden daha çok özen gösterirler; kamu mülkiyetini ancak kişisel olarak etkilendikleri (ondan bir şey beklemedikleri) ölçüde kollarlar. (...) İşte açıkça görülüyor ki, mülkiyetin özel ellerde kalması daha iyidir ” (Aristoteles, 1983, ss. 34-38).

Aristo için “Polis” devlet düzeni sonsuza kadar yaşayacak tek düzendir. Ancak iç karışıklıklar yanında, bir yandan da Makedonya'nın saldırıları sonucu zayıflayan bu düzeni sürdürmek için “Politika” isimli kitabında çeşitli yönetim biçimlerini inceler. İncelediği yönetimler: Ortak iyilik için tek bir kişinin yönetimi olan ‘krallık’ (monarşi), erdemli kişilerin oluşturduğu bir azınlığın yönetimi ‘aristokrasi’, bütün topluluğun iyiliği için çoğunluğun yönetimi olan ve Aristo'nun ‘anayasal yönetim’ veya ‘*politeia*’ da dediği ‘siyasal yönetim’dir. Aristo'ya göre bu yönetimlerden sapmalar da olabilir. Krallık tiranlığa, aristokrasi oligarşiye, siyasal yönetimler de demokrasiye dönüşebilir. Ona göre tiranlık, tek kişinin çıkarı için despotça yönetilen monarşi biçimidir. Yönetim sadece mülk sahiplerinin yani varlıkların eline geçerse bu, oligarşi olur. Yönetim yoksulların çıkarı için varlıksızların eline geçerse bu, demokrasi olur. Toplumun çoğu varlıklı ise ve yönetim bunların elinde ise Aristo'ya göre bu yönetim biçimi de demokrasidir (Aristoteles, 1983, s.81).

Antik çağın köleci üretim biçimi, köle emeğine dayanan bir üretim biçimidir. İnsanların kendi tüketimleri için üretim yaptıkları ilkel komünal toplumlarda ise savaş esirleri bir fazla boğaz beslememek için öldürülmüş, köleye ihtiyaç duyulmamıştır. Zamanla geliştirilen üretim araçları emeğin verimliliğini arttırınca insanlar tükettiklerinden fazlasını üretmeye başlamışlar, böylece kendi tükettiklerinden daha fazlasını üreten köleler değer kazanmış ve mal haline gelmişlerdir. Özel mülkiyetin gerçekleşmesi ile ilkel komünal toplumun ortaklaşa üretim ilişkisi zorunlu olarak köleci üretim ilişkisine dönüşmüştür. Temel toplumsal yasalardan biri olan üretim ilişkilerinin üretim güçlerine uygunluğu yasası bu dönüşmeyi zorunlu kılmış ve toplum köle sahipleri ve köleler olarak iki temel sınıfa bölünmüştür. Azınlıkta olan köle sahipleri çoğunlukta olan kölelerden korkmuşlar ve kendilerini onlardan koruyacak bir örgüt kurmak zorunda kalmışlardır. Devletin ortaya çıkışında bu ihtiyacın payı büyük olmuştur. Köleleri baskı altında tutacak ve kölelerle birlikte her türlü mala karşı yapılacak saldırıları önleyecek kuralların gerekliliği hukuk kurumunu ortaya çıkarmıştır. Bilinen ilk yasa olan ve İ.Ö. 18'inci yüzyılda bir bazalt taşına kazılan Hamurabi Yasası bunun en ince ayrıntılarını vermektedir. Yasanın büyük bir bölümü köle sahiplerinin çıkarlarını koruyucu kurallara ayrılmıştır. Köleler üretimi hızla arttırarak üretim güçlerini olağanüstü geliştirmişlerdir (kölecilik bu anlamıyla insanlık tarihinde atılmış önemli adımlardan biri olarak görülmektedir). Ancak köleler, geliştirilen saban ve başkaca üretim araçlarına hiçbir ilgi duymadıkları gibi kendi zararlarına gördüklerinden bunları kırıp dökmeye ve isyan etmeye başlamışlardır (Örneğin Spartaküs vb. isyanlar). Üretimin ve toplumun gelişmesi yavaşlamaya başlamış, ilk zamanlarda üretimi ve gelişmeyi olağanüstü hızlandıran efendi-köle üretim ilişkileri yeni ve gelişmiş üretim güçlerine uygun düşmemeye başlamıştır. Üretim ilişkilerinin üretim güçlerine uygunluğu yasası yeniden işlemeye başlamış, feodal mülkiyet ve feodal üretim ilişkileri, köleci mülkiyetin ve köleci üretim ilişkilerinin bağrında böyle oluşmuş ve toplumu yepyeni bir biçime, feodal üretim biçimine dönüştürmüştür (Hançerlioğlu, 1986, ss. 242-244).

Avrupa'nın Feodal Toplumunda Devlet

Cermen istilaları ve diğer sebeplerle ekonomisi bunalıma giren Roma İmparatorluğu'nun yıkılması Ortaçağ'ın oluşum tarihi olarak görülmektedir. Feodalizmin Avrupa'da ortaya çıkışı hakkında birçok görüş vardır. Bunlardan birisi de Belçikalı tarihçi Henri Pirenne'e ait olandır. Ona göre; İslamiyet'in ortaya çıkışı ve ticaretin durması feodalizmin oluşumunda ana etkenlerdir. İslamiyet'in 7'nci yüzyılda ortaya çıkışına kadar Akdeniz ticareti ve Roma altını "solidos"un değişim aracı olarak kullanılması devam etse de Müslümanlığın Avrupa'nın güney batı ve doğu kıyılarını istilası ile Akdeniz ticareti gerileme dönemine girmiştir. 8'inci yüzyıl boyunca ticaretin durmasıyla, tacirler ortadan kalkmış ve onlar tarafından ayakta tutulan kentler yok olmaya ve Avrupa ekonomisi içine kapanmaya başlamıştır. 8'inci yüzyıl sonlarından itibaren Batı Avrupa tamamen tarımsal bir duruma dönmüş, toprak tek yaşam kaynağı ve zenginliğin biricik koşulu haline gelmiştir. Taşınabilir zenginliklerin (para vb.) ekonomik hayatta hiçbir rolü kalmamış, her türlü toplumsal varoluş, toprak mülkiyeti temeli üzerine oturmuştur (Pirene, 2003, ss. 10-15).

İşaya Üşür ise M. Dobb'un "Kapitalizm Gelişimi Üzerine İncelemeler" kitabının çevirisine yaptığı "Geçiş Tartışmaları" başlıklı ekte; feodalizmin oluşumunu, L. White ve H. Brunner'den alıntılarla, Roma'nın yıkılmasından sonra Roma ordusunun yaya askerleri yerine atlı askerlerin ortaya çıkışı ve üzeni, nal gibi koşum tekniklerinin gelişmesine bağlamaktadır (Dobb, 1992, ss. 416-417). Atlı askerlerin çoğalması *fief* adı verilen bir çeşit dirlik topraklarını, bunlar da toprağa bağlı serflere ihtiyacı ortaya çıkarmıştır.

İşte 9'uncu yüzyıldan başlayarak, güçlü ulusal monarşilerin ortaya çıkmasına kadar olan sürede, Avrupa'da hâkim olan örgütleniş biçimi bu feodal örgütleniştir. Başta Ortaçağ Avrupası olmak üzere tarihin bu evresinde ortaya çıkan ve sosyal, siyasal, askeri, ekonomik, yasal düzeni belirleyen bu sistem, feodalite olarak adlandırılır. Feodal düzende sosyal yapıyı belirleyen topraktır. Toprağı elinde bulunduranlar aynı zamanda siyasal iktidarın da sahibidir.

“Toprağın mülkiyeti askeri nitelikli aristokratik bir sınıf olan feodal senyörlerin elindeydi. Köylülerin ürettiği artık ürüne feodal soyluluk tarafından siyasi-hukuki bir zor mekanizması aracılığıyla el konuyordu. Serf olarak adlandırılan köylüler, işledikleri toprağın sahibi olan senyörün aynı zamanda siyasi-hukuki otoritesine tabi idiler” (Somçağ, 1994, s. 9).

Feodal düzenin siyasi yapısının en üstünde yetkisi sınırlı ve mutlak egemenliği bulunmayan bir kral vardır. Kralın altında hiyerarşik yapıda birbirine bağlı soylular bulunur. Bunlar üst lord, lord gibi sıfatlarla sıralanırlar. En altta lorda bağlı ve onun himayesine girmiş *vassal* adı verilenler ve vassalın zorla çalıştırdığı ona bağlı serfler bulunur (Poggi, 2002, ss. 36-40). Temel üretim aracı olan toprak, birçok feodal soylu arasında paylaştırıldığından ekonomik gücü ellerinde bulunduran ve kralın rakiplerine karşı tek dayanağı olan bu soylular, kendi iradelerini krala, gerekirse zor kullanarak kabul ettirecek güce sahiptir. Bunun en tipik örneği, 1215'te İngiliz feodalitesinin kral Yurtsuz John'a kabul ettirdiği Magna Carta'dır.

Feodal sistemde sadece üretim araçları değil, askerî güç de feodal soylular arasında paylaşılmıştır. Donanımlı askerlerden oluşan merkezî bir ordunun kurulması kral açısından pahalı olduğundan, bu ihtiyacı feodal soylular karşılamıştır. Bu sebeple kralın savaşta başarılı olması, feodalitenin desteğine bağlı kalmıştır. Feodal çağda kaleleri güç kullanarak ele geçirmek hâlâ imkânsıza yakın olduğundan şövalyelerle birlikte şatosunun surlarının arkasına saklanan bir feodal soylu, kralın gücünden korunmuştur. Bu durum, feodal soyluların bağımsız, hatta krala karşı hareket etmelerini kolaylaştırdığı gibi kralların mutlak egemenlik kurmasını da engellemiştir. Kısaca, feodal devletin siyasal yapısının en temel özellikleri bölünmüşlük ve yerellik olmuştur. Mutlak krallıkların ortaya çıkması ancak ateşli silahların savaş alanlarında kullanılmasından sonra mümkün olmuştur. Top sayesinde kalelerin arkasında saklanma avantajını yitiren feodal soylular krala bağlanmak zorunda kalmış, böylece feodalite siyasi örgütlenmedeki yerini güçlü ve mutlakiyetçi monarşilere bırakmıştır.

11'inci ve 14'ncü Yüzyıl Doğu Toplumlarında Devlet

Devlet yönetimi hem Batı, hem de Doğu'da inceleme konusu olmuştur. Avrupa feodalizmi yaşarken Doğu toplumlarının çoğunda merkezi yönetimler bulunmakta, baştaki hükümdar veya padişah ülkeyi merkezden atanan valiler ve memurlar ile yönetmekteydi. Doğu devletlerinde de çeşitli siyasetnamelerle devlet yönetimi konusunda hükümdar ve padişahlara öneriler getirilmiştir.

Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacip)

Orta Asya'da çeşitli sebeplerle hanedan mensuplarının birbiri ile mücadelelerinin şiddetlendiği ve bu sebeple toplum ve devlet düzeninin sarsılmaya yüz tuttuğu 11'inci yüzyılda İslamiyetten sonra yazılan ilk Türk eseri kabul edilen Kutadgu Bilig, Yusuf Has Hacip (1017-1077) tarafından kaleme alınmıştır. Kutadgu Bilig, kutluk, esenlik veren bilgi anlamına gelmektedir. Bu eser, 1069 yılında Balasagun'da yazılmaya başlanmış, 1070 yılında Kaşgar'da tamamlanmıştır. Doğu Karahanlı hükümdarı Tavgaç Kara Buğra Han'a atfen yazılmış bu eser onun önünde okunmuştur (Yusuf Has Hacip, 1991). Eser, doğruluk, saadet, akıl ve kanaat olarak dört ana temel üzerine oturmuş ve bu dört temel, dört karakterle temsil edilmiştir (Yusuf Has Hacip, 1991, s. 2). Eserde bu dört ana karakter ve bunlar arasındaki diyaloglar yer alır.

Bu karakterler;

İsim	Anlamı	Meslek	Sembolü
Kün-Togdı	"Gün Doğdu"	Hükümdar	Adalet/Doğruluk
Ay-Toldı	"Ay Doldu"	Vezir	Mutluluk/Saadet/Devlet
Ögdülmiş	"Övülmüş"	Bilge/Vezirin oğlu	Akıl (ya da Bilgi)
Odgurmuş	"Uyanmış"	Derviş/Vezirin kardeşi	Akıbet (Yaşamın sonu)/Kanaat

Yusuf Has Hacip bu eserinde çeşitli diyaloglarla (Hükümdar-Ay Toldı, Hükümdar-Ögdülmiş, Ögdülmiş-Odgurmuş ve Hükümdar-Odgurmuş diyalogları) ideal fert, toplum ve devletin nasıl olması gerektiğini ele almış ve tavsiyelerde bulunmuştur. Aslı Uygur alfabesi ile yazılmış bu eserin çevirilen nüshası Arapça'dır. Eser, 6645 beyit, 85 bâbdan oluşmaktadır.

Bu eserde, birey-toplum ilişkisinin dengeli bir halde yürütülerek devletin nasıl daha iyi idare edileceği ve hangi yaklaşımlarla refah toplumunun ortaya konulacağı üzerinde durulmuş, Eflatun'un devleti filozof krala yönetirmesi gibi burada da memleketin dirlik ve düzenlik içerisinde bulunmasının bilgili ve kararlı yöneticilerle mümkün olduğu belirtilmiştir. Eserde, hükümdarın töreye uyup, iyi kanunlar koyması, halkın da onun koyduğu kanunlara uymasını sağlaması ve hizmet edenlerin hak ettiği parayı alması gibi ilkeler devletin huzur ve refah içinde yaşaması için gerekli ilkeler olarak vurgulanmaktadır. Ayrıca işin ehline verilmesi gereği (1760)² Eflatun'un "Devlet"inde olduğu gibi (Eflatun, 1985, s. 60) dile getirilmektedir.

Eser esas olarak bilginin önemine vurgu ile başlamaktadır (148-161 ve 192-229). Diline hakim olma, çok söz söylememe, sabretme gibi konular sık sık tekrarlanmaktadır (161-191 ve 976-1028).

Kitapta dikkat çeken bir nokta da Eflatun'un "Devlet"inde olduğu gibi adalet, iyilik, doğruluk ve eğriliğin ne olduğu konusundaki diyaloglardır (792-822 ve 854-937). Yusuf Has Hacib'in Farabi (870-950) çevirilerinden Eflatun ve Aristo'yu okumuş olması kuvvetle muhtemeldir. İnsanın erdemleri konusunda, dost edinme, söz söylemekten ziyade dinlemenin önemi (1914), yöneticide aranılan özellikler (1948-2180) konusunda bilgiler bulunan eserde devletin hukukiliği ve yöneticilerinde kanunlara riayet etmesi gereği vurgulanmaktadır (2015, 2133-2137, 3461-3465).

Vezirlerde (2181-2264) ve komutanlarda (2269-2415) bulunması gereken özelliklerin de sıralandığı eser, diğer devlet adamlarının

---

² Parantez içindeki rakamlar beyit numaralarıdır.

nitelikleri ile devam etmektedir (katipler, kapıcıbaşı-iç güvenlik teşkilatı-, elçiler-dışişleri mensupları-, hazinedar-maliye görevlileri-, katipler vb.). Hatta aşçıbaşı, içkicibaşı gibi görevlilerde aranılan nitelikler de detaylı olarak sayılmaktadır.

Beylere hizmet etmede uyulması gerekli kurallar, hizmetlilerle ve halkla ilişkilerde dikkat edilmesi gerekli hususlar da kitabın konusudur. Ayrıca bilim adamları, doktorlar, çiftçiler ve hayvan yetiştiriciler, sanatkarlar, tüccarlar hatta fakirlerle münasebetlerde dikkat edilmesi gerekenler ayrıntıları ile açıklanmıştır.

Kitapta -eş seçimi dahil- nasıl evlenileceğinden (4475-4503), çocukların nasıl yetiştirileceğine (4504-4526) dair aile ve toplum yapısı konusunda her türlü bilgiyi ve öğüdü bulmak mümkündür. Hizmetçilerle münasebetler, yemek adabı gibi konulara da değinilen kitap, içinde bulunulan zamanın bozulduğu hakkındaki bölüm ve Yusuf Has Hacip'in kendine verdiği öğütlerle sona ermektedir.

Siyasetname (Nizamü'l Mülk)

Kutadgu Bilig ile aynı dönemde devlet yönetimi üzerine yazılan bir diğer eser de Nizamü'l Mülk (1018-1092) tarafından yazılan Siyasetname'dir. 1091 yılında Selçuklu hükümdarı Melikşah'ın isteği üzerine Farsça kaleme alınmış bu eser (Nizamü'l Mülk, 2009) Selçuklu Devleti'nin siyaset ve devlet anlayışı, genel Türk ve Fars siyaset anlayışı ve dönemin yaygın siyasi görüşlerine ışık tutması açısından önemli görülmektedir.

Önce Alparslan'a (1063-1072), daha sonra da onun oğlu Melikşah'a (1072-1092) vezirlik yapan Nizamü'l Mülk Sultan Melikşah ile bazen ters düşmesine rağmen Melikşah onu hiçbir zaman görevden almaya cesaret edememiştir. Nizamü'l Mülk 1092 yılında Haşhaşi Hasan Sabbah'ın bir fedaisi tarafından bir suikast sonucu öldürülmüştür. Ölümünden bir ay sonra Melikşah'ın da Bağdat'ta bir suikasta kurban gitmesi manidardır.

Nizamü'l Mülk, devlet teşkilatında idari, mali ve askeri alanlarda aldığı tedbirler ve düzenlemeler sayesinde Büyük Selçuklu

İmparatorluğu'nu ortaçağın en sağlam teşkilatlı devleti haline getirmiş, Selçuklu İmparatorluğu'nun saray teşkilatını ve büyük divanını kurmuş, maliye, milli savunma, denetleme, hariciye divanlarını, bakanlıklarını, mahkemeleri ve istihbarat teşkilatını oluşturmuştur. Askeri teşkilatını belli kurallara bağlamış (maaş sistemi, terfi, rütbelere vb.), bir rasathane kurarak astronomi alimlerini buraya toplamış, Celali adı verilen yeni bir takvim de oluşturmuştur.

Siyasetname, Arapça "siyaset" ve Farsça mektup, risale anlamına gelen "name"den meydana gelmiştir. Siyaset kelime olarak, hayvanı (özellikle atı) tımar etmek, bakmak, terbiye etmek, hakim olmak, idare etmek, düzene koymak, tedbir almak gibi anlamlara gelmektedir. Teşkilat ve idare terimi olarak da;

- Hükümet, memleket idaresi,
- Cezalandırılmayı hak edenlerin cezalarını vermekte şiddet göstermek,
- Cezalandırma, idam,
- Kamu düzenini sağlamak için yapılan icraat,
- Devletler arası münasebetleri düzenleyen ilim, diplomasi anlamlarına gelmektedir.

Erbab-ı Siyaset (Devlet ve hükümeti idare edenler, diplomatlar), *Meydan-ı Siyaset* (Siyasi idam cezalarının yapıldığı yer, mecaz olarak siyaset hayatı) gibi anlamları da vardır.

Padişahlara, devlet ileri gelenlerine yol göstermek gibi gayelerle kaleme alınan kitaplara da genel bir başlık olarak siyasetname denilmektedir. İslam felsefesinde politika için *ilm-i tedbir-i Medine* (şehir yönetimi ilmi) tabiri kullanılmıştır.

Siyasetname'de Nizamü'l Mülk 51 bölümünün her birinde önce genel hatları ile konuyu özetler, daha sonra o konu ile ilgili hikâyeler anlatır. Tüm geleneksel devlet anlayışlarında olduğu gibi burada da yazar hükümdarın hükümet etme yetkisini bizzat Tanrıdan aldığını işaret etmektedir.

Nizamü'l Mülk eserinde bize kudretin zapt yollarından çok icra yöntemini anlatır. Merkezîyetçidir. Kitapta, bir yandan merkezi yönetim kuvvetlendirilirken, diğer yandan feodalitenin takviye edilerek merkeze iştirak etmesi için gerekli yollar gösterilir. Dolayısı ile Nizamü'l Mülk eserinde feodallerin merkeze entegrasyonu siyasetini takip etmiştir.

Nizamü'l Mülk Sünniliğin Şafii mezhebine bağlıdır. 30 yıllık hükümetinde Şii ve İsmaililere göz açtırmamıştır. Kitapta da görüleceği üzere Şafii ve Hanefiler haricinde devlet kademesinde Yahudi, Hıristiyan ve Zerdüştler katiben vazife verilmemesini öğütlemektedir. Kadınlar ise devlet idaresinden muhakkak uzak tutulmalıdırlar.

Kitabı incelediğimizde; Padişahın haftada iki gün mazlumların ve haksızlığa uğrayanların dertlerini dinlemesi, vergi tahsildarlarını denetleyip yolsuzluğa karışanları derhal azletmesi gerekir (3. fasıl). Vezirleri de gizlice denetlemelidir (4. fasıl). İktâ sahipleri tahsil etmeleri gerekenler dışında reayadan fazladan bir şey tahsil etmemelidirler. Vergi memurları ve *gulamlar* (jandarma komutanları) iki yılda bir değiştirilmelidir (5. fasıl). Kadıların harama meyletmemeleri için ihtiyaçları olduğu kadar maaş verilmeli, kadıların gerektiği saygı gösterilmeli, ancak yanlış karar veren kadıların hakkında da hemen gerekli işlemler yapılmalıdır (6. fasıl). Padişah, kadıların dahil, üst düzey memurların yaptıklarından haberdar olmalıdır (7. fasıl). Padişahlar din işlerinin tetkiki için haftada bir gün din ulemasını huzura çağırıp istişarede bulunmalıdır (8. fasıl). Bakanların ve valilerin yolsuzluk ve rüşvete bulaşmamaları için yaptıkları işe göre ihtiyaçlarının karşılanması lazımdır (9. fasıl). Ordu ve raiyyetin durumlarını araştırıp haber sahibi olması için padişahın haber sahibi muhbirlerinin olması lazımdır. Bunlar direkt padişaha bağlı olup maaşları hazineден ödenmelidir (10. fasıl). Merkezden gereksiz emir ve ferman yayımlanmamalıdır. Bunların sayısı artarsa kıymetleri azalır. Ancak yayımlanan fermana uymayanın da hemen cezası kesilmelidir (11. fasıl). Merkezden çevreye gereksiz asker ve kolluk gücü gönderilmemelidir. Bunların sayısı artarsa gereksiz haraç almaya başlarlar (12. fasıl). Ülkenin dört bir yanına, duyduğu her şeyi padişaha ulaştıracak tüccar, seyyah, yoksul kılığında casuslar salınmalıdır (13. fasıl). Saray harcamalarına nezaret eden bir vekil her ay gerektiğinde her gün

padişah meclisine bilgi vermelidir (14. fasıl). Kendisine devlet görevi verilen birinden nedim olmaz, nedim'e de devlet görevi verilmez (15. fasıl). Devlet işlerinde alimlere danışılmalı, istişare edilmelidir (16. fasıl).

Dergahta, eli yüzü düzgün, boyu posu yerinde, akli başında, giyim kuşamları şık, maaşlı 200 süvari (her 50'sinin başında onları tanıyan bir lider olacak şekilde), 4000 piyade, padişaha bizzat bağlı 1000 has gözde ve ihtiyaç halinde kullanılmak üzere ayrıca 3000 asker bulunmalıdır (muhafız alayı) (19. fasıl). Hepsi muhtelif mücevher kakmalı 20 takım seçkin silah imal edilmelidir. Saraya elçiler geldiğinde eli yüzü düzgün, giyim kuşamı yerinde 20 gulam bunları kuşanarak padişahın tahtı çevresinde yerlerini almalıdır (20. fasıl). Yabancı elçiler sınırdan girdikleri andan itibaren geliş maksatları öğrenilerek, mihmandar eşliğinde saraya getirilmelidir. Elçiler sadece mektup getirip götürmekle değil, ordusunun aşır aşamayacağı hakkında karşı yollar, nehirler, geçitler hakkında bilgi almak, söz konusu ülkenin askeri hakkında malumat toplamak, illerin ve halkın sosyal seviyesi hakkında bilgi toplamak, vezirlerin ve memurların maaşları dahil durumlarını öğrenmek vb. bir çok görev için gönderilirler (21. fasıl). Ordunun konaklayacağı yerlerde önceden lojistik hazırlık yapıp yeterli erzak bulundurulmalı, köylü ve reayayı gereksiz sıkıntıya sokmaktan kaçınılmalıdır (22. fasıl). Askerin maaşı kesin bir şekilde belirlenmeli ve zamanında ödenmelidir (23. fasıl). Ordu katışıksız tek bir ırktan teşkil edilmemeli, karışık ırklardan oluşturulmalıdır (24. fasıl). Arap, Kürt, Deylem, Rum emirlerinin evlat veya kardeşlerinden birini sürekli yanında 500'den az olmamak şartıyla rehin tutmak gereklidir (25. fasıl). Türkmenler de devlet görevine alınmalıdırlar (26. fasıl). Ordunun eğitim ve terfi usullerine azami riayet gösterilmelidir (27. fasıl). Terfilerin nasıl yapılacağına dair (28. fasıl). Sarayda resmi ve özel görüşmelerin nasıl yapılacağına dair (29. fasıl). Protokol yemeklerinin nasıl yapılacağına dair (30. fasıl). Protokol yerlerinin titizlikle belirlenmesi gerekir (31. fasıl). Müracaatlarda silsilenin takip edilmesi ve üste saygısızlık eden astların cezalandırılmalarına dair (32. fasıl). Maaşı yüksek üst düzey askerler tefrişat ve mefruşat yerine askerin eğitim ve teçhizatı ile ilgilenmelidirler (33. fasıl). Yüksek rütbedekilerin herkesin önünde paylanmamasına dair (34. fasıl). Nöbetçi ve muhafızlar her bakımdan kontrol altında tutulmalı, geceleri de denetlenmelidirler (35. fasıl).

Padişahın sofrasının bol ve geniş tutulmasına dair (36. fasıl). Hizmetkarlara taktir ve cezaları gecikmeden verilmelidir (37. fasıl). Memleketin bir bölgesinde bir haksızlık olduğu haberi alınırsa hükümdarın has adamlarından biri oraya giderek vaziyeti tespit etmelidir (38. fasıl). Memleket meselelerinde aceleci olunmamalıdır (39. fasıl). Cezaların kimin tarafından yerine getirileceğine dair (40. fasıl). Hükümdarın bağışlayıcı olmasına dair (41. fasıl). İki iş bir kişiye, iki kişiye de bir iş verilmemeli, işler ehline verilmelidir (42. fasıl). Astların üst yapılmaması, kadınların devlet işlerinden uzak tutulmalarına dair (43. fasıl). Şafii ve Hanefi mezhebi haricindekilerin devlet görevlerine getirilmemeleri gerekir (44. fasıl). 45-49 fasıl arası bazı dini olaylar anlatılır. Her derdi olan dergaha girmesin. Bu dertler arzuhallere yazılsın. Dergahtan beş kişi bunları toplayıp dergaha arz etsin ve aldıkları cevabı ferman sahiplerine iletсин (50. fasıl). Hazine gelir gideri düzgün tutulmalıdır (51. fasıl).

Mukaddime (İbn-i Haldun)

Devleti ve ortaçağ toplumunu “Mukaddime” adlı eserinde inceleyen İslam düşünürü İbni Haldun (1332-1406) toplumdaki “asabiyyet” kavramını ortaya atmıştır. Asabiyyetin birlikten doğan kuvvet olduğunu açıklayan İbni Haldun, asabiyyetin kaynağının akrabalık ve nesep (soy) olduğunu söylemektedir (İbn-i Haldun, 1988, s. 323). İbni Haldun, “düşmanların saldırısından korunmak ve saldıranları kovmak (ve servet kazanmak) ve istilalar, kişilerin bir araya toplanması ile olur ve buna Asabiyyet adı verilir” diyerek asabiyyeti tanımlamakta, asabiyyetin amacı için de, “asabiyyetin sonuç ve gayesinin devlet kurmak olduğu anlaşılmıştır” demektedir (İbn-i Haldun, 1988, ss. 352-355). Ancak yine İbni Haldun’a göre; “her asabiyyet sahibi devlet kurarak hükümdar olamaz, ancak tebaayı kendine boyun eğdiren, vergiler toplayan, delegeler gönderen ve sınırları koruyan hükümdar olabilir” (İbn-i Haldun, 1988, s. 473). İbni Haldun coğrafya ve iklimin insan üzerindeki etkilerine de değindiği kitabında göçebelik ve kentlilik üzerinde uzun uzun durur. O, göçebeliği şehirliye üstün görür. Yine ona göre; yerleşik nitelik kazanan toplumlar, göçebe toplumlar karşısında yenilmeye mahkumdurlar (İbn-i Haldun, 1988, s. 314-315). İbni Haldun insanlar gibi devletlerin de ömürleri olduğunu söylemekte,

bir kuşağın ortalamasının 40 yıl olduğunu söyleyerek devletlerin üç kuşak yaşayabildiklerini belirtmektedir. Buna göre devletlerin ömürleri 120 yıldır. Yine İbni Haldun'a göre devletler beş aşamadan geçerler. Birinci aşama zafer ve maksatlara erişme aşamasıdır. Bu aşamada devletin toprakları alınır, vergiler konur. Kuruluş için gerekli kaynaklar ve düzen sağlanır. İkinci aşama egemenliğin kişileşmesi aşamasıdır. Bu aşamada, tek bir kişinin asabiyyeti bütün herkes üzerinde egemen kılınır. İktidara gelirken işbirliği yapılan ortaklar uzaklaştırılır. Üçüncü aşama özveri ve rahatlık çağıdır. Bu aşamada devlet artık servet biriktirir, bayındırlığı geliştirir, tebaalarına makam dağıtır. Dördüncü aşama kanaat ve barışla yaşama çağıdır. Bu aşamada devlet kendinden önceki durumu aynıyla sürdürür. Bir anlamda duraklama dönemine girilmiş ancak gerileme ve çökme başlamamıştır. Beşinci aşama israf çağıdır. Bu aşamada önceden biriktirilenler yenir. Artık devlet iyice ihtiyarlamıştır (İbn-i Haldun, 1988, ss. 444-447). İbni Haldun'a göre, göçebelikten yerleşikliğe geçen insanoğlu uygarlığı geliştirir ve yozlaşır, başka bir göçebe asabiyyeti ona son verir, kendisi yerleşik olur. O da yozlaşmış asabiyyetini kaybedince, bir başka göçebe soy ona da son verir. Bu mekanizmanın esası, akrabalığa bağlı asabiyyet ile yerleşikliğin bu asabiyyetin yok olmasına yol açmasıdır.

16'ncı Yüzyıl: Feodal Devlet Yıkılırken

Feodalizmin krize girip yıkılışına bir çok yazar farklı açıklama getirmektedir. H. Pirenne buna sebep olarak ticaretle beraber kentlerin canlanışını ve paranın tekrar değişim aracı olarak kullanılmasını gösterirken (2003 ve 2009), M.Dobb; bunu, soyluların harcamalarının artması sebebiyle serfler üzerindeki sömürünün aşırı artışı ile üreticilerin malikanelerden toplu göç etmelerine dayandırmaktadır (1992, ss. 39-42). R. Hilton; feodalizmin çözülüşünü rant ekonomisindeki gelişmeye bağlamakta (2000, ss.120-121), P. Sweezy ise, Pirenne'in yanında yer alarak; pazar için üretim ve ticaretin gelişmesinin burada etken olduğunu söylemektedir (2000, s. 26). 11'nci yüzyılda Haçlı Seferleri'nin başlaması, 14'ncü yüzyılda başlayan büyük veba salgını, yine 14 ve 15'nci yüzyıllarda iklimdeki olumsuzluklar, peşinden başlayan köylü isyanları feodalizmin krizini derinleştirmiştir (Wallerstein, 2004, ss. 36-52).

14 ve 15'nci yüzyıllar arası yukarda anlatılan çeşitli sebeplerle krize giren feodal devletler kent devleti haline gelmişler, bugünkü parlamentoların öncülleri olan kent parlamentolarını kurmuşlar, üretimlerini de daha sonraları kapitalizmin gelişimine engel teşkil edip yıkılacak olan lonca sistemi üzerinden örgütlemişlerdir. Kent devletinden mutlak krallıklara geçiş sürecinde, yeni üretim ilişkileri ve üretim güçlerinin gelişimi, coğrafi keşifler ve ticaretin gelişmesi yoluyla altın ve gümüş miktarının artması ile önce M. Luther'in (1483-1546) öncülük ettiği dinde reform hareketi başlamıştır. Dinde reform ile kilisenin parasal ilişkilerden çekilip yeni üretim ilişkilerine uygun Protestanlığın kurulması, kapitalizm ruhuna uygun yeni tür girişimci insanın gelişmesini sağlamıştır (Weber, 1997, ss. 69-81). J. Gutenberg'in 1447'de matbaasını kurup hızla İncil dahil diğer kitapları basmaya girişmesi yeni toplumdaki yeni insanın gelişimini hızlandırmıştır. Bütün bu gelişmeler Avrupa'da yeni düşüncelerin, sanatın ve toplumun gelişimini hızlandıran Rönesans döneminin açılmasını tetiklemiştir. Yine bu dönemin düşünürlerinden Erasmus (1469-1536) *Deliliğe Övgü* adlı eserinde dönemin Katolik kilisesine ve bağınazlığa acımasız eleştiriler yaparak burjuva düşüncesinin gelişimine katkıda bulunmuştur (2000). Bu dönemde Machiavelli (1469-1527) ve Thomas More (1478-1535) feodalizmdeki krizi görüp, değişen dünyada yeni devletin ve yeni toplumun şekillenmesine yazıları ile yardımcı olmuşlardır.

"*Prens*" adlı kitabını 1498-1512 yılları arasında Floransa'da yazan Machiavelli siyaset bilimini Antik Çağ'daki dar çerçevesinden, kölecilik esasına oturmuş bir ahlakçılık anlayışından kurtarmış, ulusal birlik, milliyetçilik, feodalizm düşmanlığı, ticarete övgü, yasa önünde eşitlik, bağınazlığı kötüleme gibi burjuva ideolojisinin temel öğelerini öne çıkararak, burjuva sınıfının ideolojisini egemen kılmıştır (Eroğul, 1981, s. 105).

Machiavelli "*Prens*"te, hükümdarın nasıl olması gerektiği ve özelliklerinin yanında iktidarda kalmanın veya işgal edilen bir ülkeyi yönetmenin kurallarını açıklar. Osmanlıyı örnek göstererek, merkezi mutlak devletleri feodal devletlere göre üstün görür (2004, s. 21). Devletin temelinin hukuk ve askerlik olduğunu söyler (2004, s. 52). Hükümdarda olması gereken özellikleri sıralarken hukuk ve askerlik

sanatını ve tarih bilmesini ön sıralara koyar (2004, s. 62). Realist bir görüşle yazılan kitabın çoğu yerinde Eflatun'un ideal devlet düşüncesi eleştirilmektedir (2004, s. 65).

16'ncı yüzyıl İngiltere'si tarımda kapitalist çiftliklerin kurulduğu, köy boşaltmalarının uygulanıp, boşaltılan toprakların ise gelişen dokuma sanayi için yünlerine ihtiyaç duyulan koyun otlaklarına dönüştürüldüğü bir ülke görünümündeydi (Polanyi, 2005, ss. 74-85). Boşaltılan köylerden şehirlere akan ve mülksüzleşip dilenci veya ucuz işgücü konumuna dönüşen köylülerin durumundan etkilenip, *Ütopya* adlı kitabını kaleme alan Thomas More, bu eserde adada yaşayan bir toplum üzerinden 16'ncı yüzyıl İngiliz adalet sistemini, toplum düzenini vs. eleştirmiştir (More, 1997). Marx da *Kapital*'de mülksüzleştirilen köylülerin doğmakta olan manifaktürler tarafından proletarya haline getirilmelerine ve bu kadar şanslı olmayanların nasıl serseri ve dilenci haline geldiklerini anlatmaktadır (Marx, ss. 698-705).

17'nci Yüzyıl: Mutlak Devlete Geçiş

Çeşitli sebeplerle üretim ilişkileri krize giren feodal yapı bilhassa 14'ncü yüzyıldan sonra çözülmeye başlamış, bu da geleneksel devlet yapısının çökmesi ile sonuçlanmıştır. 15'nci ve 16'ncı yüzyılda Batı Avrupa'da bilhassa İngiltere merkantilist³ bir devlet haline gelmiş, Akdeniz'den Atlantik kıyılarına kaymış olan ticaret yolları da bu merkantilist politikaları desteklemiştir. Merkantilizm iç ve dış siyaseti yönünden de mutlakiyet yönetimlerini zorunlu kılmıştır (Göze, 2007, s. 129). Ancak gelişen üretim güçleri önünde mutlak krallar engel teşkil ettiğinde mutlakiyet de sorgulanmaya başlanmıştır. Feodalizmin ilk çözüldüğü ülke olan İngiltere mutlak krallığın denetim altına alınma sürecinde de öncü rolü oynamıştır. 1640-1660 İngiliz devrimi sonucunda kral gücünü ve yetkilerini yeni ortaya çıkmış burjuvazi ile paylaşmayı kabul etmiştir. İngiltere'de Albay Cromwell tarafından 1649'da ilan edilen Cumhuriyetin peşinden 1659'da tekrar krallığa dönülse de sanayi

---

³ Merkantilizm: Feodalizmin çözümlüşüne yakın tarihlerde ortaya çıkmış, millî zenginlik ve gücün, ihracatı yükselterek bunun karşılığında değerli madenler elde etmeye paralel olduğunu iddia eden ve bunu ithalatı kısıtlayıp ihracatı arttırarak yapmayı amaçlayan iktisadi sistem. İlk defa Adam Smith tarafından *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde dile getirilmiştir.

ve ticaretin saray tarafından denetlenmesi bir daha geri gelmemek üzere ortadan kaldırılmış olduğundan, kral artık yetkilerini parlamento ile paylaşmak zorunda bırakılmıştır. Devrim esnasında kapitalizmin gelişimine ayak bağı olan lonca ve çıraklık yasaları da değişime uğramış, serbest ticaret ve sanayinin gelişmesi önündeki tüm engeller kaldırılmıştır (Hill, 1997, s. 82).

İngiltere’de iç savaş yaşanırken 1651 yılında *Leviathan’ı* yazan Thomas Hobbes (1588-1679), doğa durumunda herkesin herkesle savaş halinde olduğunu, bunu önlemenin yolunun ise insanların bir sözleşme ile özgürlüklerini Leviathan’a devretmeleri olduğunu anlatmaktadır. Burada Leviathan⁴ ile kastedilen, mutlak kralın başında bulunduğu devlettir. Hobbes’a (2001, s. 127) göre; devletin amacı bireysel güvenlidir. İnsanları, yabancıların ve birbirine verecekleri zararlardan koruyup kendi güç ve emekleri ile mutlu yaşatmanın yolu ise, bütün kudret ve güçlerini tek bir kişiye veya oyları ile kurulacak tek bir iradeye (meclise) devretmeleridir (Hobbes, 2001, s. 130).

Hobbes’un devleti, mutlak ve otoriterdir. Buradaki sözleşme de tek taraflı olup Leviathan’ı bağlamamaktadır. O istediği zaman hukuku değiştirme yetkisine sahiptir. Feodalizme göre devrim niteliğinde olan, ancak bugüne göre demokratik ve özgürlükçü sayılamayacak egemenliğini kralda bulan devletin özellikleri Leviathan’da şu şekilde sıralanır (Hobbes, 2001, ss. 131-136):

- Uyruklar hükümet şeklini değiştiremezler,
- Egemen güçten vazgeçilemez,
- Hiç kimse, egemene karşı gelemez,
- Egemenin eylemleri uyrukları tarafından eleştirilemez,
- Egemenin yaptığı hiçbir şey uyruk tarafından cezalandırılmaz,

---

⁴ Leviathan: İncil’de geçen bir çeşit deniz ejderhası. Üzerindeki sert pulları dolayısı ile öldürülmesinin imkânsız olduğuna inanılır.

6. Uyruklarının barışı ve savunulması için neyin gerekli olduğuna egemen karar verir,
7. Uyruklara hangi düşüncelerin öğretileceğine egemen karar verir,
8. Yargılama ve anlaşmazlıkları çözme hakkı ona aittir,
9. Savaş ve barışa da o karar verir,
10. Hükümet üyelerini o seçer,
11. Ödül ve ceza verme hakkı ona aittir,
12. Şeref ve paye verme hakkı da onundur.

Hobbes'dan yaklaşık kırk sene sonra J. Locke (1632-1704) ise Hobbes'un mutlakiyetçi görüşlerinin aksine daha liberal düşünceler ile devlet üzerine görüşlerini yazmıştır. Doğa durumunda insanların barış içinde yaşadığını savunan Locke, "İnsanların devletlere bağlanmasının ve kendilerini hükümet altına koymalarının büyük ve başlıca amacı, tabiat halinde pek çok eksikleri olan mülkiyetlerini korumalarıdır" diyerek devlet kurmalarının başlıca amacının mülkiyetin korunması olduğuna değinmiştir (Locke, 2002, s. 99). Cezalandırma haklarını sözleşme ile kurdukları bu devlete devreden insanların devlet tiranlaşırsa ona direnme haklarının olduğuna değinen Locke tiranlığı, "yöneticinin hakkı olmadığı halde hakkının ötesinde güç uygulamasıdır ve bu gücü elinde bulunduran herhangi birinin, bu gücü altında bulunanların yararına değil, sadece kendi özel menfaatine kullanmasıdır" diye açıklamıştır (Locke, 2002, s.151). Locke, direnme hakkını ise; "yetkili kim olursa ona kanunlarla verilen gücü aşarsa ve kanunun izin vermediği tebaa üzerini kuşatmak için emri altındaki gücü kullanırsa, birinin hakkına zorla tecavüz eden herhangi başka biri gibi onun hakimliği sona erer, yetkisiz hareketine karşı çıkılabilir" diye izah etmiştir (2002, s.153).

Hobbes ve Locke'un çağında feodalizm çözülmeye devam etmiş, keşifler ve merkantilist ekonomi sayesinde bollaşan altın ve gümüş paranın değerini düşürürken feodal lordların gelirleri de reel olarak azalmaya başlamıştır. Soylular ticaretle uğraşmayı soyluluğa aykırı bir iş olarak gördüklerinden soylu statülerini kaybedecekleri korkusu ile

ticaret de yapamamışlardır. Ancak yeni gelişen burjuvazi, ticaretten elde ettiği gelirler ile özellikle Fransa'da kralın bazı mevkileri satmasından da yararlanarak bu mevkileri satın almaya başlamıştır. Feodal soylular için bir başka sorun da, feodal lordların askeri önemlerini yitirmesi olmuştur. Artık soylulardan oluşan, bilgi ve beceriye değil, kaba kuvvete dayanan ve küçük birliklerden oluşan ordu yerine, değişen dünya düzeni, profesyonel bir ordu ve donanma gerekli olmaya başlamıştır. Üçüncü olarak hukuk yeni düzene ayak uyduracak şekilde değişmeye başlamıştır. Yetki alanı genişleyen ve profesyonellenen kraliyet mahkemeleri feodal lordların yerel düzeydeki yargı yetkilerini ellerinden almaya başlamıştır (Poggi, 2002, ss. 85-86). Hobbes ve Locke'dan yaklaşık yüz yıl sonra Fransa'da ve diğer Avrupa ülkelerinde devrimlerle veya diğer etkenlerle burjuva iktidarları kurularak modern devletin tohumları atılmaya başlanmıştır.

Sonuç Yerine

Batıda ve Doğuda incelenen geleneksel devletler üretim ilişkilerini tarım toplumu üzerine kurmuşlardır. Bu devletler, tarımdan alınan vergilerle bir yandan ordularını finans ederken, bir yandan da şehirlerin imarını gerçekleştirmişlerdir. Avrupa'da devlet anlayışı bu dönemde feodal ilişkiler üzerinden gevşek bir merkezi devlet ve yetkisi daraltılmış bir kral üzerinden yürütülmüştür. Üretim araçlarına sahip olan yerel feodaller, askeri güce de kumanda etmiş, gerektiğinde kralın emrine bu askeri güçlerini vermişlerdir. Bölünmüşlük ve yerellik feodalizmin özelliği olmuştur. Hukuk, yerel feodallerin yetkisinde olduğu gibi, eğitim yerelde özellikle din üzerine kurulmuştur. Doğu'da ise daha merkezi bir yapıda bulunan devletler, yereli merkezden atanan memurlarla yönetmeye çalıştıkları gibi, yerel feodalleri de her zaman merkeze entegre etmeye çalışmışlardır. Doğuda geleneksel devlet adalet üzerinden meşruiyet bulmuş, ayrıca toplum kendi içinde loncalar, mahalle ve dinsel örgütlenme mekanizmaları ve vakıflarla kendi içinde oto kontrol mekanizmalarını sağlamıştır.

Çeşitli sebeplerle üretim ilişkileri krize giren feodal yapı bilhassa 14'üncü yüzyıldan sonra çözülmeye başlamış, bu da geleneksel devlet yapısının çökmesi ile sonuçlanmıştır. 15'inci ve 16'ncı yüzyılda Batı

Avrupa'da bilhassa İngiltere merkantilist bir devlet haline gelmiş, Akdeniz'den Atlantik kıyılarına kaymış olan ticaret yolları da bu merkantilist politikaları desteklemiştir. Merkantilizm iç ve dış siyaseti yönünden de mutlakiyet yönetimlerini zorunlu kılmıştır.

Mutlak devlete ve ulusal devletlere geçişte Westfalia antlaşması önemli görülmektedir. Aynı dönemde kapitalizmin gelişimi ile kontrol edilebilir pazar ihtiyacı ulus devletleri ortaya çıkarmıştır. Westfalia Antlaşması ve sonuçları ile ulus devlete geçiş süreci ayrı bir çalışmanın konusudur. T. Hobbe Leviathan'ı bu mutlak devlete geçiş sürecinde yazmıştır. Mutlak devletten parlamenter devlete geçişi, J. Locke, cumhuriyete geçişi ise, J. J. Rousseau'nun kitaplarında görmek mümkündür. Pazarın korunması ihtiyacı ile merkezi güvenlik ve profesyonel ordular oluşmuş, pazara yönelik hukukun düzenlenmesi sonucu merkezi vergiler getirilmiş, din eğitimin yerini ise işbölümünün gelişmesi ile seküler ve merkezi eğitim sistemi almıştır. 18'inci yüzyıldan itibaren batıda bürokrasinin oluşumu yine bu tür bir ihtiyaç iledir. Modern devletin oluşumu, kurumları ve gelişimi ayrı bir çalışmada incelenecektir.

Summary

The purpose of this study is to investigate the properties of the management approaches from the period of formation of the modern state.

State, for thousands of years since Plato and Aristotle is philosophers of the study area and different state definitions in certain stages of human history have emerged. The reason that state has different definitions in different periods of history is its historical and dialectical reality. Throughout the ages, the new state forms of production relations have required the development and change; each state and production form has brought about compatible institutions such as education, law, and military. Different states in history, societies have been built on a previous crises. Crisis in the State of slavery of ancient times has created the feudal state, the feudal state in a

transitional period of crisis has created the capitalist state and the crisis of capitalism has created socialist and liberal state. All of these crises are because of the fact that the development of means of production has create a new process of accumulation and the old relations of production cannot adapt to this new process. In the slave society of ancient times Plato and Aristotle have written their works in the period of depressed state; however, some writers such as Makyavelli, T. Moore, T. Hobbes have written their works when the feudal state is forced to control the emerging market society.

Traditional states in the West and East founded their relations of production on the agricultural community. These states have allocated their taxes collected from agriculture for both their armies and the reconstruction of cities. During this period, the state mentality in Europe was conducted on the basis of a weak central government and the reduced-authority king. The local feudals which have the means of production has controlled the military power and used it for the king's order when it is necessary. Fragmentation and locality have the features of feudalism. Law, as well as local feudal authority, especially religious education is based on the local level. The states, which have more central structure in the East, have tried to manage the local with centrally appointed officials. Besides, these states have always tried to integrate local feudals to the center. On the other hand, traditional state in the East has found its legitimacy over justice. Furthermore, the society has ensured its own self-control mechanisms via neighborhood mechanisms, religious organizations and foundadions.

Kaynakça:

Aristoteles, (1983). *Politika*. (çev. Mete Tunçay). (2.b). İstanbul: Remzi.

Barreau, J. C. ve Bigot, G. (2008). *Tarih Öncesinden Günümüze Bütün Dünya Tarihi*. İstanbul: Dharma Yayınları.

Dobb, Maurice. (1992). *Kapitalizmin Gelişimi Üzerine İncelemeler*. (çev. F.Akar). İstanbul: Belge Yayınları.

Eflatun. (1985). *Devlet*. (çev. Sabahattin Eyüboğlu ve M. Ali Cımcöz). (5.b). İstanbul: Remzi.

Engels, Frederich. (2005). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (çev. Kenan Somer). (13.b). Ankara: Sol Yayınları.

Erasmus. (2000). *Deliliğe Övgü*. (çev. Nusret Hızır). (2.b). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

Eroğul, Cem. (1981). *Siyasal Düzenlerin Sınıflandırılmasına İlişkin Birkaç Tarihsel Örnek ve Tartışma*. Ankara Üniversitesi Basımevi.

Eroğul, Cem. (1990). *Devlet Nedir*. İstanbul: İmge.

Göze, Ayferi. (2007). *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*. İstanbul: Beta.

Hançerlioğlu, Orhan. (1986). *Toplumbilim Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

Hill, Christopher. (1997). 1640 İngiliz Devrimi. (çev. Neyyir Kalaycıoğlu). (2.b). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hilton, Rodney. (2000). *Yorum. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. (çev. Çetin Yetkin). (2.b) içinde (111-122). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Hobbes, Thomas. (2001). *Leviathan*. (çev. Semih Lim). (3.b). Yapı Kredi Yayınları.

İbni Haldun. (1988). *Mukaddime*. (çev. Zakir Kadiri Ugan). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Locke, John. (2002). *Sivil Toplumda Devlet, Uygar Toplum Üzerine İkinci Deneme*. (çev. Serdar Taşçı ve Hale Akman). İstanbul: Metropol Yayınları.

Machiavelli. (2004). *Hükümdar*. (çev. Celal Öner). İstanbul: Oda Yayınları.

Marx, Karl. (2007). *Kapital*. Birinci Cilt. (çev. Alaattin Bilgi). (8.b). Ankara: Sol Yayınları.

More, Thomas. (1997). *Ütopya*. (çev. Sabahattin Eyüboğlu ve Vedat Günyol). İstanbul: Cem Yayınevi.

Nizamü'l Mülk. (2009). *Siyasetname*. (çev. Mehmet Taha Ayar). İstanbul: İş Bankası Yayınları.

Ökte, K. Savaş. *Antik Çağda İktisadi Düşünce*. Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi. Bahar 2008. C.7. (sayı:24). s. 42. <http://www.e-sosder.com/dergi/24037-062.pdf>.

Platon. (1998). *Yasalar*. (çev. Saffet Babür), İstanbul: Kabcacı Yayınevi.

Pirenne, Henri. (2003). *Ortaçağ Kentleri* (çev. Şadan Karadeniz). (4.b). İstanbul: İletişim Yayınları.

Pirenne, Henri. (2003). *Ortaçağ Kentleri, ve Ortaçağ Avrupa'sının Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. (çev. Uygur Kocabaşoğlu). (3.b). İstanbul: İletişim Yayınları.

Polanyi, Karl. (2005). *Büyük Dönüşüm* (çev. Ayşe Buğra). (4.b.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Poggi, Gianfranco. (2002). *Modern Devletin Gelişimi*. (çev. Şule Kut ve Binnaz Toprak). (2.b). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Somçağ, Selim. (1994). *Avrupa Feodalizminin Evrimi*. İstanbul: Bağlam. 1994.

Sweezy, Paul. (2000). *Bir Eleştiri. Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. (çev. Çetin Yetkin). (2.b) içinde (15-46). İstanbul: Kaynak Yayınları.

Wallerstein, Immanuel. (2004). *Modern Dünya Sistemi, Kapitalist Tarım ve 16. Yüzyılda Avrupa Dünya Ekonomisinin Kökenleri* (çev. Latif Boyacı). (1.cilt). İstanbul: Bakış Yayınevi.

Weber, Max. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. (çev. Zeynep Aruoba). (2.b).

Yusuf Has Hacip. (1991). *Kutaggu Bilig-I Metin*. (çev. Reşit Rahmeti Arat). (3.b). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yusuf Has Hacip. (1991). *Kutaggu Bilig-II Çeviri*. (çev. Reşit Rahmeti Arat). (5.b). Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu. Türk Dil Kurumu Yayınları.

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Yazar: Bilgehan EMEKLİER*

Öz

İnsanın ontolojik ihtiyaçları arasında önemli bir yer teşkil eden güvenlik olgusu, tarih boyunca birçok düşünür tarafından ele alınmıştır. Siyaset felsefesinin öncü düşünürlerinden Thomas Hobbes ve John Locke, henüz XVII. yüzyılda Toplum Sözleşmesi kuramlarının ağırlık merkezini oluşturan ve insan doğasından esinlenen "doğa hali"- "toplum hali" tipolojilerini güvenlik olgusu üzerine inşa etmişlerdir. Hobbes, güvenlik doktrinini güç ve devlet temelinde oluştururken, devletin karşısında bireyin ödev ve sorumluluklarını ön plana çıkarmıştır. Locke ise özgürlük olgusu üzerinden kurguladığı güvenlik tanımını, bireyin hak ve özgürlüklerinin korunmasıyla özdeşleştirmiştir. Kapsayıcı ve çok boyutlu bir nitelik atfettiği mülkiyet olgusunun çatısı altında Locke, bireyin özgürlüğü ve güvenliğini bütünleştirmiştir. Buradan hareketle bu çalışmanın amacı, Hobbes ve Locke'un güvenlik yaklaşımlarının karşılaştırmalı bir analizini yaparak, iki teorisyenin güvenlik kuramları arasındaki süreklilik, kırılma ve kopuşları ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Thomas Hobbes, John Locke, Doğa Hali, Toplum Sözleşmesi

A Comparative Analysis of the Security Concepts in Thomas Hobbes and John Locke

Abstract

Security concept, which has an important place in human's ontological needs, was handled by a lot of philosophers throughout history. Two pioneer thinkers of political philosophy, Thomas Hobbes and John Locke, built "state of nature"- "state of society" typologies, which are the core of social contract theory, up security concept even in the 17th century. While Hobbes created security doctrine in the base of power and nation, he featured the individual's duty and responsibilities to the government. On the other hand, Locke identified the security concept that was built up the protection of individuals' rights and liberties. Under the proprietorship concept that is multi-dimensional and comprehensive, Locke aggregated the individual's freedom and security. From this point, the aim of the study is to compare and analyze Hobbes and Locke's studies; and to demonstrate the continuity and the fragmentation of these two theoreticians' security theories.

Key Words: Security, Thomas Hobbes, John Locke, State of Nature, Social Contract

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslar arası İlişkiler Doktora Öğrencisi E-posta: bilgehanemekliler@yahoo.com

Giriş

Francis Fukuyama, 1989 yılında ortaya koyduğu “Tarihin Sonu” teziyle bir yandan liberal-demokratik değerlerin ve serbest-piyasa ekonomisinin insanlığın ideolojik evriminin sonu olduğunu ifade etmiş, diğer yandan da uluslararası sistemde işbirliği, diyalog ve uzlaşma olgularının artık hakim olacağını belirterek, ABD’nin Soğuk Savaş galibiyetini ve dünya liderliğini uluslararası kamuoyuna ilan etmişti. Ancak 11 Eylül 2001’de ABD’nin en önemli sembolik yapılarından ikisi olarak kabul edilen Pentagon ve Dünya Ticaret Merkezi’ne yapılan saldırılar, hegemonik bir güç olan ve küresel bir imparatorluk kurma amacındaki ABD’nin (Brzezinski, 2005, s. 17-50) gerek ulusal güvenlik anlayışının sorgulanmasına neden olmuş, gerekse de bununla ilintili olarak uluslararası güvenlik-güvensizlik sorunsalını gündeme getirmiştir. Böylece Amerikan İç Savaşı’ndan bu yana Amerika Kıtası’ndaki en çok ölüme neden olan 11 Eylül saldırıları, “Tarihin Sonunun Sonu”nu ilan ederek hem XXI. yüzyıl uluslararası sisteminin miladı olarak kabul edilmiş (Davutoğlu, 2002, s. 25, 36), hem de uluslararası ilişkiler disiplinine ilişkin teorik açılımları çatışma ve güç söylemleri çerçevesinde yeniden yapılandırarak realist/neo-realist güvenlik yaklaşımını tekrar ön plana çıkarmıştır.

İnsanlık tarihinin sonunun geldiğini öne süren Fukuyama’nın “Endism” (Sonculuk) tezinin aksine, 11 Eylül terör olaylarının sonrasında Amerikan halkının büyük desteğiyle ABD dış politika karar alıcılarının önce Afganistan ardından da Irak örneklerinde sergiledikleri dış politika uygulamalarının da gösterdiği gibi, insanlar özgürlük ve güvenlik problemlerinin çözülmediğini düşündükleri sürece tarih sona ermemiştir. Bu açıdan, insanlar özgürlük-güvenlik ilişkisinde ontolojik dengelerini tesis etmedikçe yeni arayışlar içinde olmaya devam edeceklerdir. Nitekim insanoğlunu tarih sahnesine çıkaran olguların başında güvenlik ve özgürlük arayışı gelmektedir. İnsan doğduğu andan, başka bir ifadeyle ağlamaya başladığı ilk günden ölümüne kadar geçen süreçte sürekli bir güvenlik özlemi içindedir (Davutoğlu, 2002, s. 37). Bu doğrultuda aralarında birçok yönden farklılıklar olmasına rağmen, barınağını yırtıcı hayvanlardan korumak için ateş yakan ilk çağ insanı ile evini çok-uluslu bir sigorta şirketine sigortalatan XXI. yüzyıl

insanın güvenlik ihtiyacı ve arayışı çerçevesinde benzer davrandıkları söylenemez mi (Dedeoğlu, 2003, s. 9)?

İşte bu bağlamda insanın güvende olma/kendini güvenlik içinde hissetme içgüdü, tarih boyunca düşünürlerin insan doğasına dair çözümlerinde çıkış noktası olarak kabul edilmiş ve farklı teorik bakış açılarıyla irdelenmiştir. Bir başka ifadeyle, insan doğasından yola çıkarak siyaset felsefesi üzerine geliştirilen farklı kuramların bu kapsamda ortak parametrelerinden biri güvenlik olgusudur. Nitekim bu kuramlardan liberal düşüncenin fikir babası kabul edilen John Locke ile realist düşüncenin fikri öncülü sayılan Thomas Hobbes'un insan doğasındaki ontolojik güvenlik sorunsalına ilişkin çözümleri hem siyaset felsefesinin pratiğe yansımaları, hem de aralarındaki ayrışmanın yeni kuramsal zeminleri hazırlaması açısından oldukça önem taşımaktadır. Bu kapsamda çalışmanın problematiği, Hobbes'un güvenlik anlayışı ile Locke'un güvenlik anlayışının karşılaştırmalı bir analizle aradaki ayrışma ve benzeşmeleri belirterek, Hobbes'un güvenlik yaklaşımının Locke'un güvenlik yaklaşımını oluşturmasında metodoloji ve içerik açısından etkili olduğunu ortaya koymaktır.

Diğer yandan siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler disiplinde, Hobbes'un devlet merkezli güvenlik kuramı realist düşünürlerce savunulurken, liberal düşünürler tarafından eleştirilmekte; buna karşın Locke'un bireyi merkeze alan özgürlük anlayışı ise liberal teorisyenlerce olumlanırken, realist teorisyenler tarafından olumsuzlanmaktadır. Bu açıdan bakıldığında, sadece Hobbes'un güvenlik yaklaşımı ile Locke'un özgürlük üzerine düşünceleri göz önünde bulundurularak, genelde sosyal bilimlerde ise uluslararası ilişkiler literatüründe Hobbes ve Locke birbirinin neredeyse "düşmanymuşçasına" konumlandırılmakta ve birbirinin tezatı olarak karakterize edilmektedir. Tabii bu algılama biçiminde, Locke'un bireysel özgürlükler üzerinden tanımladığı güvenlik anlayışının görmezden gelinmesi önemli bir rol oynamaktadır. Aslında Locke da özgürlük ile ilişkilendirdiği bir güvenlik kuramı inşa etmiştir. Kısacası, Hobbes'un mutlak yetki bir zihniyet çerçevesinde bireyin ödev ve sorumluluklarını önceleyerek ortaya koyduğu devlet merkezli realist güvenlik anlayışı ile Locke'un devlet karşısında bireyin

hak ve özgürlüklerini ön plana çıkardığı ve bireysel özgürlükler üzerine kurguladığı liberal güvenlik anlayışı birbirlerinin “oluşturucu öteki”leridir.

Felsefi düşünürler Hobbes ve Locke’un güvenlik anlayışları temelinde analiz düzeyi olarak birey ve devleti ele alan bu çalışmada yukarıdaki argüman incelenirken, öncelikle güvenlik olgusunun kavramsal açıklamasından hareket edilecektir. Bir sonraki bölümde Hobbes’un güvenlik yaklaşımı, takip eden bölümde Locke’un güvenlik anlayışı irdelenecek, sonuç bölümünde ise ortaya konulan iki farklı güvenlik düşüncesinin karşılaştırmalı bir değerlendirmesi yapılarak çalışmanın sorunsalı cevaplandırılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Uluslararası ilişkiler literatürünün ana eksenlerinden biri olan güvenlik kavramı, Batı dillerindeki kullanım şekliyle (Fransızca’da *securité*, İngilizce’de *security* gibi), etimolojik olarak Latince “*securitas*” kelimesinden türemekle birlikte; garanti, güven, rahatlık ve huzur, düzen, barış, eminlik, güvenilirlik, temin etmek ve garanti etmek gibi eş anlamlara sahip bir kavramdır. Ayrıca güvenlik kavramı; iç sıkıntısı, güvensizlik, güvenliksizlik (güvende olma duygusunun eksikliği), tehlike ve düzensizlik gibi kelimelerin karşıtı biçiminde de konumlandırılabilir (Bal, 2003, s. 19). Türkçe’deki kullanımında ise güvenlik, güven kavramından türemektedir. Güven(lik)i de şu şekilde kavramsallaştırmak mümkündür:

Güven, belirli bir sonuçlar ya da olaylar kümesi göz önüne alındığında bir kişi ya da sistemin güvenilirliğine olan itimat olarak tanımlanabilir; buradaki itimat, başkasının dürüstlüğüne ya da sevgisine ya da soyut ilkelerin (teknik bilginin) doğruluğuna karşı beslenen bir inancı anlatır (Giddens, 1998, s. 39)...

Uluslararası ilişkiler disiplinindeki önemli çalışma alanlarından biri olmasına rağmen güvenlik; bu alanda çalışan birçok teorisyen tarafından, özellikle de realist ve neo-realist düşünürlerce, kavramsal

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

analizlerin dışında ve güç olgusu bağlamında ele alınarak ulaşılmaması gereken bir amaç olarak algılanmıştır. Bu kapsamda Barry Buzan gibi bazı düşünürler güvenliği “özünde tartışmalı bir kavram” olarak betimlemektedir. Bu algılama şekli ve tutumun bir sonucu olarak güvenlik, çoğu düşünür için analitik bir kavram olamamıştır (Baldwin, 2003, s. 11-12). Nitekim David A. Baldwin’ın güvenliği “ihmal edilen bir kavram” şeklinde değerlendirmesi ve yine Buzan’ın güvenliğin “zayıf bir şekilde kavramsallaştırılmış” ve “az gelişmiş” olduğu yönündeki argümanları güvenlik çalışmalarının ciddi bir kavramsal tartışmadan yoksun olduğunu göstermektedir (Baldwin, 2003, s. 5-35).

Öte yandan güvenliği disiplin içinde kavramsal açıdan ilk ele alan Arnold Wolfers, güvenlik olgusunu “kazanılan değerlere yönelik bir tehdidin olmaması hali” şeklinde tanımlamıştır (Tanrıseven, 2005, s. 108). Buradan hareketle en genel anlamıyla güvenlik; tehlike(ler)den uzak olmak, güvende olmak ve korunuyor olmak anlamına gelmektedir (Çelebi, 2007, s. 70). Daha ayrıntılı bir biçimde ise güvenlik, “tehlikeden korunmuş birinin güvenli ve huzurlu ruh durumu; korunmuşluğu getiren ve güveni tanımlayan durum ve koşullar; kişiler için tehlikelerin göreceli yokluğu; karışıklık ve zorluk olmaksızın işleme ve çalışma” şeklinde kavramsallaştırabilir (Bal, 2003, s. 19).

Güvenliğin birbirinden farklı bu tanımlarındaki bazı temel dayanak noktalarını belirginleştirmek söz konusu kavramın daha net anlaşılması adına faydalı olacaktır. Öncelikle Wolfers’ın da ifade ettiği gibi güvenlik, en basit ve en somut haliyle tehlikenin olmaması durumudur. Fakat burada “tehlike”nin ne olduğu üzerinde kapsamlıca durulmaması bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. “Tehlikenin olmadığına ilişkin bireysel inanç ve huzur” şeklindeki güvenlik tanımlaması, Anthony Giddens’in güven kavramsallaştırması ile benzerlik taşımaktadır. Bu güvenlik tanımlamasında farklı bireylerin doğumlarından itibaren, özellikle de çocukluk dönemlerinde içinde yaşadıkları toplumların sosyal gruplar, toplumsal kurumlar, gelenek ve görenekler gibi birtakım temel parametre ve değerlerine göre şekillenen farklı kimliklerinin, bilinçlerinin ve dünya algılamalarının öncül bir rol oynadığından yola çıkılmıştır (Giddens, 2000, s. 17-45). Söz konusu

tanımlamada, güvensizlik duygusu ve/veya algılaması ile ilintili olarak psikolojik unsurlar çok önemli bir yer tutmaktadır. Dolayısıyla bu güvenlik kavramsallaştırması daha çok psikolojik ve sosyolojik boyutlarda olmakla birlikte, ilk tanımlamaya göre daha detaylı ve öznedir. Üçüncü ve son olan güvenlik tanımlaması ise siyasi, maddi ve ekonomik koşulların yukarıda bahsedilen psikolojik ve sosyolojik unsurlarla etkileşimini de kapsamaktadır (Bal, 2003, s. 18).

Bütün bu farklı kavramsallaştırmalar ve tanımlamalardan hareketle, herhangi bir güvenlik olgusundan bahsedilebilmesi için iki temel parametreye gereksinim duyulmaktadır: i - varlığın korunması ve sürdürülmesi bakımından bir ya da daha fazla (içsel ve/veya dışsal) tehdidin, ii - bu türden algılamaların ve tahminlerin bulunması (Dedeoğlu, 2003, s. 10). Zira "tehdit" ya da "tehdit algısı/tehdit algılaması" güvenlik olgusu için o derece önemlidir ki; diyalektik bir önermeyle anlamlandırılıp açıklandığında güvenlik "tez" olarak kabul edilirse, tehdit ya da tehdit algısı da "anti-tez" olarak konumlandırılabilir. Bu açıdan ele alındığında, güvenliğin ontolojik çerçevesini belirleyen unsur, tehdit olgusudur. Güvenliğin tehdit bağımlı bu doğasından hareketle, güvenlikten bahsedebilmek için ortada bir tehdit yoksa bile "sanal bir tehdidin" yaratılması gerekmektedir. Nitekim 11 Eylül sonrası ABD yönetiminin mevcuttaki tehdit boşluğunu "yeşil tehdit" ile doldurmaya çalışması, söz konusu önkabule örnek olarak verilebilir. Böylece ABD yönetimi; gerek iç politikada özgürlükleri kısıtlayan katı uygulamalarında, gerekse de dış politikada uluslararası hukuku aşan eylemlerinde, tehdit-güvenlik ilişkisini politik kararlarının temel meşrulaştırıcısı olarak ön plana çıkarmıştır.

2. Hobbes'un Güvenlik Kuramı

Thomas Hobbes (1588-1679), siyaset felsefesinin temel dayanağını oluşturan "Toplum Sözleşmesi" teorisinde egemen bir güç olan devletin ortaya çıkış koşullarını ve sebeplerini irdelerken güvenlik-güvensizlik ikilemini sorgulamış; devlet ve/veya toplum düzeninin ontolojik nedenini güvenlik ekseninde ele alarak güç merkezli bir

güvenlik kuramı meydana getirmiştir. Hobbes bu çözümlemesinde insanların “doğa hali” (doğal yaşam) ile “toplum hali”ni birbirinden ayırarak, siyaset teorisini iki farklı tasarım üzerine kurgulamıştır. Hobbes’un Toplum Sözleşmesi kuramında “doğa hali” güvensiz bir ortamı ifade ederken, “toplum hali” ise güvenliğin egemen bir parametre olduğu dönemi yansıtmaktadır. Nitekim Toplum Sözleşmesi Hobbes’a göre genel güvenliği arttırmanın ve korkuyu azaltmanın ilk adımıdır (Pennock, 1960, s. 435).

2.1. Güvensizliğin Kaynağı: İnsan Doğası ve Doğal Yaşam Hali

Öncelikle Hobbes’un “doğa hali” tezi tarihi bir gerçekliği yansıtmamakta, felsefi bir varsayımı içermektedir. Bu nedenle Hobbes; doğa hali şeklinde kavramsallaştırdığı kurgusal analizinde insanların gerçekten de böyle bir doğa hali döneminde yaşayıp yaşamadıklarını ayrıntılı bir biçimde sorgulamamış ve sadece yerlileri kastederek “Amerika’nın birçok yerindeki vahşi insanların” herhangi bir siyasi otoriteye sahip olmadıkları için böyle bir doğa durumunda yaşadıklarını öne sürmüştür (Ebenstein, 1996, s. 165-166; Hobbes, 2008, s. 95; Simmons, 1989, s. 450). Görüldüğü gibi söz konusu rasyonalist teze göre insanlar, devletin egemen gücü altında siyasal bir topluluk oluşturmadan önce doğa halinde yaşamaktaydılar. Devlet ve/veya toplumun varoluşunu kurgusal bir biçimde insanların doğal yaşam haline dayandıran Hobbes, bu tezini “insan doğası/insan karakteri” üzerine temellendirmektedir. Başka bir deyişle Hobbes’un kurgusal analizi politik-psikolojik bir çözümlemedir. Nitekim Hobbes, insanın doğa durumundan yola çıkarak metodolojisini psikolojik parametreler ekseninde inşa etmektedir.

Hobbes’un insan doğası anlayışına göre insanlar doğuştan kötü, bencil ve çıkarıcıdır. Doğası gereği her insanın bireysel çıkarları doğrultusunda hareket ettiğini belirten Hobbes, doğa halini “insan insanın kurdudur” (*homo homini lupus*) biçiminde tasvir ederek, toplum-öncesi dönemi “herkesin herkesle savaştığı” (*bellum omnium contra omnes*) bir ortam olarak tasarlamıştır. Onun “savaş meydanı”

kurgusunda belirtmek istediği nokta, fiili ve/veya eylemsel bir savaş durumu olmayıp, herhangi bir güvencenin bulunmadığı böylesine bir ortamda çarpışma ve/veya kavga olasılığının süreklilik arz etmesi ve insanların da bu ihtimalin farkında ve bilincinde olmasıdır (Hobbes, 2008, s. 94; Copleston, s. 40-41). Bu şekildeki bir doğal yaşam döneminde her insan birbirini tehdit ya da tehlike olarak algılamakta ve herkes herkesi düşman biçiminde değerlendirmektedir. Dolayısıyla Hobbes'un doğa hali varsayımı tam bir kaotik ortam ve güvensizlik durumu üzerine kurgulanmıştır. Hobbes için eşitlik güvensizliğin; güvensizlik de çatışma ve savaşın temel nedenidir.

Ona göre, insan hem beden hem de zihnen doğuştan eşit yaratılmıştır. Fiziken eşittir; çünkü bedensel güç anlamında en zayıf kişi, tıpkı kendisi gibi aynı tehlike altında bulunan diğer insanlarla birleşerek fiziksel bakımdan en güçlü kişiyi öldürebilecek kadar güçlüdür. Aynı şekilde insan zihnen eşittir; zira insanlar etraflarında kendileri kadar zeki ve bilge çok fazla insanın bulunduğunu kabul etmemektedirler. Bu ise, insanların zekâ anlamında eşitsizlik içinde olduklarını değil, tam aksine eşitlik içinde olduklarını gösteren bir durumdur. Çünkü birşeyin eşit pay edildiğinin en büyük kanıtı herkesin kendi payından memnun olmasıdır (Hobbes, 2008, s. 92-93). Hobbes'un "niteliksel doğal eşitlik" düşüncesine yaptığı bu vurgu, klasik dönemin niteliksel doğal eşitsizlik düşüncesine karşıt bir argümandır. Bu perspektiften değerlendirildiğinde, bazı siyaset felsefesi tarihçileri Machiavelli'den ziyade Hobbes'u modern siyaset felsefesinin ilk temsilcisi olarak kabul etmektedir (Toku, 2005, s. 183).

İnsanların bu "temel eşitlik" durumu, güvensizlik olgusunun ana parametrelerinden biridir. Şöyle ki, zihnen ve beden hem eşit olan iki kişi aynı anda sahip olamayacakları birşeyi arzu ederlerse, haliyle birbirlerine düşman olurlar ve esas olarak varlığını korumak bazen de sadece zevk almak amacıyla birbirlerini yok etmeye veya egemenlik altına almaya çalışırlar. İnsanların birbirlerini düşman olarak algıladıkları böylesi psikolojik ve fiziki bir ortamda ise tam bir güvensizlik durumu hakimdir.

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

Hobbes için güvensizlik; çatışmanın, mücadelenin ve savaşın bir ifadesidir. Zira etrafı düşmanlar ile çevrili olan insan, varlığını koruyabilmek ve devam ettirebilmek için düşmanları ile savaşmak zorundadır. Üstelik gücünü ve güvenliğini gereğinden fazla arttırmak isteyen birçok insanın bulunduğu bu savaş meydanında, sadece savunma yapan bir insan güvenliğini sağlayamaz (Hobbes, 2008, s. 93). Bu açıdan değerlendirildiğinde, Hobbes'un doğa halinde yaşayan bireyler için öngördüğü savaş anlayışının yalnızca savunma üzerine kurulu olmadığını, aynı zamanda hücum boyutunu da içerdiğini söylemek mümkündür.

Niteliksel doğal eşitlik düşüncesinin yanı sıra Hobbes, doğa halinde yaşayan insanlar arasındaki söz konusu savaşımın ve kavganın diğer nedenlerini insan doğasında bulunan üç ana içgüdüye bağlamaktadır. İnsanın kavgacı ve savaşçı bilinçaltını ortaya çıkaran bu psikolojik parametreler; rekabet, güvensizlik ve herkesten üstün olma isteği, bir başka ifadeyle şan ve şeref tutkusudur. İnsanları birbirleriyle sürekli çatışmaya iten bu içgüdüsel-psikolojik etkenleri Hobbes şu şekilde açıklar:

Birincisi [rekabet], insanları kazanç için; ikincisi [güvensizlik], güvenlik için, üçüncüsü [şan ve şeref] ise şöhret için mücadele etmeye iter. Birincisi, başka insanların kişiliklerine, karılarına, çocuklarına ve hayvanlarına egemen olmak için şiddet kullanır; ikincisi, kendilerini korumak için; üçüncüsü ise, kendi kişiliklerine yönelik olarak doğrudan doğruya veya hısımları, arkadaşları, milletleri, meslekleri veya adları dolayısıyla, bir söz, bir gülümseme, farklı bir görüş ve başka bir aşağılama işareti gibi küçümsemelere karşı şiddet kullanır (Hobbes, 2008, s. 94).

Bu psikolojik etkilerden hareketle, herkesin herkese karşı savaştığı bu denli kaotik bir doğa halinde gerçekleşen hiçbir eylem, adalete aykırı olamaz; çünkü böyle bir savaşta doğru ve yanlış, haklı ve haksız, adil ve adil olmayan, adalet ve adaletsizlik gibi kavramlar da hiçbir anlam ifade etmemektedir. Zira Hobbes'a göre, genel bir gücün

ve/veya üstün bir otoritenin bulunmadığı bir yerde, tek geçerli ve meşru kıstas “temel doğa yasası”dır. Bu yasaya göre ise doğal olarak, herkesin herşeye, hatta bir başkasının bedenini yok etmeye bile hakkı vardır. Hayatta kalma güvencesinin dahi bulunmadığı böylesine bir savaşın önemli bir sonucu da; mülkiyetin, egemenliğin ve benim-senin ayrımının olmamasıdır (Hobbes, 2008, s. 96).

Özetle, insan karakteri hakkında kötümser ve olumsuz bir önkabulden hareket eden Hobbes, kurgusal bir çerçevede rasyonalist bir zihniyet ile oluşturduğu doğa hali kuramını sürekli bir ölüm korkusu ve tehlikesi temeline dayandırmıştır. İnsanları koruyacak ve yeri geldiğinde onları korkutarak bir arada tutacak egemen bir otoritenin yokluğundaki bu doğal yaşam döneminde insan hayatı yalnız, yoksul, kötü, vahşi ve kısa sürelidir (Hobbes, 2008, s. 94-95). Bu çatışma ortamında, bireylerin tek güven kaynakları ve güvenlik alanları kendi güçleridir. Güçlü olan yani gücünü iyi kullanan ve stratejik davranabilen kişi, güvenliğini sağlamış olur. Hayatını korumanın ve sürdürmenin ya da güven içinde olabilmenin tek koşulu güç ile bu savaşı kazanmaktır. Güç mücadelesi eksenindeki söz konusu savaşta ise zor/cebir ve aldatma/hile en büyük iki erdemdir (Hobbes, 2008, s. 96).

2.2. *Leviathan*'ın Doğuşu ve Güvenliği

Özleri itibariyle aktif, saldırgan olan ve güçlerini arttırma arzusuyla sürekli rekabet ederek çatışan bireylerin savaşını engellemek ve kaotik savaş ortamına son vermek amacıyla genel bir egemene ve/veya siyasi bir iradeye ihtiyaç vardır. Başka bir deyişle, insanların önünde iki seçenek bulunmaktadır: güvensiz, çatışma ve ölümü içeren bir yaşam ya da toplum düzeni içinde, egemen mutlak kural koyucunun kanatları altında güvenli bir yaşam (Gavre, 1974, s. 1548). Dolayısıyla insanlar her ne kadar çıkarıcı ve çatışmacı karaktere sahip olsalar da, güvenlik ve barış içinde yaşamak istedikleri için rasyonel bir tercih yaparlar. Böylelikle rasyonel bir varlık olarak bireyler, akılları aracılığıyla kendi egemenliklerinden vazgeçerek bütün yetki ve güçlerini, tüm bireylerin üzerindeki egemen güce, yani siyasi bir otoriteye devrederler (Williams, 1996, s. 220). “Toplum Sözleşmesi”

olarak kavramsallaştırılan ve kuramlaştırılan söz konusu anlaşmayla insanların güvenliğini ve barış içinde yaşamalarını sağlayacak bu egemen, ölümsüz Tanrı'nın da yardımıyla oluşturulan "ölümlü Tanrı" *Leviathan*'dır.

Hobbes'un mutlak devleti sembolleştirmek için kullandığı İbranice *Leviathan* sözcüğü, dev gibi bir su canavarını ifade etmektedir. Bu sözcük Kutsal Kitap'ın (Eski Ahid) birçok yerinde geçmektedir. Bu bağlamda, Hobbes'un kitabın kapağında kullandığı ve devleti sembolleştirdiği su canavarı resminde dini simgelere de yer vermesi oldukça manidardır (Tunçay, 1985, s. 205). Nitekim insan doğasına ilişkin görüşlerinde Kalvinizm'le birçok benzer unsur barındıran Hobbes, Kalvinist dini argümanın rasyonalize ve sekülerize bir versiyonu sayılabilir (Gavre, 1974, s. 1548). Hobbes, aynı zamanda Hristiyanlığı toplumda güvenliği sağlamanın bir aracı olarak görür. Zira insanların "Kurtuluş"a ulaşması ve "Tanrı'nın Krallığı'na giriş"i kazanması için İsa'nın kaderini bilmeleri ve toplumun kurallarına uyumun gerekliliğine inanmaları toplumda güvenliğin tesisi için önemli dini unsurlardır (Kateb, 1989, s. 369).

Hobbes'un *Leviathan* metaforu ile tasvir ettiği devlete "ölümlü Tanrı" adını vermesinin nedeni, dini motiflerden de yararlanarak devleti kutsal kılmaktır. Zaten siyasi egemenin/devletin birçok hakkı olmasına rağmen yasalara ve yurttaşlara karşı hiçbir yükümlülüğünün olmayışı da bu durumun bir yansımasıdır. Diğer bir ifadeyle, Hobbes'un öne sürdüğü devlet modelinin hiçbir yükümlülüğü bulunmamasına rağmen sınırsız hakları vardır. Siyasi egemenin çok geniş yelpazedeki bu haklarının bazıları şunlardır: yasaları yapmak ve ilga etmek; savaş ve barışa karar vermek; ya kişisel olarak ya da kendi atadığı yargıçlar aracılığıyla anlaşmazlıkları ele almak ve bunlar hakkında karara varmak; tüm yargıç, bakan ve danışmanları seçmek (Hobbes, 2007, s. 87-105; Hobbes, 2008, s. 131-138). Bu anlamda egemen güç; mutlak, sınırsız ve tektir. Siyasi iradenin bölünmez ve parçalanmaz nitelikte oluşu, aynı zamanda onun en önemli özelliğini ve gücünü teşkil etmektedir.

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

Gerçekten de yurttaşlarının özgürlüklerini ve hareket serbestilerini sınırlandıracak ve engelleyecek nitelikte çok boyutlu hakları karşısında devletin, yurttaşlarına tek bir görev ve sorumluluğu vardır. Aynı zamanda Leviathan'ın ontolojik sorunsalını ve amacını da açıklayan bu görev, yurttaşların güvenliğidir. Nitekim doğa durumu, yaşam güvenliğini sağlayamadığından, egemen devlet insanların güvenliğinin en büyük koruyucusudur (Kaplan, 1956, s. 389). Siyasi egemenin “bütün görevlerini” tek bir cümleyle özetleyen Hobbes şöyle demektedir: “Halkın güvenliği en üst yasadır” (Hobbes, 2007, s. 172). Başka bir ifadeyle Hobbes, devletin amacının bireysel güvenlik olduğunu vurgulamaktadır (Hobbes, 2008, s. 127). Ancak hemen belirtmek gerekir ki, Hobbes için bireylerin istekleri ve çıkarları devletin istek ve çıkarları demek olduğundan (Hobbes, 2007, s. 98), onun halkın/bireylerin güvenliği ile açıklamak istediği şey, aslında devletin güvenlik problematiğine bir çözüm bulma arayışıdır.

Hobbes'un güvenlik yaklaşımı, devlet eksenli olup farklı güvenlik halkalarından meydana gelmekte; yalnızca insanların varlıklarının korunması ve devam ettirilmesi anlamını taşımamaktadır. Zira ona göre, “güvenlikten anlaşılması gereken sadece her koşul altında yaşamın sürdürülmesi değil ama mümkün olduğunca mutlu bir yaşamdır”. Dolayısıyla güvenlik olgusunu, “mutlu bir yaşam”, “güzel bir hayat” ve “yaşam zevki” gibi kavramsallaştırmalarla tanımlayan Hobbes, bu çerçevede güvenliğin 4 temel parametresini şu şekilde ortaya koymaktadır: i- dış düşmanlara karşı korunma; ii- iç barışın korunması; iii- kamusal güvenlikle uyumlu olduğu ölçüde zenginlik sahibi olmak; iv- masum özgürlüğün tam bir şekilde kullanılması (Hobbes, 2007, s. 173-174).

Hobbes açıkça belirtmese de yukarıdaki maddelerden de anlaşılacağı üzere, güvenlik olgusunu dış güvenlik (1. madde) ve iç güvenlik (2., 3. ve 4. maddeler) olmak üzere iki ana grupta irdelemektedir. Buradan hareketle Hobbes, öncelikle devletlerarası sistemi ve devletlerarası politikayı tasvir etmekte ve devletlerarası yapıyı, korkunun temel paradigma olduğu anarşik bir doğa durumuna benzetmektedir. Devletlerarası siyaseti de çatışma olgusu ekseninde ele

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

olarak, dış politikayı “sıfır toplamlı bir oyun” olarak algılayan Hobbes, devletlerarası ilişkilerin devletlerin çıkar, amaç ve güçlerine göre şekillendiğini savlamaktadır. Hobbes’un henüz XVII. yüzyılda ortaya koyduğu devletlerarası sistem ve politika ile ilgili görüşleri, günümüzdeki realist/neo-realist ekolün temel önkabullerini göstermesi bakımından oldukça önemlidir:

Devletlerin birbirlerine karşı durumu doğa durumu, eş deyişle bir düşmanlık durumudur. Aralarındaki çatışma durduğunda bile, bu barış değil, ama tarafların düşmanlarının hareketlerini ve amaçlarını izlediği ve güvenliklerini anlaşmalar zemininde değil, ama rakiplerinin gücü ve amaçlarına göre hesapladıkları bir ara dönemdir. Ve daha önce doğa durumunda sözleşmelerin geçersiz olduğu olgusunda da gösterildiği gibi, doğal hak gereği, haklı olduğu her durumda korku bir faktördür...(Hobbes, 2007, s. 174).

İşte böylesine kaotik ve anarşik bir uluslararası yapıda, halkın ve devletin savunulabilmesi için yöneticilerin alması gereken iki temel önlem vardır. Devletin dış güvenlik boyutunu oluşturan bu iki ana unsurdan birincisi, tehlikeler karşısında devleti önceden uarmak; ikincisi de, tehditlere karşı devletin önceden hazır olmasını sağlamaktır. Bu düzlemde önceden uyarma görevini güvenilir istihbarat görevlileri, Hobbes’un deyimiyle ajanlar yapmalıdır ki; bu kişiler elde ettikleri bilgilerle düşman devletlerin güçlerini, planlarını, amaçlarını, hareket serbestilerini ve zarar verme kapasitelerini tahmin edebilen ve yorumlayan kişilerdir. İkinci görevi, yani önceden hazır olma vazifesini yerine getirecek olan kurum ise ordudur. Bu nedenle savaş için gerekli olan paranın barış zamanında fonlar ve vergilerle halktan toplanması zorunludur ki; tehlike ve/veya tehdit daha belirmeden önce ordu sahip olduğu birlikler, silahlar, donanmalar ve kaleler ile devletin ve yurttaşların güvenliğini sağlayabilsin (Hobbes, 2007, s. 174-175).

Ayrıca Hobbes’un dış güvenlik yaklaşımı sadece savunma odaklı olmayıp, aynı zamanda hücum boyutunu da içermektedir. Çünkü ona

göre devletler, korktukları yabancı devletlerin güçlerini azaltacaklarını düşündükleri herşeyi, ister silahla isterse de hileyle yapabilme hakkına sahiptir. Zira devlet yöneticileri, gerçekleşmesinden korktukları felaketleri engellemek adına yapabilecekleri herşeyi yapmakla yükümlüdürler (Hobbes, 2007, s. 176). Hobbes'un dış güvenlik ve dış politika konularındaki bu görüşleri, Makyavelist düşüncenin onun üzerindeki etkisini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Öte yandan Hobbes'un iç barışın sağlanmasına ve korunmasına yönelik devlet yöneticilerine öğüt niteliğindeki görüşleri, onun iç güvenlik anlayışını ortaya koymaktadır. Hobbes'a göre egemen irade, öncelikle eğitime önem vermelidir. Çünkü devlet üniversiteleri disiplinin sağlayıcısıdır ve devletin bekasını sağlayacak potansiyel yetenekler burada yetişir (Kateb, 1986, s. 366). Bu çerçevede üniversiteler, toplumsal barış öğretisinin oluşturulmasında ve gençlerin aydınlatılmasında öncül bir rol oynayacaktır ki; bu durum, *Leviathan*'ın iç güvenliği açısından birincil koşuldur. Üstelik eğitim sayesinde, iç karışıklıklara kolaylıkla neden olabilen hırs ve şeref duyguları da bastırılabilir ve böylece egemen güce karşı oluşabilecek hizipleşmeler engellenebilecektir.

Bunun yanı sıra, Hobbes için egemen iradenin ve toplumsal barışın önünde duran en büyük engellerin başında, yoksulluktan kaynaklanan huzursuzluklar gelmektedir. Bu kapsamda yoksulluğu, yoksulluğun neden olduğu bu sorunları ve iç karışıklıkları önleyebilmenin en etkili yolu ise kamusal yükün siyasi egemen tarafından yurttaşlara eşit şekilde dağıtılmasını sağlamaktır. Hobbes'un burada vurgulamak istediği eşitlik parasal eşitlik değil, yükün eşitliğidir; başka bir ifadeyle yük ve kazanç arasındaki orantısal eşitlik (Hobbes, 2007, s. 176-179).

Ayrıca halkın zenginliği ve özgürlüğü de Hobbes'un toplumsal barış öğretisinin ve iç güvenlik anlayışının temel unsurlarıdır. Doğal ürünlerin ve askeri faaliyetlerin (Hobbes burada korsanlık yapmayı ve yağmalamayı kastetmektedir) dışında yurttaşların zenginliği, bireylerin çok çalışmaları ve tutumlu olmalarıyla ilintili bir durumdur. Özgürlüğe

gelince, Hobbes her kadar özgürlüğün insanın her istediğini yapması ya da istediği hiçbir şeyi yapamaması gibi iki aşırı uç anlayışı ifade etmediğini belirtse de, Antik Çağ'dan beri düşünce adamlarınca tanımlanan özgürlüğün insanların (yani bireyleri kastetmektedir) değil, egemenlerin özgürlüğü olduğunu vurgulaması, Hobbes'un düşünce sistematüğinde bir paradoks teşkil etmektedir. Nitekim ona göre özgürlük; korku, zorunluluk ve egemenin sınırsız gücüyle tutarlıdır. Çünkü önemli olan bireylerin özgürlüğü değil, devletin özgürlüğüdür (Hobbes, 2008, s. 154-164). Zira, özgürlüğün dengeleyicisi ve ölçüsü yurttaşların ve devletin iyiliğidir (Hobbes, 2007, s. 180-181).

Kısaca belirtmek gerekirse, Hobbes'un halkın güvenliği olarak özetlediği güvenlik anlayışı, aslında devletin güvenliğidir. Dolayısıyla onun güvenlik teorisindeki temel amaç devletin güvenliğini sağlamaktır. Bu açıdan yurttaşların özgürlüğü söylemi de Hobbes'un terminolojisinde egemenin, yani devletin bağımsızlığı anlamına denk gelmektedir. Devletin güvenliği ve bağımsızlığı için ise yurttaşların yapmakla yükümlü oldukları birçok görev ve sorumlulukları vardır. Bu bakımdan Hobbes'un güvenlik teorisinin ağırlık merkezini oluşturan "herşey devlet için" anlayışı, onun mutlakçı devlet anlayışının bir açılımıdır.

3. Locke'un Güvenlik Yaklaşımı

Doğal Hukuk Okulu düşünürlerinden John Locke (1632-1704) "sivil toplum ve/veya devletin kökeni ve meşruiyeti nedir?" problematiğine cevap ararken, doğal hukuk teorisinden hareketle (Toku, 2003, s. 96-97) insanların güvenlik-güvensizlik sorunsalı üzerinde durmuş ve güvenlik yaklaşımını, bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması temelinde oluşturmuştur. Bu bakımdan Hobbes'un güç üzerine kurguladığı devlet merkezli güvenlik anlayışının tersine Locke, hukuk temelinde ve birey merkezli bir güvenlik kuramı meydana getirmiştir. Hobbes gibi Locke da güvenlik üzerine olan fikirlerini "Toplum Sözleşmesi" teorisinde ortaya koymuştur.

3.1. Güvenli Bir Ortamdan Savaş Durumuna Geçiş: Doğa Hali

Tıpkı Hobbes gibi Locke da “doğa hali” teziyle siyaset felsefesini “doğa durumu” ve “toplum durumu” (sivil toplum ve siyasal toplum) dikotomisi üzerine kurgulamıştır (Toku, 2003, s. 96). Ancak Hobbes’dan farklı olarak Locke’un doğa hali, devinimsel ve döngüsel bir modeli yansıtmaktadır. Locke’un döngüsel doğa hali analizine göre insanlar, güvenliğin hakim paradigma olduğu barış ortamında yaşarlarken, huzur eksenli bu doğal yaşam dönemi zamanla bozularak yerini savaş ortamına bırakmaktadır.

Öncelikle Locke, Hobbes’un tersine insan doğası hakkında iyimserdir. İnsan doğasının iyi ve özgür olduğu önkabulünü benimseyen Locke, yine Hobbes’dan farklı olarak insanların doğal yaşam döneminde özgür, eşit, bağımsız olduklarını ve barış içinde yaşadıklarını öne sürmektedir. Dolayısıyla Locke’un doğa hali tam bir özgürlük ve eşitlik durumudur (Kışlalı, 1995, s. 75). Doğa durumunun barışçıl yanını teşkil eden bu iki boyuttan özgürlük, başkalarının zorbalıklarından ve engellemelerinden uzak olmaktır. Böylece birey bir başkasının keyfi isteklerinden, iradesinden ve otoritesinden bağımsız olarak kişiliğini, eylemlerini ve sahip olduğu şeyleri doğal hukuk kurallarının sınırları çerçevesinde istediği gibi kullanma özgürlüğüne sahiptir. Doğa durumu, aynı zamanda tüm otorite ve yargılama hakkının karşılıklı olarak herkese ait olduğu ve kimsenin kimse üzerinde herhangi bir egemenlik hakkının bulunmadığı bir eşitlik durumunu ifade etmektedir (Toku, 2003, s. 73). Doğa durumunun ikinci boyutunu meydana getiren bu sava göre, doğa durumundaki bireyler her türlü erk/otorite ve yargılama/cezalandırma konularında eşit haklara sahiptir. Bu perspektifte eşitlik ve özgürlük, aslında birbirleriyle çok ilintili ve iç içe geçmiş kavramlardır.

Fakat özgürlüğün ve eşitliğin egemen olduğu bu doğa hali bir başıboşluk veya bir kuralsızlık durumu değildir. Başka bir ifadeyle insanlar özgürlük ve eşitlik adı altında her istediklerini yapamazlar. Örneğin bir insan, kendisinin veya bir başkasının varlığını ortadan kaldırma özgürlüğüne sahip olamaz. Zira doğa durumunda, onu

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

yöneten ve herkesi bağlayan bir doğa yasası vardır. Aklın kendisi olan bu yasaya göre, insan kendi güvenliği söz konusu olmadığı sürece başkasının canına, özgürlüğüne, sağlığına, vücudunun herhangi bir uzvuna veya malına zarar veremez ya da onları tehlikeye sokamaz (Locke, 1985, s. 263-264). Dolayısıyla Locke'un doğal hukuk öğretisinin temel kavramı olan doğa yasası, insanların güvenliğini sağlayan ve onların barış içinde yaşamalarına imkan tanıyan bir yasadır. Bu yasa, yani akıl aynı zamanda Locke'un güvenli doğa yaşamını, çatışmanın ve huzursuzluğun hakim olduğu Hobbes'un doğa halinden ayıran önemli bir unsurdur.

Öte yandan doğa halindeki her insan, eşitlik savının gereği olarak doğa yasasına uymayanları ve karşı gelenleri yargılama ve cezalandırma hakkına sahiptir. Her bireyin cezalandırma hakkına sahip oluşunu Locke şöyle açıklamaktadır:

Doğa yasasını çiğnemiş olan birisi, insanların barış ve güven içinde yaşamalarının yegâne koşulunu ortadan kaldırmaya yeltenmiş olur ve bu kişi tüm insanlık için bir "tehlike" oluşturur. Bu nedenle, herkesin saldırganı cezalandırmaya ve doğa yasasının uygulayıcısı olmaya hakkı vardır (Ağaoğulları, 2006, s. 170).

Ancak doğa durumundaki her insanın, doğa yasasının yürütücüsü ve uygulayıcısı olması, işlenen suç ile verilecek ceza arasındaki orantısızlığı ortaya çıkarır. Özellikle de insanların kendi davalarının yargıcı olmaları rasyonel bir tutum değildir. Çünkü insanlar kendileri veya dostları söz konusu olduğunda tarafsız davranamazlar ve kendilerinden ya da dostlarından yana tavır alırlar. Üstelik insanlarda bulunan "huy kötülüğü", "tutku" ve "öç alma" gibi duygular, başkalarını cezalandırırken hakkaniyetli ve/veya adil olmalarını engelleyen içgüdüsel tavır alışlardır (Locke, 1985, s. 264-265).

Bu açıdan bakıldığında, yargı ve cezalandırma erkini elinde tutan üst bir iradenin bulunmadığı böylesine bir ortamda yapılan cezalandırma işlemlerinin adil olmaması sebebiyle, insanlar arasındaki karışıklıkların ve düzensizliklerin önüne geçilemez. Zira suçsuzları

koruyacak ve suçluları engelleyecek bir hukuk sisteminin bulunmadığı bir yerde, başkalarını kendi mutlak egemenliği ve/veya otoritesi altına almaya çalışan birçok insan da var olacaktır. İnsanları özgürlüklerinden yoksun bırakarak köleleştirmeye çalışan bu tip kişilerin varlığı ise, Locke'a göre, güvenli bir doğa halinden güvensiz bir savaş durumuna dönüşümün habercisidir:

...Bu gibi zorlamalardan uzak olmak, korunmanın tek güvencesidir; özgürlüğü elimden alacak olan, ona engel olacak olan kişiye güvenliğimin düşmanı gözüyle bakmamı da akıl bana buyurur, bundan dolayı beni köleleştirmeye yeltenen kişi, benimle savaş durumuna girmiş olur (Locke, 1985, s. 268).

Özetle, Locke'un tam bir işbirliği ve dayanışma süreci olarak varsaydığı doğa durumu, her ne kadar doğa yasası var olsa da, adil cezalandırma yetkisini yürüten ortak bir yargı otoritesinin yokluğundan dolayı savaş ortamına evrilmektedir. Savaş dönemi ise sürekli bir tehlikenin, tehdidin, düşmanlığın ve karşılıklı yok etmenin hüküm sürdüğü bir karışıklık durumudur (Locke, 1985, s. 269). Bu bağlamda Locke'un doğa hali varsayımı ile savaş hali savı birbirinin karşıtı çok farklı iki dönemi yansıtmaktadır.

3.2. Güvenliğin Yeniden Tesisi: *Civitas* ve/veya Siyasal Toplumun Ortaya Çıkışı

Korku dolu ve tehlikenin süreklilik arz ettiği bir savaş ortamında yaşamak istemeyen insanlar, hak ve özgürlüklerini koruyacak genel ve üst bir otoriteye ihtiyaç duyarlar. Bu nedenle, bireyler kendi irade ve istekleri temelinde aralarında oluşturdukları toplum sözleşmesiyle hak ve yetkilerini bir üst otoriteye devrederek devleti (Latince deyimle *civitas*'ı) oluştururlar (Locke, 2002, s. 81). Bireylerin doğal yaşam düzeninden çıkıp kendi rızalarıyla biraraya gelerek *commonwealth*'i (siyasi toplum, sivil toplum veya çağdaş toplum) oluşturmalarının tek nedeni, güvenlik arayışları ve istekleridir (Göze, 2002, s. 158). Dolayısıyla Hobbes'da olduğu gibi Locke'da da devlet ve/veya siyasal toplumun ontolojik sorunsalı, insanların güvenlik ihtiyaçları ekseninde kurgulanmıştır. Bir farkla ki, Hobbes'un güvenlik teorisinin ağırlık

merkezini devletin güvenliği oluştururken, Locke'un güvenlik kuramı bireyin güvenliği temelinde meydana getirilmiştir.

Locke'un güvenlik yaklaşımında mülkiyet kavramı merkezi bir rol teşkil etmektedir. Sanılanın aksine, Locke mülkiyet olgusunu sadece bireyin sahip olduğu mal ve/veya mülk anlamında değil, aynı zamanda bireyin yaşamını ve özgürlüklerini kapsayan geniş bir düzlemde kullanmaktadır. Yani Locke'un terminolojisinde mülkiyet; bireylerin hayatlarını, özgürlüklerini ve mülklerini içeren genel bir kavramdır (Locke, 2002, s. 99). Buradan yola çıkarak *civitas*'ın temel amacı, insanların doğuştan sahip oldukları ve en doğal hakları olan mülkiyet haklarını korumaktır. Böylece *commonwealth*'deki bireyin mülkiyet hakkının garantiye alınmasıyla bireyin güvenliği sağlanmış olacaktır. Bu açıdan değerlendirildiğinde Locke'un mülkiyet özgürlüğü ile mülkiyet güvenliği kavramsallaştırmaları arasında bir özdeşlik mevcuttur.

Bu amaçla Locke, bireyin temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alacak devlet yönetimini hukuk sistemi ile sınırlandırmak istemektedir. Zira devlet karşısında bireyin hak ve özgürlükler alanını korumak ve genişletmek, ister istemez devletin yetki ve görevlerini sınırlandırmaktadır. Hobbes'un mutlakiyetçi devlet felsefesine karşı çıkan Locke, ortaya koyduğu "sınırlı devlet" ("gece bekçisi devlet" de denilebilmektedir) anlayışıyla fikir babalığını yaptığı liberal kuramın temel siyaset felsefesini de özetlemektedir. Zaten Locke'a göre devletin ve/veya yöneticilerinin en temel görevi, düzenin korunması ve güvenliğin sağlanmasıdır (Lorenzo, 2003, s. 249). Bu kapsamda Locke'da devletin güvenlik için araçsallaştırılması; Hobbes'ta ise güvenlik için devletin amaçsallaştırılması söz konusudur. Başka bir deyişle insanların devlete yönelerek ve/veya Toplum Sözleşmesi'ni oluşturarak kendilerini güvenli kılabileceklerini/güvende hissedebileceklerini savlayan bu ortak görüşün iki ayrımından Locke'da insanlar, devleti inşa eder ve geçici olmayan ebedi bir güvenlik için devleti nesneleştirirken; Hobbes'ta ise insanlar inşa ettikleri devlette ebedi güvenlik için kendilerini nesneleştirirler (Ahrens Dorf, 2000, s. 584).

Buradan hareketle Locke, devlet yönetimini sınırlandırabilmek ve bireylerin mülkiyet güvenliğini sağlayabilmek için siyasal iktidarı yasama, yürütme ve federatif güç olarak üçe ayırmaktadır (Locke, 2002, s. 105-124). Ona göre bu üç siyasal erk, bireyin güvenliğini sağlayan mekanizmalardır. Yürütme gücü ve federatif güç üzerinde fazla durmayan Locke yasama erkini detaylı bir şekilde ele almaktadır. Locke için yasama, bireylerin mülkiyetlerini güvenlik içinde kullanmalarını sağlayan yasalar, kanunlar ve kurallar bütünüdür. Locke, egemen ve üstün güç olan yasamanın dört temel özelliğini şu şekilde sıralamaktadır: i- yasama mutlak keyfi bir güç değildir, yani yasama erki sınırsız değildir; ii- yasama gücü, herkesin rahat bir şekilde anlayabileceği nitelikteki yasalar vasıtasıyla kullanılır; iii- mülkiyetin korunması siyasi iktidarın temel amacı olduğundan üstün güç yasama, bir insandan mülkiyetinin hiçbir parçasını onun rızası olmadan alamaz; iv- yasama gücünü elinde bulunduranlar bu yetkiyi başkalarına geçiremezler, yani devredemezler (Locke, 2002, s. 105-112).

Öte yandan yürütme erki, yasama gücünün yaptığı yasaları uygulamakla görevlidir ve hiyerarşik olarak yasama erkinin emri altındadır. Federatif erk ise *civitas*'ın dış politikasını yürüten bir güçtür. Örneğin savaş ve barış kararı verme, diğer devletler ile ittifaklar oluşturma, birlikler kurma ve anlaşmalar yapma, başka devletlerle ilişkileri biçimlendirme gibi dış politika görevleri federatif erkin sorumluluğu altındadır. Ancak federatif güç hem yasama hem de yürütme erkine tabidir (Locke, 2002, s. 113-115).

Özetlemek gerekirse, Locke açık bir tipolojik ayırım yapmasa da, yasama ve yürütme erkleri iç politika mekanizmaları olarak *civitas*'ın iç güvenliğini sağlamakla yükümlüken; federatif erk ise bir dış politika mekanizması olarak *commonwealth*'in dış ilişkilerinden sorumludur. Fakat ister iç güvenlik isterse de dış güvenlik bağlamında olsun, Locke'un güvenlik yaklaşımının temel amacı; bireyin yasama, özgürlük ve mülk haklarını (mülkiyet), hukuk sistemi (hakkaniyet ve/veya adalet prensipleri) ekseninde güvence altına almaktır. Dolayısıyla Hobbes'un güvenlik anlayışının tam tersine, Locke'un güvenlik kuramı devlet

karşısında bireyin temel hak ve özgürlüklerini ön plana çıkararak bir anlayışı bünyesinde barındırmaktadır.

Locke'un bireyi önceleyen bu normatif bakış açısı uluslararası ilişkilerdeki yasasını, doğal hukuk ve uluslararası ahlak kavramlarının uluslararası ilişkiler zeminine taşınmasıyla bulmuştur. Locke, tıpkı iç politikada olduğu gibi doğal hukuk ile çatışma ve işbirliğini düzenleyen sözleşmelerin uluslararası normların temelini teşkil ettiğini savlamaktadır (Ward, 2006, s. 691). Bu açıdan Locke uluslararası ilişkilerin temelinde egemenlik, güç, ulusal çıkar, savunma gibi parametreleri yerleştiren Hobbes'un yaklaşımının aksine, tıpkı iç düzen öğretisinde olduğu gibi hukuku, uzlaşma ve işbirliğini düzenleyen sözleşmeleri temel alan normatif bir anlayışa sahiptir.

Sonuç

Siyaset felsefecilerinin oluşturdukları fikirleri yaşadıkları dönemin koşullarından, siyasi konjonktüründen ve etkilerinden soyutlamak yanlış olacaktır. Bu bağlamda Hobbes'un güç eksenli güvenlik teorisini, XVII. yüzyıl İngilteresi'nin iç savaş ve kargaşa ortamını sonlandırmak isteyen bir çözüm arayışı olarak değerlendirmek mümkündür. Üstelik onun mutlakçı felsefesinin oluşmasında, sürgün yıllarında kaldığı Fransa'nın mutlakçı devlet anlayışı da etkili olmuştur. Bu nedenle Hobbes'un amacı, İngiltere'yi güvensiz bir "doğa durumu"ndan kurtarıp, güvenliğin egemen olduğu güçlü bir devlet haline getirmektir. Bu ise, Hobbes'a göre ancak devletin sınırsız hak ve yetkileri ile mümkün gözükmektedir. Güçlü ve güvenli bir devlet aynı zamanda bireyin güvenliğini de sağlayacaktır. Bu amaçla, bireyin devlete karşı olan birçok ödev ve sorumluluğunu yerine getirmesi gerekmektedir.

Buna karşın, Locke'un güvenlik kuramını hak ve özgürlükler ekseninde meydana getirmesinde, sürgün döneminde kaldığı Hollanda'nın özgürlükçü ortamı etken bir rol oynamıştır. Aynı şekilde, genç yaşlardan itibaren başta *Whig Partisi*'nin kurucusu Shaftesbury olmak üzere İngiliz liberalleri *Whigler*le kurduğu dostluklar da (Thompson, 2006, s. 92-102; Locke, 1996, s. 9-13), onun hukuk merkezli

*THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ*

bir güvenlik anlayışı meydana getirmesinde oldukça etkili olmuştur. Nitekim Locke, İngiltere'nin kralçılar ve parlamentocular arasındaki ayrışmasında parlamento taraftarlarını desteklemiştir. Çünkü ona göre, İngiltere'nin huzuru, barışı ve güvenliği sadece bireyin güvenliği ile gerçekleşebilir. Bireyin güvenliği ise devletin mülkiyet hakkını (yani bireylerin yaşam, özgürlük ve mülk haklarını) korumasıyla sağlanabilir. Bunun için de Locke, devleti hukuk sistemi ile sınırlandırmış ve Hobbes'un mutlakiyetçi düşüncelerine karşı çıkmıştır.

Görüldüğü üzere, gerek Hobbes'un gerekse de Locke'un temel sorunsalı güvenlidir. Hobbes'un ana hedefi devletin güvenliğidir. Bu nedenle o, hem iç güvenlik hem de dış güvenlik üzerinde durmuş ve güçlü bir devlet inşa edebilmek için de iç ve dış politikayı ayrıntılı olarak irdlemiştir. Locke'un amacı ise bireyin özgürlük temelli güvenliğidir. Başka bir ifadeyle Locke, bireyin güvenliğini tanımlarken bu güvenliği özgürlükten bağımsız düşünmemektedir. Bireyin özgürlüğünün sağlanması aynı zamanda güven(lik) içinde yaşamasının önkoşuludur. Dolayısıyla o, sadece iç politikayı ele almış ve bu bağlamda devletin iç güvenliğini tesis etmeye çalışmıştır.

Öte yandan önemli olan bir diğer nokta da, Locke'un Hobbes'dan etkilenmiş olmasıdır. Nitekim Locke, Hobbes'un terminoloji ve metodolojisini kullanarak, güvenlik sorununu "insan doğası", "doğa hali", "toplum sözleşmesi" ve "siyasi toplum" gibi kavramsallaştırmalarla anlamlandırıp açıklamaya çalışmıştır. Metodolojik açıdan Hobbes ile hemfikir olan Locke, içerik bakımından ise ondan tamamen farklılaşmıştır. Hobbes devleti temel alan ve güç odaklı bir güvenlik teorisi oluştururken; Locke ise bireyin merkez olduğu ve hukuk (hak ve özgürlükler) eksenli bir güvenlik kuramı meydana getirmiştir. Fakat ister metodolojik boyutta isterse de içerik boyutunda ele alınsın, sonuç olarak Hobbes'un güvenlik anlayışının, Locke'un güvenlik anlayışını oluşturmasında etkili olduğu söylenebilir. Başka bir deyişle, etki-tepki biçimindeki bir formülasyon ile irdelendiğinde, Hobbes'un güvenlik teorisinin Locke'un güvenlik kuramını oluşturmasında öncül bir rol oynadığı belirtilebilir. Üstelik her

iki düşünürde de ortak olan nokta, devletin varoluş nedenlerini ortaya koyma çabasıdır.

Summary

For the whole history of political thought, security has been a core concept that intellectuals focused on and discussed about. Thomas Hobbes -one of the English intellectuals of the 17th century- constituted a security theory that is power centered. Hobbes' view of security is state focused. In this context Hobbes gives much priority to the duties and responsibilities of individuals towards the state. Accordingly, rights and authority of the state is limitless. On the other hand, John Locke, another English intellectual from the 17th century, was influenced by Hobbes and utilized the same methodology as him. However, Locke has formed a security theory that is law centered. Being completely different from Hobbes, by basing his theory on the security of individual, Locke has prioritized a limited state view and rights and liberties of the individual. In this frame, Hobbes' theory of security influenced Locke's security theory in terms of both methodology and content, and played a primary role in the formation of Locke's security approach.

Kaynakça

Ahrens Dorf J. P. (Sep., 2000). "The Fear of Death and the Longing for Immortality: Hobbes and Thucydides on Human Nature and the Problem of Anarchy", *The American Political Science Review*, Vol. 94, No. 3, pp. 579-593.

Ağaoğulları M. A. (2006). *Kral-Devletten Ulus-Devlete*, Ankara:İmge.

Bal M. A. (2003). *Modern Devlet ve Güvenlik*, İstanbul: IQ Kültür Sanat.

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Baldwin D. A. (Yaz 2003). "Güvenlik Kavramı", Çev: Çiğdem Şahin, *Avrasya Dosyası*, Güvenlik Bilimleri Özel Sayısı, Cilt:9, Sayı: 2.

Brzezinski Z. 2005. *Büyük Satranç Tahtası*, Çev: Yelda Türedi, İstanbul: İnkılâp.

Copleston F. *Felsefe Tarihi (Hobbes-Locke)*, Çev: Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea.

Çelebi Ö., "Güvenlik", *Uluslararası İlişkiler*, Editör: Haydar Çakmak, Ankara: Platin.

Davutoğlu A. (2002). *Küresel Bunalım*, İstanbul:Küre.

Dedeoğlu B. (2003), *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, İstanbul: Derin.

Ebenstein W. 1996. *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, Çev: İsmet Özel, İstanbul: Şule.

Gavre M. (Dec., 1974). "Hobbes and His Audience: The Dynamics of Theorizing", *The American Political Science Review*, Vol. 68, No. 4 pp. 1542-1556.

Giddens A. (1998). *Modernliğin Sonuçları*, Çev: Ersin Kuşdil, İstanbul: Ayrıntı.

Giddens A. (2000). *Sosyoloji*, Hazırlayan: Hüseyin Özel-Cemal Güzel, Ankara:Ayraç.

Göze A. (2002) *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, İstanbul: Beta.

Hobbes T. (2007). *Yurttaşlık Felsefesinin Temelleri*, Çev: Deniz Zarakolu, İstanbul: Belge.

Hobbes T. (2008). *Leviathan*, Çev: Semih Lim, İstanbul:Yapı Kredi.

Kaplan A. M. (Jun., 1956). "How Sovereign Is Hobbes' Sovereign?", *The Western Political Quarterly*, Vol. 9, No. 2, pp. 389-405.

Kateb G. (Aug., 1989). "Hobbes and the Irrationality of Politics", *Political Theory*, Vol. 17, No. 3. pp. 355-391.

Kışlalı A. T. (1995). *Siyasal Çatışma ve Uzlaşma*, Ankara:İmge.

THOMAS HOBBS VE JOHN LOCKE'UN GÜVENLİK ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRMALI BİR ANALİZİ

Locke J. (1996). "Uygar Yönetim Üzerine İkinci İnceleme (Seçme Metinler)", Çev: Mete Tunçay, *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi (Yeni Çağ)*, İstanbul: Verso.

Locke J. (1996). *İnsan Anlığı Üzerine Bir Deneme*, Çev: Vehbi Hacıkadiroğlu, İstanbul: Kalcı.

Locke J. (2002). *Sivil Toplumda Devlet (Uygar Yönetim Üzerine İkinci Deneme)*, Çev: Serdar Taşçı ve Hale Akman, İstanbul: Metropol.

Lorenzo J. D. (Apr., 2003). "Tradition and Prudence in Locke's Exceptions to Toleration", *American Journal of Political Science*, Vol. 47, No. 2, pp. 248-258.

Pennock J. R. (Jun., 1960). "Hobbes's Confusing "Clarity"--The Case of "Liberty"", *The American Political Science Review*, Vol. 54, No. 2, pp. 428-436.

Simmons A. J. (Aug., 1989). "Locke's State of Nature", *Political Theory*, Vol. 17, No. 3 pp. 449-470.

Thompson D. (2006). *Siyasi Düşünce Tarihi*, Çev: Ali Yaşar Aydoğan vd., İstanbul: Metropol.

Toku N. (2003). *John Locke ve Siyaset Felsefesi*, Ankara: Liberte.

Toku N. (2005). *Siyaset Felsefesine Giriş*, İstanbul: Kaknüs.

Tunçay M. (1985). *Batı'da Siyasal Düşünceler Tarihi (Yeni Çağ)*, İstanbul: Verso.

Ward L. (Jul., 2006). "Locke on the Moral Basis of International Relations", *American Journal of Political Science*, Vol. 50, No. 3, pp. 691-705.

Williams C. M. (Spring, 1996). "Hobbes and International Relations: A Reconsideration", *International Organization*, Vol. 50, No. 2, pp. 213-236.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİLERİ

Yazar: Özgür KÖRPE*

Öz

Her olgu, nesne ya da teşkilatta yapıldığı gibi, Çağdaş Türk Ordusu'nun da strateji, taktik ve doktrinlerinde tarihten izler ve kökler aramak, çağdaş Türk askerlik sisteminin evrimini görme açısından gereklidir. Akıncı teşkilatı, aslında değişik isimler altında ve farklı şekillerde en eski Türk devletlerinden beri süregelen bir geleneğin devamıdır. Bu gelenek, 1826 – 1918 arasındaki yaklaşık 100 yıllık dönem hariç tutulursa, Türk tarihi boyunca Türk harp sanatının ayrılmaz bir parçası olmuştur. Akıncılar bundan 500 yıl önce, Osmanlı muharebelerinin öncü kuvvetleriydiler. Komandolar da benzer görevleri bugün çağdaş Türk Ordusu bünyesinde icra etmektedirler. Bundan dolayı, bu makalede, Çağdaş Türk Komandosu'nun genlerinde akıncılıktan izler olup olmadığı incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Akıncı, Akıncılık, Çete, Hafif Süvari, Kuva-yı Milliye, Komando.

The “Akıncı” Branch in the Ottoman Military Organization and its Influences on the Contemporary Turkish Armed Forces.

Abstract

It is necessary to see the evolution of Turkish military system, seeking historical traces and roots from history in contemporary Turkish Armed Forces too, as is done for every particular fact, object or organisation. Actually, Akıncı organisation is the successor of a tradition which is continual since the oldest Turkish states under different names and in various forms. This tradition has been an integral part of Turkish art of war during the history, except the rough centenary period between 1826 and 1918. Five hundred years ago, Akıncis were vanguard forces in Ottoman battles. Commandos are fulfilling the same missions in contemporary Turkish Armed Forces today. Therefore, in this article it will be surveyed whether there are traces from “akıncihood” in contemporary Turkish Armed Forces or not.

Key Words: Akıncı, Akıncihood, Gang, Light Cavalry, Kuva-yı Milliye, Commando.

---

* Harp Akademileri Komutanlığı, Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yüksek Lisans Öğrencisi, P.Kd.Yzb., E-posta: ozgurkorpe@gmail.com

Giriş

Türk tarihinde birbirinin devamı olan ya da birbiriyle aynı dönemde var olmuş Türk devletleri mevcuttur. Bilindiği üzere bu devletlerin hanedanından tebaasına tamamı Türk değildir. Hatta bazı Türk devletleri, sadece devlet teşkilâtının Türklerden oluşması nedeniyle Türk devleti sayılmışlardır. Türk devletlerinin içinde, Babür İmparatorluğu veya Altınordu Devleti gibi, asli unsuru yabancı olan devletler hiç de az değildir. Aslında bu gerçeklik, Türklerin teşkilâtçılığının, devlet kurma ve yönetme becerisinin de bir kanıtıdır.

İnan'a göre (1976, s. 16); başarılarını "Tanrı'nın inayeti"ne dayandıran Türk devlet geleneğinde adaleti dünyaya yaymanın kutsal bir görev edinildiği söylenebilir. Bunu yapmanın ana vasıtası ise, "gaza"dır (Itzkowitz, 2008). Türklerin "konar-göçer"(Ögel, 1978) olma niteliğiyle birleşen bu anlayış, Türk devletlerini askerî birer teşkilâta dönüştürmüştür. Bugün bu savın en eski kanıtının, Hun hükümdarı Mete tarafından oluşturulan ordu-millet teşkilâtlanması olduğu kabul edilmektedir (Güler, Akgül ve Şimşek, 2001). Tarihte ilk defa Mete, aşiretleri birer tümen olarak gruplandırmış, her aşireti de biner, yüzer, onar kişilik parçalara bölmüş, tümen başı, binbaşı, yüzbaşı, onbaşı rütbelerini askerlik literatürüne sokmuştur. Göksu'ya göre (2010, s. 8); "bu askerî yapı, 'ordu-millet' ve 'ordu-devlet' anlayışlarını da beraberinde getirmiştir".

Türk gaza geleneğinin, iki ana koldan yürütüldüğü görülmektedir. Birinci kol, aslında bu araştırmaya da konu olan "akın", ikinci kol ise "cenk" olarak adlandırılabilir. Akın ve cenk, birbirini takip etmek zorunda olan birer faaliyet sırası olarak görülmemelidir. Cenk ederken akınlara devam edildiği veya akıncıların cenklerde görev aldıklarını hatırlatmak gerekir. Antik çağda ve hatta onu takip eden bin yıl süresince cenkler, meydan muharebesi şeklinde icra edilen, devletlerin kozlarını paylaştıkları; adeta birer düelloydular. Türkler "akın" sayesinde hasımları üzerinde, çağdaşlarında var olmayan asimetrik bir etki yaratmışlar ve bu anlayış pek çok harbi kazanmalarının da anahtarı olmuştur. Türkler, sayıca az oldukları

zaman, kurulma aşamasında bir devlet oldukları zaman ve muharebe sahasıyla ilgili belirsizlikler hissettikleri zaman hep akına başvurmuşlar, bütün bu olumsuzlukları bu yolla avantaja dönüştürmeyi bilmişlerdir.

Yukarıda özetlenmeye çalışılan gaza geleneğinin, Osmanlı Devleti'nin kuruluşunda da büyük bir rol oynadığı bilinmektedir. Bu araştırmada, Osmanlı gaza ideolojisinin en önemli ürünlerinden birisinin; Akıncı Ocağı olduğu hipotezi doğrulanmaya çalışılmıştır. Bu sayede, "Akıncılar" ya da Akıncı Ocağı'nın, tarih araştırmaları ve harp tarihi çalışmaları içinde, hak ettiği ayrıcalıklı yeri edinmesi amaçlanmıştır.

Bu gaye ışığında araştırmada; Türk Silahlı Kuvvetleri'nin Kara Kuvvetleri Komutanlığı genel kuruluşu içinde yer alan komando birliklerinin, teşkilât, teçhizat ve teamüllerinde, Osmanlı ordusunun önemli bir sınıfı olan Akıncı Ocağı'ndan etkilenip etkilenmedikleri ya da onun bir tezahürü olup olmadıkları problemi çözümlenmeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti Öncesindeki Türk Akıncılığı

Her ne kadar Antik göçebe kavimlerde baskın ve yağmalama yöntemleri sıklıkla görülse de, stratejik ve operatif bir hareket nevi olarak "Akın" tarzını harp literatürüne sokanların Türkler olduğunu söylemek iddialı olmayacaktır. Bunun için akının birkaç özelliğinden bahsetmek gerekir. Bugün askerlik biliminin esas aldığı dört temel askerî harekât nevinden birisi olan taarruzun; düşmana yaklaşma, hazırlıklı/hazırlıksız taarruz, başarıdan faydalanma, takip ve diğer taarruz nitelikli harekât olmak üzere bölümleri bulunmaktadır (KKT 100-5, s. 5-12). Akın, diğer taarruz nitelikli harekât çeşitlerinden birisidir. Bu sınıflandırmadan ötürü akın, içinde daima bir taarruzî ruh barındırır, taarruzun bütün özelliklerini taşır. Kısacası akın, arazi işgali amacı gütmeyen mahdut hedefli bir taarruzdur. KKT 100-5'e göre akın (2002, s. 5-17); düşmanın kilit tesis ve kolaylıklarını imha etmek, esir almak veya esir alınmış personeli kurtarmak için veya düşmanın komuta-kontrol tesis ve vasıtalarını, destek hizmetlerini tahrip etmek maksatlarıyla icra edilir. Akın, bir taarruz çeşidi olması ve düşman

derinliğinde yapılması nedeniyle; baskın, çeviklik, sürat, tempo, esneklik, inisiyatif, senkronizasyon gibi taarruz niteliklerini içerir. Diğer bir deyişle, sayılan bu niteliklere sahip birlikler gerektirir.

Türklerin konar-göçer kültürünün de akınlara müsait olduğunu eklemek gerekir. Konar-göçer Türklerin yeni yurt arayışları, dini inanışlarıyla da birleşince kaçınılmaz bir sonuç ortaya çıkmıştır: “Fetih Geleneği”. Fethettikleri her yere “Tanrı’nın Adaleti”ni götürmek anlayışı, bu adaleti yayma eylemini doğurmuş, bu da Türklerin statik olmayan, dinamik devlet stratejisini, yani fetih mefkûresini meydana getirmiştir. Dünyanın diğer kadim medeniyetleri yüzyıllarca kendi coğrafyalarında kalmışken, Türklerin neredeyse eski dünya coğrafyasının tamamında devletler kurmaları ancak bununla açıklanabilir. Antik çağdaki yiğit “alp” İslâmiyet’in kabulüyle birlikte “alp eren” olmuş, “Tanrı’nın Adaletini Yayma” fikri ise “İslâmiyet’i Yayma”ya dönüşerek, “gaza” ideolojisine doğru evrim geçirmiştir. Denilebilir ki; akınlara ve akıncılara daima tek bir yönde ilerleyen (tek bir yönde ilerlediğine göre belli bir amacın varlığından da söz edilebilir) Türklerin bilinmeze doğru uzattıkları kolları, uzakları görmelerini sağlayan dürbünleri ve yeni yurtları müjdeleyen kılavuzları olmuşlardır.

Mete Han’dan Atatürk’e kadar uygulanan harp stratejisi, komutanların çağlarına uygun düzenlemeleri dışında, hep aynı safhaları içermiştir. Bu safhaların ilki ise Ucuzsatar tarafından (1986, s. 77) “Asıl kuvvetlerle harekete geçmeden önce hedefi olgunlaştırmak” olarak adlandırılan akınlara olmuştur.

Türk harp tarihinde dinamik ve taarruzî harp stratejisine ilişkin en eski kayıt Tatum (Tatung) meydan muharebesidir (Ucuzsatar, 1986). Bu muharebeden sonra tarih pek çok kez Türklerin kendilerinden kat be kat üstün düşmanı mağlup ettiği muharebeleri kaydedecektir.

Tarihte incelenen olayların kökenlerini ortaya çıkarmanın pratik yollarından birisinin, ona en yakın öncelleri incelemek olduğu değerlendirilmektedir. Zira Türk askerî kültürünün gelişmesi de adeta bir halef-selef ilişkisi içinde vuku bulmuştur. Bu mantıktan hareketle

Akıncı Ocağı'nı ele almadan önce, kısaca Selçuklu ordu teşkilâtını ve devlet yapısını incelemekte yarar olabileceği değerlendirilmektedir.

Mete Han tarafından oluşturulan ve uzun bir süre Türk devletlerince devam ettirilen ordu-devlet yapısı, İslâmiyet'in kabulünden sonra İslâm ordu yapısından büyük ölçüde etkilenmişse de, atlı süvari geleneğini muhafaza etmiş, bir anlamda Türk ve İslam ordu geleneğini sentezlemiştir. Selçuklu Devleti'ne kadar geçen zamanda, Karahanlılar, Gazneliler, Tulunoğulları, İhşitler gibi devletlerde aşama aşama gelişen bu ordu yapısı Selçuklu Devleti'nin kurulmasıyla birlikte, yeni bir evreye girmiştir. Göksu'ya göre (2010, s. 19); "Büyük Selçuklular eski Türk devlet geleneği ve teşkilât yapısıyla İslâm kurumları arasında ahenkli bir uyum kurmayı başarmışlar ve bu yapıyı kendilerinden sonra kurulan Türk ve İslâm devletlerine de aktarmışlardır".

Selçuklu Devleti'nin ordu teşkilâtı, başlıca aşağıdaki bölümlerden oluşuyordu:

1. Daimî Kuvvetler: Hâssa Ordusu (Gulâm ve Mefârîde), İktâ Askerleri,
2. Yardımcı Kuvvetler: Ücretli Askerler (Ecrîhor veya Cerâhor), Tâbi Devlet Kuvvetleri, Türkmenler ve Uc Kuvvetleri (Gaziyanlar ve Bacıyanlar), Gönüllüler.

Yukarıdaki sınıflandırma içinde, bu çalışmanın konusuyla ilgili olanlar "Türkmenler ve Uc Kuvvetleri"dir. Bilindiği üzere Türkmenler, Anadolu'nun Türkleşmesinde ve Selçuklu Devleti'nin kurulmasında büyük paya sahiptirler. Başlangıçta büyük çiftliklerin korunması için kurulan Türkmen "gaziyan" askerleri, zamanla kaçınılmaz olarak akıncı müfrezeleri halini aldılar. Bunların içinde kadınlardan oluşan akıncı müfrezeleri de vardı ki bunlara da "bacıyan" denilirdi (Türk Kara Kuvvetleri Tarihi, 1996, s. 8). Göksu'ya göre (2010, s. 214); Türkmenler ilk defa, Çağrı Bey'in komuta ettiği 1016 – 1021 tarihli akıncı Anadolu'ya gelmişlerdir. Çakın (1981, s. 3) Göksu'dan daha önce bu tespiti yapmış ve Anadolu'ya yönelik Selçuklu akıncılarının, Karahanlılar ile Gazneliler arasındaki üstünlük mücadelesi sırasında yapıldığını vurgulamıştır.

Göksu (2010, s. 220); Selçuklu devlet siyaseti gereğince Türkmen aşiretlerinin stratejik açıdan önemli ve dönemin devletleriyle sınır teşkil eden yerlere yerleştirdiklerini belirtir. Bununla hem devletin sınırları emniyete alınmış oluyordu, hem de Türkmenlerin akın ve gaza faaliyetlerinden yararlanmış oluyordu. Devlet, kadın ve çocuklar dâhil olmak üzere kışla hayatı yaşayan bu Türkmen aşiretlerinden vergi almazdı (İlhan, 1999, s. 98).

Gaziyanlar'ın akın ve gaza faaliyetleri o kadar etkili olmuştur ki, birçok batılı yazar "uc" kelimesini bir Türk aşiretinin adı zannetmişlerdir (Göksu, 2010). Uc beğlikleri sefer zamanında sultanın çağrısı olduğunda onun yanında sefere katılırlar ya da çağrılmadırsa da kendilerine sınır teşkil eden devlete akınlar düzenlerlerdi. Bu bağlamda Osman Gazi'nin babası olan Ertuğrul Gazi'nin beğliğinin de bir uc beğliği olduğunu hatırlatmakta yarar vardır.

Osmanlı Seyfiye Sınıfında Akıncı Ocağı

Önceki bölümde de izah edildiği gibi, Osmanlı Devleti'nin kuruluş döneminde Osman Gazi'nin askerî kuvvetleri sadece Türkmen kuvvetlerinden oluşan akıncılardı. "Osmanlı Devleti tarihindeki en eski askerî birlik akıncı kuvvetleri idi" (Üçel-Aybet, 2010, s. 317). Önceki bölümde belirtildiği gibi; Osmanoğulları da dâhil olmak üzere Selçuklu uc beğlikleri birer savaşı aşiretler. Bunlar; erkekleri gaza eden (akınlar yapan), savaşamayacak durumda olanları ise lojistik destek sağlayan birer "aşiret ordu" olarak adlandırılabilirler.

"Akıncı" kelimesinin ilk kez nasıl ortaya çıktığına dair kesin bir bilgi yoktur. Bununla birlikte kelimenin; ordunun tarihî gelişim süreci içinde kendiliğinden kullanılmaya başlandığı söylenebilir. Orhan Gazi dönemine kadar aşiret kuvvetleri olan ve gazalarda gaziyan-ı rûm, abdalân-ı rûm, bacıyan-ı rûm gibi gönüllü birliklerle takviye edilen ordu, genel olarak atlı birliklerden müteşekkildi. Bursa'nın fethinin uzun zaman alması ve kale kuşatmalarında yaya birliklere olan ihtiyacın ortaya çıkması nedeniyle, ilk defa Orhan Gazi tarafından yaya birlikler teşkil edildi. Bu tarihten itibaren Osmanlı ordusu "yaya" ve "müsellem" (atlı) olarak iki sınıfa bölünmüş oldu. I. Murad bu teşkilâtı korumakla

birlikte, kendisinden önceki Türk devletlerinin ordu teşkilâtlanmalarında yer alan “gulâm” sistemini örnek alarak; “yeniçeri”, “cebeci” ve “sipahi” birliklerinden oluşan kapıkulu ocaklarını meydana getirdi. I. Murad’tan itibaren devlet teşkilâtı eski Türk devletlerinde olduğu gibi; gulâm sisteminin geliştirilmiş hali olan padişaha doğrudan bağlı kapıkulu askerlerine ve ıktâ sisteminin geliştirilmiş hali olan eyalet askerlerine (tımarlı sipahi, akıncı, azâp, vb.) dayanmıştır. Denilebilir ki; Osmanlı İmparatorluğu’nun askerî karakterdeki devlet teşkilâtının kökeninde gaza ve akıncılık geleneği bulunmaktadır. Uzunçarşılı’ya göre (1988, s. 2); “Orhan Gazi’nin ilk muntazam ordu teşkilatından itibaren bir buçuk asırlık bir müddet zarfında Osmanlı Ordusu şu şekli almış oluyordu”:

1. Maaşlı Kapıkulu Askerleri:

Yaya Birlikler (Acemiler, Yeniçeriler, Cebeciler, Topçular, Top Arabacıları), Süvariler (Sipah, Silahdâr, Sağ Ulufeciler, Sol Ulufeciler, Sağ Garipler, Sol Garipler).

2. Eyalet Askerleri:

Tımarlı Sipahiler, Akıncılar, Azâplar, Yardımcı Kuvvetler (Yürükler, Müsellemler, Tatarlar, Voynuklar, Martoloslar, Cerahorlar).

Görüldüğü üzere akıncılar eyalet askerleri sınıfındadırlar. Bunun en büyük nedeninin, Selçuklu Devleti’nden miras kalan uc kuvveti oluşturma geleneği olduğu söylenebilir. Zira akıncı teşkilâtı uc beğlikleriyle büyük benzerliklere sahiptir.

Mufassal Osmanlı Tarihi (1959, s. 1508); Akıncı Kanunnamesi’nde, akıncılığın irsî olduğu ve şehit olan, savaşamayacak duruma düşen ya da ölen akıncının yerine oğlunun geçeceği, oğlu yoksa aile efradından erkeklerin alınabileceği, bu da yoksa imam, köy kethüdası veya dürüst birini kefil göstermek koşuluyla aile dışından birinin akıncılığa girebileceği kayıtlı olduğunu belirtir. Tacan (1936, s. 3), “akıncı olabilmek için hükümet iznini almak ve akıncı defterine yazılmak lazımdı” diyerek akıncılığın belli bir hukukî düzeni olduğunu

vurgular. Ayrıca akıncı birlikleri, mensubu oldukları akıncı ailesinin adıyla anılırlardı. Bu kanundan hareketle ve akıncılığın irsî bir sistem olması nedeniyle, tamamen olmasa da büyük bir oranda homojen yapısını koruduğu ve bir aile ya da aşiret organizasyonu olduğu söylenebilir. Öyleyse akıncıların milliyet kökenlerini yüksek bir doğrulukla tespit etmek kolaydır, zira ilk akıncı beğlerinin milliyetlerine bakmak yeterlidir.

Sözgelimi, akıncı teşkilâtının kökenini Köse Mihal'e dayandıran tarihçiler vardır (Özcan, 1989, s. 249). Bu dayandırmada köken bilgisi verme gayesi güdenlerin yanında, akıncılara gayrimüslim ve Türklük dışı bir kimlik verme çabasında olanlar da vardır. Akıncıları seçen ve istihdam edenlerin bir milliyet kriteri koyduklarını ya da milliyet ideali peşinde koştuklarını düşünmek akılcı bir yaklaşım olmaktan uzaktır. Çünkü "ulusçuluk", akıncıların yaşadıkları çağda var olan bir düşünce akımı değildir. Bu konuda bir belge veya kayıt da bulunmadığına göre yapılabilecek en iyimser tahminle, akıncıların Müslümanlar arasından ve aynı dili konuşan ahaliden seçilmesine özen gösterildiği söylenebilir. Ancak, akıncıların seçiminde bu tip bir kriter olduğunu iddia etmek için daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır.

Bilindiği üzere, akıncı kanununa tâbi en köklü akıncı aileleri; Mihaloğulları, Evrenosoğulları (Evrenuzoğulları), Malkoçoğulları, Turahanoğulları (Turhanoğulları), ve Gümlüoğulları'dır. Akıncılığın kökünün dayandırıldığı Gazi Köse Mihal Beğ¹, Bizans'a bağlı Harmankaya² tekfuru iken, Osman Gazi ile dost olarak Müslüman olmuş ve ilk fütuhatta önemli bir rol oynamıştır. Köse Mihal, Bizans tekfuru olmakla birlikte milliyeti hakkında kesin bir bilgi yoktur. Kesin olan tek bilgi O'nun Müslüman olduğudur. Bazı müellifler, adından ve Bizans tekfuru olmasından dolayı onu Rum olarak kabul ederlerken, bazı tarihçilerin ise O'nun Bulgar olduğuna, Savoie Dukalığı'yla, hatta Fransız Krallık ailesiyle akrabalığı bulunduğuna dair iddiaları bile

¹Bugün Edirne'de Gazi Mihal Köprüsü, Gazi Mihal Türbesi, Gazi Mihal Paşa Camii gibi eserler Köse Mihal Beğ'in değil, onun gibi akıncı beği olan torunu Gazi Mihal Paşa'nın yaptırdığı eserlerdir.

²Harmankaya, bugün Bilecik ili İnhisar ilçesine bağlı Harmanköy olarak bilinmektedir.

vardır. Bunun yanında Gökçek (1998, s. 45), Köse Mihal'in Nogay'ın kumandanlarından olan ve Hıristiyanlaşıp Mihal ismini alan Küçüm Bahşı olabileceği ihtimalinden de bahsetmektedir. Bütün bu veriler, tarihi bir gerçeğin ortaya çıkartılması için yeterli değildirlir. Köse Mihal'in kökeni hakkında, bugünkü Balkan devletlerinin arşivleri başta olmak üzere, yabancı kaynakları içeren daha fazla araştırma yapılması gereklidir. Dolayısıyla akıncılığın kökenini Köse Mihal'de aramanın yanlış olabileceği, bunun yerine Köse Mihal'in "akıncı" adıyla anılan ilk beğlerden biri olarak kabul edilmesinin daha uygun olacağı değerlendirilmektedir.

Her birisi ayrı bir araştırma konusu olabilecek olan bütün akıncı ailelerinin tek tek analizinin, bu çalışmanın kapsamına sığmayacakları açıktır. Bu çalışma kapsamlı bir soy araştırması olmamakla birlikte, akıncı ailelerinin kökenlerine ilişkin yapılan kısa bir analiz bile bunların Batı Anadolu ve Rumeli uc beğliklerinden gelen aileler olduklarını göstermektedir. Nitekim Evliya Çelebi (2010a), "Aydın, Sığla (İzmir), Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla) taraflarının gözü pek Anadolu çocukları, Tunaboyu'na gelip akıncı ocağına girerler" demiştir. Akıncı ailelerinin Batı Anadolu beğliklerine ve Rumeli Türklerine dayanmasının bir tesadüf olmadığı, bilakis Osmanlı Devleti'nin Selçuklu Uc Beyliği geleneğini geliştirerek devam ettirdiği söylenebilir.

Akıncı ailelerinin her birine Rumeli'de sorumluluk sahaları tahsis edilmiş, harekât serbestliği ve esneklik temin edilmiştir. Nitekim Egemen, Güvenç ve Bozkurt (1977, s. 187); Silistre bölgesinde Malkoçoğulları, Sırbistan ve Bosna bölgesinde Mihaloğulları [Uzunçarşılı (1998) bunlara Semendire'yi de ekler], Arnavutluk bölgesinde Evrenosoğulları [Uzunçarşılı (1998) buna Dalmaçya'yı da ekler] ve Mora bölgesinde Turahanoğulları'nın bulunduğunu belirtmektedirler.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş ve yükselme döneminde akıncıların çok önemli roller üstlendiklerini vurgulamakta yarar vardır. Sultan II. Murad'ın tahta çıkışını destekleyen Mihaloğulları (Pala, 2007, s. 137), adeta Osmanlı'nın yeniden toparlanmasını sağlayan önemli bir güç

olmuşlardır. Bunun yanında kimi Anadolu beyliklerinin Ankara Savaşı'nda Timur'un tarafında yer almaları ve savaşı takip eden Fetret Devri'nde de devletin zayıflığından istifade etmeleri, taht kavgalarını körüklemeleri, Osmanlı ordu yapısının değiştirilmesi hususunda köklü kararlar alınmasına neden olmuştur. Nitekim Sultan II. Murad'tan itibaren Osmanlı ordusunda yeniçerilerin miktarı ve ağırlığı arttırılmaya başlanmış, akıncılara da daha geniş harekât inisiyatifi verilmiştir. Bu stratejinin sonuçları Sultan II. Mehmed (Fatih) ve Sultan II. Bayezid döneminde en üst mertebeye yükselecek, Sultan I. Selim (Yavuz) ve Sultan I. Süleyman (Kanunî) da atalarının stratejisini geliştirerek sürdürecektir. Murphey bu gerçeği (2007, s. 58); "Onaltıncı yüzyılın başına kadar Osmanlı askerî kurumundaki hâkim unsur, savaş ganimetlerinin aslan payı karşılığında devlete hizmet eden serbest hafif süvari veya akıncı güçleriydi" diye ifade eder.

Akıncıların kendilerine atfedilen bu öneme nasıl ulaştıkları, teşkilât yapılarının ve harekât taktiklerinin incelenmesiyle tespit edilebilir.

"Akıncılar Rumeli topraklarında sınıra yakın serhat bölgesi içinde düzenli bir teşkilâtı" (Egemen, Güvenç ve Bozkurt, 1977). Akıncı teşkilâtı düzenli ve merkeziydi. Her grup kendi başına harekât icra edebileceği gibi, icabında birkaçı veya hepsi toplanıp büyük küteler halinde de harekâta katılabilirlerdi. Bu bağlamda akıncıların, katılan akıncı miktarına göre isimlendirildiklerini belirtmekte yarar vardır. Akına katılan akıncı sayısı yüzden az ise "çete veya potera/potura", yüzden fazla ise "haramilik", akıncı beğinin komutası altında yapıyorsa "akın" adı verilirdi (Tacan, 1936, s. 12).

"Gerçekte asker olmayan, devletten maaş almayan, her türlü silahını, donatımını, atını kendisi sağlayan, barışta Rumeli'nin önemli sınırlarına yakın belirli bölgelerde yer yer toplu bir halde tarım vesaire ile meşgul olmakla beraber çok esaslı olarak teşkilâtlanan ..." (Egemen, Güvenç ve Bozkurt, 1977, s. 274). Bu örnekte olduğu gibi, bazı tarihçiler akıncıları Osmanlı ordu teşkilâtı içinde göstermekle birlikte, "asker" olarak kabul etmezler. Ancak, bunların da yeniçeriler ve tımarlı sipahiler

gibi, rütbeleri olduğu da belirtilir. Nitekim akıncılarda da onbaşı, subaşı, binbaşı gibi rütbeler kullanılmaktaydı (Uzunçarşılı, 1950, s. 239). Ayrıca, barışta her akıncı birliğinden sorumlu bir kıdemli subay ya da çeribaşı bulunurdu. Buna toyçe (toyce, toyça, toycı, tavica, taviçe, dovuca, doçe) denilirdi. Uzunçarşılı (1998, s. 573) toyçeleri “bölük kumandanı” olarak nitelendirmiştir. Akıncı birliğinin çekirdeğini bu toyçe teşkil ederdi. Toyçelere genellikle ya tımar verilir ya da maaşa bağlanırlardı. Akıncı beğleri, akın ya da sefer emirlerini akıncılara toyçeler vasıtasıyla ulaştırır, akıncı birlikleri yine bu toyçeler vasıtasıyla toplanırlardı. Bu bağlamda, küçük bir zorlamayla; akıncı teşkilâtının tımardakine benzer bir seferberlik sistemine sahip olduğu söylenebilir.

Devletten maaş ve tımar almayan akıncıların ana geçim kaynağı, yaptıkları akınlardan elde ettikleri ganimettir. Buradaki “ganimet” kavramını açıklamakta yarar vardır. Akıncının ganimeti, ele geçirdiği esirler ve mallardır. Orta Çağ’da kitle üretimiyle endüstrileşmiş tarım ürünü veya dokumacılık dışında işlenmiş sanayi ürünü bulmak zor olduğuna göre, ganimetin altın ve gümüş gibi değerli madenlerle, esirle ve canlı hayvanla eşdeğer olduğu söylenebilir. Nitekim Tacan (1936, s. 27), 1462 Eflak seferinde yapılan 40 gün süreli bir akında Mihaloğlu Ali Beğ ve Turahanoğlu Ömer Beğ’in; 3,000 esir ve 200,000 at ile yük hayvanı ele geçirdiklerini aktarır. Akıncılar ele geçirdikleri esirleri satarak para elde ederlerdi. Bu satışın en yakın yerleşim yerlerinde ya da azat etmek (fidye) suretiyle yapıldığı bilinmektedir. Pakalın (1946, s. 36), haramilik ve çete harekâtına olmasa da akıncı beğinin komutasında icra edilen akınlara, merkezden gönderilen “Akıncı Kadısı”nın da (daha sonraları “pençikçi başı”) iştirak ettiğini, ele geçirilen ganimetin beşte birinin bu kadıyla teslim edildiğini belirtir. Uzunçarşılı da bu görüşe iştirakle (1950, s. 239), akıncıların pençik hariç tutulursa, vergiden muaf tutulduklarına vurgu yapar. Esirlerin İstanbul’a gönderilişi tıpkı tahrir (devşirme) sisteminde olduğu gibi kayıt altına alınarak yapılırdı. Ganimetin paraya çevrilmesi işlemi, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde şöyle anlatılmaktadır (2011, s. 31): “(...) Sabahleyin bütün ganimet malımızı çarşıya çıkarıp tüm kefereleri, atları, esvapları, kılıçları, kemerleri ve diğer çeşit eşyaları kırat kırat pahalıca satıp 5 günde bitirdik. 5 adet kâfirlerimiz biner altına ve 5 adet keferelerimiz beşer yüz

altına, geri kalanı ikişer üçer yüz altına satılıp, 10 adet esiri kanun üzere paşaya pençik verdik (...)”.

Osmanlı Devleti'nin, her şeyi kayıt altına alarak gelirlerinde bir kaçak meydana gelmemesine hassasiyet gösterdiği; akıncı örneğinden de anlaşılmaktadır. Bu kadar kayıtlı ve devlet kontrolü altında işleyen bir sistemin, gelişigüzel ve çapulculuk şeklinde icra edilmesine olanak yoktur. Hareket serbestisi ve planlama inisiyatifi olmasına rağmen akıncı harekâtının merkezin kontrolü ve onayı ile gerçekleştirildiği, bu akınlarda akıncı kadısı görevlendirilmesinden dahi anlaşılmaktadır. Üstelik akıncı beğliği gelişigüzel deruhte olunamazdı. Özcan'a göre (1989, s. 249), akıncı beyi devlet tarafından tayin edilirdi. Öte yandan, temayüz eden akıncılara tımar verilmesi, tımarlı sipahilerde (cebellûluktan sadrazamlığa) ve yeniçerilerde (yamaklıktan sadrazamlığa) görülen sosyal mobilitenin akıncılara da sağlandığını göstermektedir. Nitekim sancak beğliğine kadar yükselmiş ya da padişah damadı olmuş akıncı beğleri vardır (Evliya Çelebi, 2010a).

Akıncıların kullandıkları silah ve teçhizat, dönemin teknolojisinden daha farklı değildi. Bu teçhizatın akıncılar açısından ayırt edici en önemli özelliği hafif oluşudur. Düşman bölgesine yıldırım gibi girerek, aynı hızla sıyrılabilme için hafif teçhizatlı olmak gerekir. Nitekim akıncılar Selçuklulardan ve hatta daha da eski Türk devletlerinden kalma teşkilât, teçhizat ve harekât taktikleri nedeniyle; gerek yabancı gerekse yerli tarihçiler tarafından “hafif süvari” olarak nitelendirilmişlerdir (Downing, 1992, s. 66; Uzunçarşılı, 1950, s. 240).

Özellikle çağın Avrupa ordularında kullanılan ağır süvariden çok daha hafif ve hareketli olan akıncı teçhizatının zayıf tarafı olan zırh koruması eksikliği, hafifliğin sağladığı sürat ve çeviklikle dengelenmeye çalışılmıştır. Akıncılar sürat ve çeviklik sayesinde ok ve mızraklara hedef olmaktan kurtulmakla birlikte, zırh korumalarının olmaması; ölümcül kılıç, gürz, balta vesaire kesici silah yaraları almalarına ya da top atışları neticesinde topluca imha edilmelerine de yol açmıştır. Dolayısıyla akıncılar, düşmana büyük zayıat verdirmelerine karşılık, taktik açıdan elverişsiz durumda yakalandıklarında yüksek rakamlı

kayıplar da vermişlerdir. Evliya Çelebi (2011, s. 214), Sultan I. Süleyman'ın (Kanuni) Birinci Viyana Kuşatması'ndan sonra orduyu Budin'e geri çekmeye karar verdiğini, geri çekilmenin emniyetle icrasını sağlamak için de Malkoçoğlu Kasım Beğ'e Almanya içlerine akın yapma emri verdiğini belirterek; Ösekli Kasım Voyvoda'nın akıncılarıyla Almanya'yı kasıp kavurduktan sonra, dönüşte Viyana önlerinde tuzağa düşürüldüğünü, 12,000 akıncısıyla birlikte şehit edildiğini ve Almanlar'ın Kasım Beğ'le 12 Bin şehidi, silahlarıyla beraber gömdüklerini söyler.

Öte yandan akıncıların üniformalarına dair bir bilgiye rastlanılamamıştır. Bazı tarihçiler akıncıların Orta Asya geleneğinden kalma kızıl börk giydiklerini aktarırlar (Öztuna, 1995, s. 16; Kemâlpaşazâde, Tevârih-i Al-i Osman, Ali Emîrî, no.31, v.95b'den alıntı).

Akıncılar hakkında sağlıklı bir değerlendirme yapabilmek için, akıncı birliklerinin taktik kullanımı ve akın harekât taktikleri üzerinde de durmak gerekir.

Akıncı birlikleri iki sefer arası dönemde düşman arazisine girerek bir dizi baskın ve pusular içeren akınlar yaparlar, bu akınlar sırasında düşman arazisi hakkında bir nevi muharebe sahası istihbaratı sağlarlardı. Düşman arazisinde kimi zaman çatışma yapmaksızın keşif yoluyla bilgi toplanır, kimi zamanda baskın ve yağma faaliyetleriyle düşmanın mukabele etmesine uygun ortam sağlanır, bu sayede düşmanın muharebe gücü açığa çıkarılmaya çalışılırdı. Bu tür akınlar o çağlarda henüz adı konmamış olmakla birlikte, bir çeşit stratejik cebri keşif faaliyetleri olarak değerlendirilebilir.

Akıncıların bu faaliyetleri seferde de devam ederdi. Daha ziyade Ordu-yı Hümâyûn'un harekât bölgesi dışında veya civarındaki tali bölgelerde düşmanın kuvvet ayırmasına neden olacak çapta akınlar düzenleyerek, asıl muharebe sahasına yeterli miktarda kuvvet sevk etmesini, bu suretle de kesin sonuç bölgesinde kuvvet teksif etmesini engellerlerdi. Akıncılar yukarıda anlatılan özelliklerinden dolayı, stratejik derin harekât birlikleridir. Bunun yanında akıncılar, düşmana

**OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ**

yaklaşma safhasında da intikalin emniyet kuvveti olarak görev yapmışlar; kimi zaman pişdar (öncü), kimi zaman yancı, kimi zaman da (özellikle seferden dönüşlerde veya geri hareketlerde) dümdar (artçı) olarak görev almışlardır. Bu emniyet görevlerinden özellikle öncü görevi üzerinde durmakta yarar vardır. Akıncıların öncü vazifeleri, operatif ve taktik olmak üzere iki seviyede düşünülmelidir. Akıncı birlikleri operatif harekâta Ordu-yı Hümâyûn'un dört ile beş gün önünde ilerleyerek, adeta bir taarruzî örtme kuvveti gibi hareket etmişlerdir. Taktik harekâta ise kimi zaman yürüyüş kolunun büyük kısmının öncüsü olarak, kimi zaman da kendi büyük kısımlarının öncüsü (karavul) olarak görev almışlardır. Akıncıların en yoğun kullanıldığı dönem olan 1421 (II. Murad'ın cülusu) – 1512 (I. Selim'in cülusu) arasında yapılmış olan 24 adet akın, Tablo-1'de listelenmiştir. Tablo-1 ikinci el çalışmalara dayanılarak hazırlanmış olmakla beraber, akınların yoğunlaştığı coğrafya ve Osmanlı harp stratejisi hakkında bir fikir oluşturması açısından önemlidir.

Yıl	Padişah	Bölge
1369	I. Murad	İstirya (Stiria-Sırbistan)* ve Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1408	Fetret Devri	Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1418	I. Mehmed	İstirya (Stiria-Sırbistan)
1469	II. Mehmed	İstirya (Stiria-Sırbistan) ve Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1471		Hırvatistan
1472		Laybah (Laibach-Avusturya) / Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1473		Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1474		Groswerdein / Macaristan

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİNE ETKİLERİ

1475		İstirya (Stiria-Sırbistan) ve Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1476		Bosna
1477		İzonzo (Isonzo-İtalya) ve Tagliemento (İtalya)
1478		İzonzo (Isonzo-İtalya)
1479		Erdel (Transilvanya)
1480		Karniyol (Kranjska-Slovenya) ve İstirya (Stiria-Sırbistan)
1483	II. Bayezid	Hırvatistan
1484		Karniyol (Kranjska-Slovenya) ve Karintiya (Kaernten-Avusturya)
1490		Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1492		Karintiya (Kaernten-Avusturya) ve Karniyol (Kranjska-Slovenya)
1493		Hırvatistan
1494		İstirya (Stiria-Sırbistan)
1497		Dalmaçya (Hırvatistan) ve Feriyol (Farjole – İtalya)
1498		Dalmaçya (Hırvatistan)
1499		İzonzo (Isonzo-İtalya)

Tablo-1 Sultan I. Selim Dönemine Kadar İcra Edilen Akınlar

* Adı geçen yerlerin bugünkü adları ve konumları yay ayrıç içinde belirtilmiştir.

Kaynak: Tacan (1936), Mufassal Osmanlı Tarihi (1959, s. 700).

Bunların yanında akıncıların doğrudan Ordu-yı Hümâyûn ile birlikte meydan muharebelerine veya kale muharebelerine iştirak

*OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ*

ettikleri de vakidir. Meydan muharebelerinde kimi zaman sıklet merkezi teşkil eden kanatta, kim zaman ihtiyatta, hattâ kim zaman birinci taarruz kademesi olarak dahi kullanılan akıncıların, görevlerini başarıyla ifa etmekle ve büyük fayda sağlamakla birlikte, bu tür çatışmalarda çok ağır zayıat verdikleri de bir gerçektir. Akıncıların meydan muharebelerinde kullanılışlarına verilebilecek birkaç örnek şunlar olabilir:

1. 1364 Sırsındığı / Evrenosoğlu Hacı İlbey komutasında 10 Bin akıncı (Egemen ve Aytepe, 1964, s. 51).

2. 1389 Birinci Kosova / Evrenos Beğ komutasında 20 Bin akıncı (Egemen ve İşgüven, 1987).

3. 1444 Varna / Karaca Paşa ve Turahan Beğ komutasında 10 Bin akıncı (Kabasakal, 1986).

4. 1448 İkinci Kosova / Mihaloğlu Hızır Beğ komutasında 10 Bin akıncı (Kabasakal, 1986).

5. 1473 Otlukbeli / Mihaloğlu Ali ve İskender Beğler ile Turahanoğlu Ömer Beğ komutasında 50 Bin akıncı (İşgüven, 1986).

6. 1514 Çaldıran / Mihaloğlu Mehmed Beğ ve Bali Voyvoda komutasında 40 Bin akıncı (Aysan ve Orhon, 1979).

7. 1526 Mohaç / Bali ve Hüsrev Beğler komutasında 10 Bin akıncı (Egemen, Güvenç ve Bozkurt, 1977, s. 640).

Akıncılar teşkilât ve teçhizat itibariyle kale muharebelerine uygun değillerdir. Öte yandan düşman üzerinde yarattıkları psikolojik etki nedeniyle teslim olan kalelerin olduğu ya da hazırlıksız yakalanan kaleleri akınla zapt ettikleri de bilinmektedir. Bunun yanında kale kuşatmasına doğrudan katılmasalar bile yaptıkları harekât sayesinde muhasara kuvvetlerinin işini kolaylaştırdıkları da görülmüştür. Örneğin 1479 yılında Sultan II. Mehmed (Fatih) tarafından kuşatıldığı halde teslim olmaya direnen İşkodra kalesi, akıncıların Venedik topraklarında

saldıkları korku nedeniyle teslim olmuştur. Akıncıların ender de olsa kale muharebelerinde görev aldıkları da olmuştur. Ancak, bu istisnalar birer savaş taktiğinden ziyade, o muharebenin gelişen özel durumuna has tedbirlerden ibarettirler. Akıncıların kuşatılmış kalelere, ölüm pahasına girenlerine “serdengeçti” denilirdi. Bu tip durumlarda akıncıların, surlarda açılan gediklerde yeni bir mukavemet noktası oluşmaması için, adeta birer başarıdan faydalanma kuvveti gibi kullanıldıkları görülmektedir. Akıncıların katkı sağladıkları kale muharebelerine verilebilecek örnekler şunlardır:

1. Sırbistan 1459 / Sancakbeyi Mihaloğlu Ali Beğ (Uzunçarşılı, 1998, s. 20),
2. Korent Berzahı 1458 / Sancakbeği Turahanoğlu Ömer Beğ (Uzunçarşılı, 1998, s. 24),
3. İşkodra 1479 / Evrenosoğlu Ahmed Beğ (Uzunçarşılı, 1998, s. 72),
4. Birinci Viyana Kuşatması 1529 / Malkoçoğlu Kasım Beğ, Bali Beğ ve Sultanzâde Mehmed Beğ (Evliya Çelebi, 2010b, 2011; Hammer, 1992).

Kale kuşatmasında bahsi geçtiği üzere, akıncıların içinde çeşitli görev ayrımları yapıldığı görülmektedir. Ancak bu görev ayrımını bir askerî sınıf sistemi gibi algılamamak gerekir. Pakalın (1946, s. 38), “akıncıların beyinlerinde başka taksimler de vardı ve bu taksime içlerinden en cesur ve kana susamış olanları girerdi” diye bu durumu açıklar. Kale muharebelerinde, kuşatılmış kaleye girenlere daha önce de ifade edildiği gibi “serdengeçti”, meydan muharebesinde veya kale kuşatmalarında düşman içine hücum edenlere “dalkılıç”, her ikisinden birlikte bahsetmek icap ettiğinde “fedaî” adı verilirdi. “Serdengeçti” bir isim, “dalkılıçlık” ise daha ziyade bir sıfat olarak kullanılmıştır. Örneğin Evliya Çelebi, Uyvar Kalesi Kuşatması’nı anlatırken “serdengeçti yazılma” işleminden bahseder (2010b, s. 426): “(...) o gün 3000 adet seçkin şahbaz ve şehnaz yiğitler sipahilik şartıyla serdengeçti yazıldı. Ve yine o gün hendek içinden 2 adet kubur duvarına dayanıp düzöldü”.

Evliya Çelebi dalkılıçlıkla ilgili olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın Sigetvar (Zigetvar) Seferi'nde gerçekleşen bir hadiseyi şöyle aktarır (2010b, s. 660): "(...) 40.000 adet serdengeçti gaziler dalkılıç olup *Allah Allah* sesine yol buldurup korkusuzca kaleye yürüyüş edip kâfirden top tüfeng atılmadan Allah'a hamdolsun orta hisarı ele geçirip (...)”

Yine Pakalın (1946) serdengeçti ve dalkılıçlardan bahisle; “bu iki işi veya yalnız birini deruhte edenlerin avdeti ihtimali pek azdı. Mamafih o zaman ömrü tükenen ölür kanaati tam manasıyla mevcut olduğu için içlerinde bu işin deruhtesinde tereddüt gösterenler olmazdı” der. Bununla beraber, serdengeçti ve dalkılıç görevleri sadece akıncılara mahsus değildir. Muharebelerde diğer ordu mensuplarından da bu görevleri yapanlar olmuştur.

Akıncıların disiplin, cesaret ve sadakatleri düşmanlarının bile hayranlığını kazanmıştır. Evliya Çelebi akıncıların bu özelliklerini şöyle anlatır (2010a, s. 781): “Yoldaşlarını esaretten kurtarmak için her fedakârlığı yaparlar. Bir Alman zabiti ‘Hey gidi Türkler hey, kendi adamlarını nice kurtarmaya gelirler; amma biz olsak, bizi kimse kurtarmayıp kürekde ölürüz’ dedi (...)”. Akıncıların cesaret ve şecaatleri; Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin Üstürgon (Estergon) Kalesi'nin zabıt ve neferlerini anlattığı bölümünde şu şekilde tasvir edilir (2010b, s. 352 – 353):

(...) Bunlar Macar gibi güderi dolama giyerler. Gören bunları Macar katanası sanırlar. Zira gece gündüz Macar içinde cenk etmededirler. Ve hepsi çok iyi ve düzgün Macarca bilirler. Bu dilleriyle ta Alman vilayetlerine gidip esir kapıp getirirler. Gayet acımasız, yılan zehrinden daha öldürücü, kızgın askerlerdir. (...) Hatta Alman diyarında bir kâfir bir kâfire sövse “Dilerim ki Üstürgonlu belasına uğrayasın” diye beddua ederler. Ta bu derece Üstürgonlu kâfirlerin gözlerini korkutmuşlardır.

Akıncıların lojistik desteği de Orta Çağ koşullarına göre değerlendirilmelidir. Genellikle kendi ikmal, iâşe ve ibatelerinden kendileri sorumlu olan akıncılar, toyçeler tarafından teşkil edilen

toplanma bölgelerinden üç günlük kumanya ile sefere çıkarlar, müteakip ihtiyaçlarını mahallinden temin ve zor alım yöntemleriyle karşılarlardı. Uzunçarşılı (1950, s. 239) akıncılar için, “toplandıkları yerden itibaren düşman hududuna kadar, kendilerine icap eden yiyecek verilir ve oradan sonra ihtiyaçlarını kendi kılıçlarının hakkı olarak elde ederlerdi” diyerek akıncıların lojistiğini özetler. Ayrıca, toyçe ve akıncı beğleri gibi tımar sahibi olan akıncıların olduğunu da hatırlamak gerekir.

Akıncılıkla ilgili tartışmalı hususlardan birisi de “deliler”in statüsüdür. Hatalı bir değerlendirme sonucu akıncıların bir sınıfı sanılan deliler, serhad kulu olmakla beraber aslında akıncılardan ayrıdır. Deliler ilk kez 16’ncı yüzyılın ilk yarısında tarih sahnesine çıkmışlardır. Buradan da, en erken 15’nci yüzyıl sonlarında kurulmuş oldukları anlaşılmaktadır. Kimi tarihçiler (Egemen, Güvenç ve Bozkurt, 1977, s. 283), delilerin adlarının “delil” (kılavuz) kelimesinden kaynaklandığını, pervasızlıkları ve ölümüne dövüşmeleri nedeniyle “deli” olarak anılmaya başladıklarını öne sürerler. Ancak, kelimenin kökeninin buradan kaynaklandığı hususu araştırılmaya muhtaçtır. Yine Egemen, Güvenç ve Bozkurt (1977), delilerin ortaya çıkma sebebi hakkında şu tespitleri yapmışlardır: “Bayezid II. devrindeki şehzade kavgaları ve Alevi isyanları, Selim I.’in İran-Suriye-Mısır’la meşgul oluşu; Rumeli sınırlarındaki Beyleri düşündürmüş, uyarmış bunları da icabında büyük ve ciddi tehlikeleri süratle önleyebilmek amacıyla, akıncılardan ayrı olarak, böyle özel bir teşkilat kurmağa zorlamıştı”. Delilerin başlıbaşına müstakil bir araştırma konusu olduğu değerlendirilmektedir.

Osmanlı’nın Duraklaması ve Köprü Faciası

Önceki bölümlerde yapılan açıklamalardan sonra iki sorunun cevaplanması gerekmektedir:

1. Akıncılar da diğer bütün kurumlar gibi yozlaştı ve bozuldu mu?
2. Bu kadar başarılar elde etmiş bir teşkilât nasıl ortadan kalktı?

Yapılan araştırmalarda akıncıların bozulma ve yozlaşmalarına dair bir bulguya rastlanılmamıştır. Ancak bunun asıl nedeninin, sistemin iyi işlemeden çok, akıncıların mahvıyla sonuçlanan köprü faciası olduğu değerlendirilmektedir.

Akıncı Ocağı'nın, 1595 yılında Yergöğü köprüsünde meydana gelen ve tarihe "Köprü Faciası" olarak geçen olayla ortadan kalktığı hususunda tarihçilerin ortak bir görüşü vardır. Köprü faciası, özetle şu şekilde cereyan etmiştir (Uzunçarşılı, 1983, s. 69; Özcan, 1989, s. 250; Aytepe ve Güvenç, 1981, s. 134; Öztuna, 1973):

Sadrazam Sinan Paşa, Sultan III. Murad'ın buyruğuyla, Avusturya akınında şehid olan Bosna Valisi Telli Hasan Paşa'nın öcünü almak ve aslında Avusturya ile 1565'ten beri süregelen sınır sorununu çözmek amacıyla 1595'te Avusturya'ya sefer düzenlemiştir. Bu sefer sırasında, Boğdan Voyvodası Yahudi Aron ve Eflak Voyvodası Mihal isyan etmişler, bunlardan Mihal'in isyanı daha büyük olmuştur. İsyana başlangıçta kontrol altına alınmış olmakla birlikte, Mihal'in karşı taarruzla Sadrazam Sinan Paşa kuvvetlerine doğru yaklaştığı haberi alınca, Yergöğü köprüsünden Tuna Nehri'nin doğusuna geçmeye karar verilmiştir. Bu sırada mücavir alanda akınlar yaparak esir ve ganimet elde eden akıncılar da bölgeye gelmişlerdir. Sadrazam Sinan Paşa'nın akıncıların ganimetlerinden alınacak olan pençığın köprüyü geçerken tahsil edilmesini emretmesi, köprüde kargaşa ve birikmeye yol açmıştır. Yergöğü köprüsü çok uzun olduğundan ve tahsilât muhtemelen köprünün karşı yakasında yapıldığından, köprüde haddinden fazla insan birikmiş, bu durum, o sırada Yergöğü'nden gizlice durumu izleyen Mihal'e baskın yapma fırsatını vermiştir. Mihal'in bu baskını, köprü üzerinde ve beri tarafta kalan akıncıların gafil avlanmasına neden olmuştur. Bu baskında akıncıların neredeyse tamamına yakını ya kılıçtan geçirilmiş ya da Tuna Nehri'ne düşerek boğulmuştur. Akıncılarla birlikte, özel olarak yetiştirilmiş atları da telef olmuştur. Akıncıların, akınlarda biri yedekte olmak üzere iki at kullandıkları bilinmektedir. Bu husustan hareketle Özcan (1989, s.250), köprü faciası sırasında 100 bin yetişmiş atın telef olduğunu iddia eder. Muhtelif kaynaklar farklı rakamlar verseler de 16'ncı yüzyılın sonunda

yaklaşık akıncı mevcudunun 40 bin³ olduğu göz önüne alındığında, 100 bin olmasa da 80 bin civarında atın telef olması kuvvetli bir olasılık gibi gözükmektedir.

Bu olaydan sonra, akıncıları ve onların atlarını yetiştirecek ustalar da yok olduklarından, akıncı ocağı bir daha eski gücüne ve sayısına asla ulaşamadı. Uzunçarşılı (1950, s. 240), akıncı mevcudunun 1625 yılında 2000–3000 civarına düştüğünü söyler. Akıncıların bu tarihten sonra varlık gösterdikleri en önemli hadise İkinci Viyana Kuşatması sırasında Almanya içlerine yaptıkları akınlarda olmuştur (Hammer, 1992). 17'nci yüzyıldan itibaren akıncıların yerini Kırım Tatarları aldılar, ancak bunlar dahi akıncıların yerini dolduramadılar. Akıncı Ocağı 1826'ya kadar sembolik mevcutlarla varlığını korumakla beraber, savaşlarda daha ziyade geri hizmetlerde kullanıldı. Akıncılık, II. Mahmud'un 1826 yılında çıkardığı bir kanun ile resmen ortadan kalkmıştır.

Bölüm başlığında geçen Osmanlı'nın duraklaması ifadesiyle akıncılığın sönmesi arasında ne gibi bir ilişki vardır? Aslında bu sorunun cevabı, tarihinde gizlidir. Bilindiği üzere, tarihçiler arasında Osmanlı Devlet sistemindeki bozulmanın başlangıcıyla ilgili farklı görüşler bulunmakla birlikte, bu konudaki tarihler çoğunlukla 16'ncı yüzyılın sonunu gösterir.

Akıncıların sönmesi hadisesi de bozulmanın başlangıcıyla aynı dönemde gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti'nin bir askerî-mülkî devlet olduğu ve adalet dairesini işleten unsurlardan birinin de ricâl olduğu hatırlandığında, fetihlerin ve askerî sınıfın en önemli parçalarından birisinin, 16'ncı yüzyılın sonunda neredeyse tamamen ortadan kalkmasının ricâle büyük zarar vermesi kaçınılmazdır. Şüphesiz Osmanlı Devlet sisteminin bozulma seyrine girmesinde akıncılığın sönmesinden daha etkili pek çok faktör bulunmaktadır. Ancak bu

---

³ Uzunçarşılı, bu rakamları İdris Bidlisî ve Oruç Bey risalelerine dayandırmaktadır. Bunun yanında Kanunî devrinde Budin ve Avusturya seferlerine katılan Mihalli akıncılarının 50 Bin olduğu da belirtilmektedir.

faktörler bu çalışmanın kapsamı dışındadırlar. Öte yandan Akıncı Ocağı'nın sönmesinin duraklama dönemine neden olan diğer hadiselerle aynı dönemde gerçekleşmesi de tesadüf olarak görülmemelidir. Bütün bu kanıtlar ışığında, akıncıların mahvının Osmanlı'nın duraklamasındaki önemli etkenlerden birisi olduğu iddia edilebilir.

Akıncıların Dirilişi: Kuvayı Milliye

Akıncıların 17'nci Yüzyıldan itibaren etkinliklerini yitirmelerinin ardından, zaman içinde Osmanlı devlet yapısıyla birlikte askeri yapısı da bozuldu. 20'nci Yüzyıla gelindiğinde; Osmanlı ordu teşkilatı, 15 ve 16'ncı Yüzyıllardaki yapısından oldukça farklı bir yapıya dönüşmüştü. 19'uncu Yüzyılın başındaki Sultan II. Mahmud ıslahatlarından itibaren akıncılık müessesesinin yerine geçen bir askeri birlik ya da sınıf yoktu. Bu durum, Yunan Ordusu'nun Mondros Mütarekesi'ne dayanarak 15 Mayıs 1919 tarihinde İzmir'i işgaline kadar devam etmiştir.

Yunan işgali Türk milliyetçiliğinin evriminde önemli bir kilometre taşı olarak nitelendirilebilir. 1912 Balkan Savaşı ve 1916 Arap isyanıyla tetiklenen Türk milliyetçiliği, 15 Mayıs 1919'da İzmir'in işgaliyle birlikte ilk kez kendisini korumak için silaha sarıldı. Ağır mütareke şartlarının uygulanmasıyla birlikte ordusunu terhis eden Osmanlı Devleti, son kalan topraklarını da korunmasız bırakmış oluyordu. Böylelikle Anadolu'daki direniş; İstanbul'dan Anadolu'ya geçen subayların rehberliği ve liderliğinde, Türk halkının kendi kendisini teşkilatlamasıyla oluşmuştur.

Güvendik (1994, s. 99) "Yunan çıkarmasını müteakip Batı Anadolu'da beliren şartlar karşısında savunmanın Kuvayı Milliye ile olabileceğini 17'nci Kolordu Komutan Vekili Albay Bekir Sami ile 57'nci Tümen Komutanı Albay Şefik (Aker) düşünmüşler ve çalışmalarını buna göre düzenlemişlerdi" diyerek, Kuvayı Milliye fikrini ilk atan komutanların bunlar olduğunu belirtir. Şüphesiz bu direniş fikri birdenbire ortaya çıkmış değildir. Nitekim Zürcher de (2010), İttihat ve Terakki yönetiminin, Birinci Dünya Savaşı'nın sonlarına doğru çatışmaların Anadolu'ya kayabileceğini, bu nedenle Anadolu'da bir

çekirdek direniş örgütlenmesi yapmak gerektiğini düşündüklerini belirterek; Teşkilat-ı Mahsusa kanalıyla Anadolu'ya çekirdek kadroyu oluşturacak subaylar ve silahlar nakledildiğini iddia eder.

Bütün bu harekâtı biraz sonra örgütleyerek, koordineli ve etkin çalışmalarını sağlayacak olan beyin ise Mustafa Kemal Atatürk'tür. O neredeyse bütün direniş örgütlenmelerinden haberdârdır.

Nitekim Atatürk'ün, 20'nci yüzyılın başında "gerilla" adıyla yeniden yükselen akın harekâtına yabancı olmadığı ve Trablusgarp Savaşı'nda Tobruk ve Derne bölgesindeki gerilla harekâtını sevk ve idare ederek tecrübe kazandığı da bilinmektedir. Maraş'ta şehir içi savaşlarının başlaması üzerine 23 Ocak 1920'de Elbistan Heyet-i Merkeziyesi'nin ve bir gün sonra da 3. Kolordu Komutanı Selahattin Bey'in olayların şiddetini anlatan ve protesto eden telgraflarını alan Mustafa Kemal kendisi de 25 Ocak 1920 tarihinde ilgili makamlara, gerilla savaşını ayrıntılarıyla düşündüğünü ve planladığını gösteren bir tamim yayınlamıştır (Şıvgın, 1988; Ali Fuat Cebesoy. Millî Mücadele Hatıraları, İst. 1955, s. 291'den alıntı):

1. Fransız'lara karşı Kuvayı Milliye'nin harekete geçmesini daha ziyade geciktirmekte fayda değil, zarar vardır. Sulh müzakerelerinin neticeye bağlanmak istenildiği şu sıralarda işgal altındaki memleketimizi geri almak için bütün kuvvetimizi sarf edeceğimizden Avrupalılar şüphe etmemelidirler. Bu şüphenin izalesi, ancak harekete geçmekle mümkündür.

2. Ayrıca Maraş'taki Fransız hareketine her yerde ve aynen cevap vermek mecburiyetindeyiz.

3. Fransızlar hakkındaki kıyam hareketinin şekli; Fransız kuvvetlerinin hepsini ayrı ayrı ve birdenbire, buldukları yerde muhasara etmek ve bundan sonra büyüyecek Kuvayı Milliye birliklerini, muhtelif yerlerde toplayarak ve küçük garnizonlardan başlayarak, düşmanı esir ve imha etmek şeklinde olacaktır.

4. Muhasara tedbirleri, demiryollarındaki köprüleri, tünelleri atmak, yollarını otomobil işlemeyecek hale

getirmek, her Fransız birliğinin yolunu kesmek, her Fransız birliğini isterse çok olsun, bir Kuvayı Milliye birliği ile tutuşturarak, Fransız birliklerinin birbirine yardım etmelerine mani olmak şeklinde olacaktır. Başarının sırrı, yolların daima kesilmiş olmasındadır. Her halde, gerilla savaşı yapılacak, cephe savaşından mümkün olduğunca kaçınılacaktır. Zira cephe savaşının bizim için siyasi mahzurları vardır.

5. Gerilla hareketi devreleri peyderpey tayin olunacaktır. Birinci devre, Urfa hareketi olup, buna derhal başlanacaktır.

Akıncı (1978, s. 2), “Demirci Akıncıları” adlı hatıratında akıncılığın dirilişini İzmir’in işgalini izleyen tepkiler ve alınan kararların bir sonucu olarak vurgular ve “işte bu karar, Balıkesir havalisinde ve garpta teşekkül eden Kuvayı Milliye’nin ilk temel taşıdır” der. Akıncı’nın aynı eseri incelendiğinde Birinci İnönü Muharebesi’ne kadar Batı cephesindeki tüm Kuvayı Milliye birliklerinin akıncı teşkilatlanmasıyla faaliyet gösterdikleri anlaşılır. Hatta her bir Efe’nin emir komutası altındaki Kuvayı Milliye birliği “çete” olarak adlandırılmıştır ki hatırlanacağı üzere bu, akıncı teşkilâtının 100 kişiye kadar olan birliklerine verilen addır.

Kuvayı Milliye akıncıları da tıpkı akıncılar gibi hafif teçizatlıdırlar ve benzer harekât taktikleri uygularlar. Kurtuluş Savaşı’nda Kuvayı Milliye çetelerine sızma, akın, pusu ve engelleme görevleri verilmiştir. “... Halil Efe ve Pehlivan Ağa kumandasında 30 kişiden mürekkep akıncı müfrezeleri teşkil edildi. Bunlar işgal dâhiline giderek düşmanın karakollarını basacak, köprüleri berhava ve telgraf muhaberatını katederek düşman nakliyatına, muhaberatına sekte vereceklerdi” (Akıncı, 1978, s. 38). Kuvayı Milliye çetelerinin teşkilât, teçizat, iaşe ve görevleriyle ilgili ayrıntılı bilgiyi Akıncı Müfrezeleri Reisi ve Milli Hükümet’in Demirci Kaymakamı olan İbrahim Ethem’in (Akıncı) 13 Ekim 1921 tarihinde akıncı müfrezelerine gönderdiği talimattan edinmek mümkündür. Bu talimatta özetle şu hususlar yer almaktadır (Akıncı, 1978, s. 112–117):

Akıncılar Yasası

Akıncıların İdare ve Teşkili, İlbâsı, İâşeleri

Madde: 1 – Akıncı müfrezelerinin mevcudu 25 – 30 kişidir. Muhite başılar da mangalardan mesuldürler.

2 – Akıncıların başında fes ve sarık bulunmayıp kalpak veya başlık olur.

3 – Her müfrezenin bir kumandanı, bir muavini, bir de kâtibi vardır. Her manga dört nefer ve bir onbaşıdan yani beş kişiden, her takım iki manga ile bir çavuş ki on kişiden; bir müfreze, iki takımdan yani yirmi beş kişiden veya iki takım ile bir karargâh mangasından yani otuz kişiden tereküp eder.

...

10 – Efrâdın ilbâsı için düşmana baskın yapmak lazımdır. Eğer düşmandan temin edilemezse her bir neferin ilbâsı, hayvanın nalı bir köy tarafından temin edilmek mecburiyeti hâsıl olur. ...

11 – Hiç bir sebep ve bahane ile bir şahıstan, köy ve kasabadan para talep edilemez. ...

...

Vezâif

13 – Akıncı müfrezelerinin vezaifi olan şimendifer köprülerini tahrip ve telgraf hatlarını katederek düşmanın muhaberatını sekteye uğratmak, sâniyen nakliye ve posta kollarına taarruz etmek, sâlisen düşman karakollarını basmak ve düşman kıta-i askeriyesine pusu kurmak, râbian düşman müfrezelerinin karaya çıkmasına, ahâli-i İslâmîyeye mezalim ikâna mümanaat eylemek, hamisen düşmanın

*OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ*

karadan nakliye, mevaşi, erzak vesair levazım toplamasını menetmek ve bilhassa ahâli-i İslâmîyeye karşı lütuf ve mülâyemetle hareket ederek efkâr-ı umumiye ve milletin teveccüh ve muhabbetini kazanmaktan ibarettir...

Görüldüğü üzere Kuvayı Milliye birlikleri, teknolojik gelişmişlik hariç tutulursa, neredeyse tarihteki akıncılarla aynı kuruluş ve görevlere sahiptirler. Osmanlı Devleti'nde, benzer görevlerin 1595'teki köprü vakasından sonra Kırım Tatarları'na emanet edildiği, Kırım'ın elden çıkmasından sonra ise neredeyse tamamen uygulamadan kalktığı düşünüldüğünde, Kuvayı Milliye çeteleri akıncılığın dirilişi olarak adlandırılabilir.

Nitekim bu akıncıların, düzenli ordunun kurulmasından sonra da, birkaç istisna dışında tamamıyla Milli Ordu'nun saflarında, çoğunlukla da süvari kolordusunun emir komutası altında harbe katkı sağlamaya devam ettikleri bilinmektedir. Örneğin Yörük Ali Efe, düzenli ordu kurulduktan sonra Kasım 1920'de kızanlarıyla birlikte orduya katılmış ve kuvvetlerine Milli Aydın Kuvayı Seyyaresi adı, kendisine de Milis Albayı rütbesi verilmiştir.

Kurtuluş Savaşı genel olarak meydan muharebeleriyle anlatılır. Ama bu büyük zaferlerin arka planında, belki de onları hazırlayan diğer muharebeler de meydan muharebeleri kadar önemlidirler. Özellikle Sakarya Meydan Muharebesi öncesinde süvari kolordusu ve onun emrinde faaliyet gösteren milis birliklerinin, Yunan hatları gerisinde ikmal konvoylarına ve lojistik destek üslerine pek çok akınlar düzenledikleri bilinmektedir. Bu akınlar öyle etkili olmuştur ki; Yunan Küçük Asya Ordusu'nun neredeyse tüm ikmali, Türk süvarilerinin pusu ve akınlarından kurtarılabilen az sayıdaki yiyecek ve mühimmat ile yapılmak zorunda kalmıştır. Bu durum da Yunan Ordusu'nun taarruz gücünü zayıflatan en önemli faktörlerden birisi olmuştur.

Yine Sakarya Meydan Muharebesi'nde, Yunan taarruzlarının en şiddetli bir safhasında, Türk Süvari Kolordusu'nun Yunan Ordusu'nun esas komuta yerine yaptığı akın, Yunan üst komuta heyetinin tamamen esir düşmesi tehlikesini doğurmuş, Yunan komutanlarını kurtaran ise,

kolordu komutanı Fahrettin Bey'in (Altay) Başkomutanlık Karargâhı'ndan aldığı bir telgraf nedeniyle akını yarıda kesmesi gibi garip bir tesadüf olmuştur.

Kurtuluş Savaşı'nın belki de en sonuç alıcı ve kritik akınının, Süvari Kolordusu'nun Büyük Taarruz sırasında Yunan Ordusu'nun gerisine sızmasını müteakip, güney – kuzey istikametinde yan ve gerilerine gerçekleştirdiği baskın şeklinde taarruz olduğu söylenebilir. Yunan Ordusu 26 Ağustos sabah erken saatlerde yaşadığı birinci şoktan sonra, öğle saatlerinde Türk Süvarileri yüzünden ikinci bir şok daha yaşamış, Yunan geri harekâtı bu safhadan sonra bir bozguna dönüşmüştür.

Başta Gazi Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türk Kurtuluş Savaşı'nın komuta heyetinin, gaza ideolojisini canlandırarak, kökleri tarih öncesine dayanan dinamik Türk harp stratejisini, Kurtuluş Savaşı'nda da bir kez daha uyguladıkları söylenebilir.

Yeni Cumhuriyetin Komando Birlikleri

Kurtuluş Savaşı örneğinde olduğu gibi, 20'nci yüzyıl başlarında, düşman derinliklerine sızarak, akın, engelleme veya esirgeme harekâtı gibi bir takım operatif harekât görevleri ile yürüyüş kolu emniyeti görevleri çoğunlukla süvari birlikleri tarafından icra edilmekteydi. Bu uygulamanın Kurtuluş Savaşı'nda da sürdürüldüğü görülmektedir. Atatürk, büyük zaferden ve cumhuriyetin ilanından sonra da harp teknolojilerinde meydana gelen gelişmeleri takip etmiş, hava kuvvetlerinin ve zırhlı birliklerin artan önemini fark ederek, gelecekte harplerin daha dinamik ve süratli icra edileceğini ön görmüştür. Gelişen teknolojiler ve artan dinamizm muharebe sahasının boyutlarını genişleteceğinden, eskiden olduğu gibi muharebe sahasını seçme olanağı ortadan kalkacak, her türlü arazi koşullarında harekât yapmaya müsait ordulara ihtiyaç doğacaktı. Öte yandan Türkiye coğrafyası genel olarak dağlık ve engebeliydi, Anadolu harekât alanının büyük bir bölümü kış mevsiminde kar yağışı almaktaydı. Kurtuluş Savaşı'nın buhranlı dönemlerinde ve cumhuriyetin ilk yıllarında çıkan isyanların

bastırılması sırasında edinilen tecrübeler de eğitimli dağ birliklerine olan ihtiyacı daha da belirginleştirmiştir.

İşte bütün bunları değerlendiren Atatürk, daha cumhuriyetin üçüncü yılında (1926), Muğla'da Dağ Talimgâhı'nın kurulması direktifini vermiş, aynı yıl Isparta 6'ncı Tümen'de görevli istihbarat subayı olan Binbaşı Selim (Em. Tümğ. Selim AYDIN) İsviçre'ye gönderilerek İsviçre dağ birliklerinde dört ay süreli bir eğitim alması sağlanmıştır⁴. Yine 1926 yılında Avusturya'dan getirilen Binbaşı KÜTTNER ile birlikte Binbaşı Selim dağcılık ve kayak eğitiminin temellerini atmışlardır. Bu iki subayın yaptıkları arazi etüdü sonucunda dağcılık ve kayak eğitimleri için Isparta/Eğirdir bölgesinin daha elverişli olduğu tespit edilmiş ve Dağ Talimgâhı 1927 yılında Muğla'dan Eğirdir'e taşınmıştır. Dünya kayakçılık tarihinde kar sabanı metodunun mucidi olarak bilinen Avusturyalı Yarbay Georg BILGERI (1873 – 1934) de emekli olduktan sonra 1927 yılında Türkiye'ye getirilmiştir. Dünyanın pek çok modern ordusundan çok daha önce dağcılık ve kayak sporunun hem de dönemin en ünlü öğretmenleriyle birlikte Türkiye'ye getirilebilmesi, cumhuriyet nesilleri için çok önemli dersler içeren tarihi olaylardan birisidir.

Dağcılık ve kayak eğitimi yıllar içinde Türk subayları yetiştikçe millileşmiştir. Bununla birlikte, İkinci Dünya Savaşı'ndan alınan dersler neticesinde 1948 yılında Çankırı'daki Piyade Okulu bünyesinde "komando kısmı" kurulmuş, bu teşkil zaman içinde geliştirilerek 1952 yılından itibaren Eğirdir'de verilen Komando Kursu'na dönüşmüştür.

İlk komando taburu 1965 yılında Eğirdir'de kurularak aynı yıl Ankara'ya taşınmış, burada teşkil edilen hava indirme taburuyla birlikte Komando Tugayı'nı teşkil etmişlerdir. 1966 yılında tugayın mevcudu iki komando ve iki hava indirme taburuna yükselmiştir. 1971 yılında bu tugayın komando taburları Bolu'ya taşınarak Komando Tugayı'nı (Komd. Tug.), hava indirme taburları da Kayseri'ye taşınarak Hava

---

⁴ Komando birliklerinin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Sabanoğlu, A. (Ekim, 2008). Komandonun Tarihçesi. *Kara Kuvvetleri Dergisi*, ss. 33 – 39.

*OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ*

İndirme Tugayı'nı teşkil etmişlerdir. Bu tarihten itibaren bu iki tugay ve 1980'li yıllardan itibaren bu tugayların çekirdek kadrolarından teşkil edilecek olan diğer komando tugayları⁵ cumhuriyet tarihinin bütün askerî harekâtında görev alacaklardır. Bunlardan ilki 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'dır. 20 Temmuz 1974'te icra edilen Birinci Barış Harekâtı'nda Komando Tugayı (Bolu) Beşparmak Dağları'na helikopterlerle hava hücum harekâtı icra ederken, Hava İndirme Tugayı (Kayseri – 1991'den itibaren 1'inci Komd. Tug.) da Gönyeli bölgesine hava indirme harekâtı icra ederek adaya ayak basan ilk Türk birlikleri olmuşlardır.

Cumhuriyet tarihinde komando birliklerinin iştirak ettikleri diğer bir önemli askeri faaliyet, terörle mücadele ve iç güvenlik harekâtıdır. Bu harekâta da Komando Tugayları belirleyici ve etkin unsurlar olmuşlardır. Terörle mücadele kapsamında 1992 – 2008 yılları arasında havadan ve karadan 39 adet sınır ötesi hareket icra edilmiştir [Gün gün tüm sınır ötesi operasyonlar. (22 Şubat 2008). 10 Nisan [2011 tarihinde <http://arsiv.ntvmsnbc.com/news/436717.asp#story> Continues adresinden alındı]. Bunların 19'u orta ve büyük çaplı harekâtı olup, harekâtın tamamı ya komando tugayları tarafından icra edilmiştir ya da operasyona iştirak eden görev kuvvetleri ağırlıkla komando birliklerinden müteşekkildir.

Komando birlikleri barışta, doğrudan Kara Kuvvetleri Komutanlığı'na bağlı olan ihtiyat kolordusu kuruluşunda ya da doğrudan ordu komutanlığı kuruluşunda yer alırlar. Seferde ve muharebe için teşkilâtlanmada da, doğrudan harekât bölgesindeki müşterek komutanlığın harekât komutasına dâhil edilirler. Bu bağlamda komando birlikleri ya stratejik/operatif seviyede ihtiyat birlikleri olarak ya da harekâta ilk iştirak eden acil müdahale birlikleri olarak faaliyette bulunurlar.

---

⁵ 2011 yılı itibariyle Türk Kara Kuvvetleri'ne bağlı beş adet Komando Tugayı bulunmaktadır. Bunlardan 1'inci Komd. Tug. Kayseri'de, 2'nci Komd. Tug. Bolu'da, 3'üncü Komd. Tug. Siirt'te, 4'üncü Komd. Tug. Tunceli'de, Dağ ve Komd. Tug. Hakkâri'de konuşludur.

Komando görevlerini icra edebilecek temel birlik “kol”dur. Görevin niteliğine göre farklı olmakla birlikte, kolun mevcudu iki kişiden bir bölüğe kadar (yaklaşık 100 kişi) değişebilir. Komando birlikleri akın harekâtını asgari tabur seviyesinde, genellikle de tugay çapında yaparlar. Bölük ve daha düşük seviye birlikler tarafından yapılan akınlara ise “taktik akın” adı verilir [KKT 31 – 1(B), 2009].

Komando birliklerinin teçhizatı, üç günlük yiyecek ve mühimmatı personel üzerinde taşınmakla birlikte, görece hafiftir. Zira komando birliklerinin tank ve zırhlı muharebe araçları yoktur. Sızma için uygun olmadığından 105 mm.lik çekili obüsten daha ağır topu yoktur. Komando Tugayı kamyon ve diğer nakliye araçlarıyla harekât icra edemez. Bu nedenlerden dolayı hafif donatımlı birlik olarak kabul edilir [KKT 31 – 1(B), 2009].

Dünya üzerindeki çok az sayıdaki iyi eğitilmiş, modern teçhizatlı, etkin güce sahip silahlı kuvvetlerden birisi olan Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde yer alan komando birlikleri de, dünyadaki emsalleri arasında üst sıralardadır. Nitekim; kara muharebe gücü göstergesi, toplam kuvvet kalitesi, ülke nüfusu,ülke GSYİH, ülkenin askere alma potansiyeli, MSB bütçesi, tek er maliyeti, zırhlı araçlar, muharip hava gücü ve moral faktörler kriterlerine göre yapılan bir araştırmaya göre; Türk Silahlı Kuvvetleri dünyanın en güçlü 10’uncu ordusu olarak nitelendirilmiştir (Armed Forces of the World, 2008. 26 Aralık 2010 tarihinde

<http://www.strategypage.com/fyeo/howtomakewar/databases/armies> adresinden alındı).

Farklılıklar, Benzerlikler ve Esinlenmeler

Önceki bölümlerde ortaya konan nitelikler ışığında akıncılarla komandolar arasındaki benzerlik ve esinlenmeler aşağıda maddeler halinde açıklanmıştır:

1. Yapılan incelemeler sonucunda akıncılar ile komandolar arasındaki ana farkın; askerî statüde oluştuğu görülmektedir. Daha açık bir ifadeyle; komando birlikleri maaşlı, sürekli ve kışla düzenleri olan

birliklerdir. Bunların barışta ve seferde askerlikten başka işleri yoktur. Barışta, belli bir sistematığe dayanan düzenli eğitimler yaparlar, seferde ise kendilerine tevdi edilen muharebe görevlerini yerine getirirler. Akıncılar ise komandalardan farklı olarak maaşlı ve sürekli birlikler değillerdir. Belirli bir seferberlik düzenleri olmakla beraber daimi kışlaları yoktur. Bu niteliklerinden ötürü ve buldukları çağ da dikkate alındığında; fiziki yeterliliklerini ve silah kullanma becerilerini idame ettirme tedbirleri dışında, akıncılarla ilgili metodik bir askerî eğitim sisteminden de bahsedilemez. Akıncıların barış koşullarında askerlik yapmadıkları doğrudur. Ancak, Osmanlı serhad (uc) vilayetleri için “barış koşulları” açıklanmaya muhtaç bir tanımlamadır. Zira Orta Çağ’da, bugünkü anlamda “siyasi sınır” kavramı gelişmediğinden, devletlerin sınırları karşılıklı olarak sürekli ihlal edilirdi. Kaldı ki; akıncıların tek gelirlerinin ganimet olduğu ve Osmanlı’nın da bir fütühat siyaseti güttüğü hatırlandığında, tamamı serhad vilayetlerinden olan akıncıların “barış” dönemlerinin ne kadar uzun olabileceği hakkında tahmin yürütmek zor olmasa gerektir.

2. Akıncı ocağı ile komando birlikleri arasındaki ikinci önemli fark, dayandıkları harp doktrinindedir. Öte yandan zaruretten doğan bu doktrin farkı, harp düşüncesindeki önemli bir ortak noktayı da işaret etmektedir. Fütühat konseptine dayanan Osmanlı harp doktrinini taarruzî idi. Bu nedenle daima düşmanın içine sokulacak çevik birliklere ihtiyaç vardı. Pek tabii olarak bugün Türkiye Cumhuriyeti bugün fütühat gayesi gütmemektedir. Ancak, tehditlere karşı ön alabilecek nitelikte çevik ve taarruzi birlik ihtiyacı çağdaş harp doktrininin de bir gereğidir. İki ocak arasındaki ortak nokta; işte bu taarruzî harp düşüncesidir.

3. Çağdaş komando birlikleri harekâtının türleri, isimlerini doğrudan tarihteki akıncı harekâtından alır. KKT 31 – 1(B)’ye göre (2009, s. 2–5); komando birlikleri harekâtı; sızma, keşif, akın, pusu, düşey kuşatma (hava hücum/indirme harekâtı) dağlarda ve geçitlerde harekâtı içerir. Görüldüğü üzere bundan 500 yıl önce akıncıların kullandığı “keşif”, “akın”, “pusu” gibi adlar, bugün de kullanılmaktadır.

*OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ*

4. Taarruzî nitelikte, hareketli, her yerde olan ama hiç bir yerde bulunmayan, düşmanı sürekli önlem almak zorunda bırakan ve nihayet paranoyaklaştırarak yıldırان Türk harp stratejisi, Kuvayi Milliye ile yeniden vücut bulmuştur.

5. KKT 100 – 5'e göre (2002); komando birlikleri hava hücum, hava indirme, dağlarda ve geçitlerde harekât yapabilme imkân ve kabiliyetlerinden ötürü, derin harekât unsurlarından sayılmaktadırlar. Akıncılar da Osmanlı harp stratejisinin derin harekât unsurlarıydı.

6. Akıncılar Osmanlı ordusunun en önemli, hatta yegâne keşif birlikleriydiler. Komando birliklerinin de asli vazifelerinden birisi; arazi ve düşman keşfi yaparak, komutana süratli, doğru ve güncel muharebe istihbaratı ihtiyacını karşılamaktır.

7. Asıl birliklerin harekâtını kolaylaştırmak, düşmanın cepheden kuvvet ayırmasına neden olmak, düşmanın lojistik tesislerini ve ikmal hatlarını tahrip ederek moralini bozmak, düşmana korku salmak, dost/düşman personelini kurtarmak/kaçırmak 500 yıl önce akıncıların göreviyken, bugün aynı görevler komando birlikleri tarafından icra edilmektedir.

8. Öztuna, akıncılardan bahisle (1995, s. 13); “büyük birlikler, düşman iline girdikleri zaman, parçalara ayrılıp yollarına devam ederler, belirli menzillerde her parça daha küçük parçalara ayrılarak at sürerdi” demiştir. Öztuna'nın bahsettiği husus, aslında akıncıların sızma metotlarından birisidir. Bugün de kol harekâtında uygulanan sızma metotlarından birisi; “birden fazla şeritten birden fazla kolla sızma”dır [KKT 31 – 1(B), 2009]. Bu metot; atla icra edilmesi dışında, akıncı metoduyla birebir benzeşmektedir.

9. Komandolar diğer askerlerden daha eğitimli ve dayanıklı oldukları için, dağlık bölgeler, şiddetli soğuklar, çöller gibi özel eğitim ve donatım gerektiren harekât bölgelerinde taarruz ve savunma gibi temel harekât görevleri de icra edebilirler [KKT 31 – 1(B), 2009]. Osmanlı tarihinde de düzenli ordunun yetersiz kaldığı yer ve zamanlarda

*OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ*

akıncılar, meydan muharebelerinde görev almışlar, kaleleri zapt etmişlerdir.

10. Komandolar da aynen akıncılar gibi hafif donatımlı ve yüksek hareket kabiliyetli birliklerdir. Aralarındaki tek fark teknolojidir. Akıncıların hareket kabiliyetinin ana vasıtası at iken, çağdaş muharebelerde komandolar, paraşüt, helikopter vb. gibi vasıtalar kullanılmaktadırlar [KKT 31 – 1(B), 2009].

11. Komandoların da akıncılar gibi görece ağır silahları yoktur. Nasıl ki akıncılar top çekmezler, zırh kuşanmazlar, mümkün olduğunca balta ve gürz kullanmazlardı; komandoların da tankları, zırhlı muharebe araçları, büyük çaplı çekili veya kundağı motorlu topları, ağır roketatarları vb. ağır silahları yoktur [KKT 31 – 1(B), 2009].

12. Akıncıların muharebelerde kartal kanadı, ayı postu gibi kuşamlar taktıkları bilinmektedir. Bu kuşamlar sadece korku salmak için değil, aynı zamanda gizleme maksatlı da kullanılmışlardır. Zira ayı postu, özellikle geceleri uzak mesafelerden tespit ve teşhisi zorlaştırır. Bu bağlamda akıncıların parlayabilecek teçhizatı bu postların altına gizlemeleri kuvvetle muhtemeldir. Yoksa at üstünde düşman bölgesine sızan ve günlerce o bölgede kendi topraklarındaymış gibi at koşturan akıncıların düşmana yakalanmamayı nasıl başardıkları bir muamma olurdu. Komandolar da akıncılar gibi düşman derinliğinde harekât yaptıkları için, gizlilik onların görünmez zırhlarıdır. Onlar da çok iyi gizleme yaparlar. Çağdaş muharebelerde gizleme için hayvan postu kullanılmamakla birlikte, özel gizleme giysileri (ghilie-suit) kullanılmakta, özel cilt boyaları sürülmektedir [KKT 31 – 1(B), 2009].

13. Akıncıların ocağa alınmalarında izlenen yönetime benzer bir süreç, komandoların seçiminde izlenmektedir. Akıncıların ocağa alınmalarında kefalet sistemi vardı. Yani, bir kişinin akıncı ocağına girebilmesi için imam, köy kethüdası veya dürüst bir muteber kişiyi kefil göstermesi gerekiyordu. Bugün komando personelinin seçiminde de benzer hassas süreçler takip edilmektedir.

14. Osmanlı ordusunda 100'den az akıncının katıldığı akınlarla (çete veya potera/potura), daha fazla akıncının katıldığı akınlar (haramilik, akın) bir ayrıma tabi tutulmuştur. Bir akının "akın" olarak adlandırılabilmesi akıncı beyinin katılması şartına bağlanmıştır. Aynı ayrımın çağdaş orduda da gözetildiği görülmektedir. Çağdaş orduda da temel harekât birliği "kol"dur. Bunun yaptığı harekât "kol harekâtı", yaptığı akın "taktik akın" olarak adlandırılmıştır [KKT 31 – 1(B), 2009].

15. Son olarak maliyet faktörü de bir ortak nokta olarak ileri sürülebilir. Gerek akıncı ocağı gerekse komando birliklerinin teşkili ve idamesi, diğer sınıflara göre daha düşük maliyetlidir. Akıncı ocağı maliyetsizdi; zira devletten maaş almazdı, bünyesindeki tımar sahipleri çok sınırlıydı, sadece pençliğini ödemek koşuluyla; elde ettiği ganimete karışılmazdı. Üstelik seferlerde iâşe ve ibate edilme sorunu da yoktu. Bunların yanında eğitim, bakım ve diğer hususlarda devletin kafa yorması da gerekmezdi. Komando birliklerinin düşük maliyetliliği ise daha ziyade silah ve teçhizat konusundadır. Bu birlikler, tank, zırhlı araç, her cins çekili ve kundağı motorlu topçu, son teknolojiye sahip büyük çaplı mühimmat ve akaryakıt ikmalî, füze, vb. yüksek maliyetli araç, gereç ve donatıma ihtiyaç duymazlar.

Sonuç

"Akıncı" kelimesi Osmanlı Devleti döneminde kullanılmışsa da; eski devirlerden beri tarihi boyunca bütün Türk devletlerinde, benzer teşkilatların var olduğu anlaşılmaktadır. Öte yandan akıncılar, Osmanlı kuruluş ve yükselme döneminden hatırda kalan en ünlü muharip unsurlardandır. Yaklaşık 600 yıl süren Osmanlı Devleti'nin ilk yarısı (yaklaşık 300 yıl) süresince icra edilen muharebelerin neredeyse tamamına, akıncıların da aktif olarak katıldıkları görülmektedir. Osmanlı fetihlerinin de büyük bir oranda 17'nci yüzyıl başlarından itibaren durduğu hatırlandığında, akıncıların bu fetihlerdeki büyük rolü daha da açık bir şekilde görülür. Denilebilir ki Osmanlı, akıncılıkla birlikte neredeyse maliyetsiz, ekonomik ve etkin bir askeri gücü kaybetmiştir.

Akıncı ocağının disiplinli, düzenli ve merkezin kontrolü altında olan bir teşkilât olduğu kabul edildiğinde, akıncılıkla çapulculuk arasında ilişki kurmak da imkansızlaşacaktır. Zira akıncılar sınır ötesi hareketi yağma ve çapul için değil, bir devlet stratejisinin gereği olarak yaparlardı. Diğer bir deyişle akın ile çapul arasındaki fark, amaçtan kaynaklanmaktadır. Akın, “Menfa’at-i Âli Osman” için yapılırdı, yağma ise akıncının hizmet bedeliydi; ganimetiydi. Çapulcuların ise devlet stratejisi ile ilgileri yoktur, bunu tamamen kendi çıkarları için yaparlar. Bu nedendir ki; akınlar bir düzen ve plan dahilinde yapılmıştır. Kısacası akınların ana maksadı siyasî ve askerîdir; düşmana şok etkisi yaratmayı, fethedilecek hedefi olgunlaştırmayı ve direnci zayıflatmayı öngörür.

Öte yandan, komando birliklerinin teşkilinde de benzer bir eğilim olduğu sonucuna varılabilir. Zira çağdaş muharebe ortamı da ordulara; hafif donatımlı, çevik ve şok etkisi yaratabilecek nitelikte birlikler dikte etmektedir. Özel eğitilmiş, özel donatılmış ve özel görevler tevdi edilen birlik ihtiyacı; endüstriyel nitelikli ve insanlığı ilk defa devasa oranlarda kitlesel ölümlerle tanıştıran ve bir o kadar da durağan olan Birinci Dünya Savaşı’ndan alınan dersler neticesinde gelişmiştir. Bu çalışmanın kapsamında olmadığından, komando birliklerinin tarihinden bahsedilmeyecektir. Ancak pek çok ülkenin 1930’lara gelindiğinde, çeşitli büyüklükte özel birliğlere sahip olduğu bilinmektedir. Nitekim, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nde de, daha önce belirtilen saiklerle komando birliklerinin teşkiline başlanmıştır. Daha hareketli ve çevik olan bu birlikler, muharebe sahasındaki durağanlığı ortadan kaldırmakla kalmamışlar, komutanların gerektiğinde kullanabilecekleri birer koz haline gelmişlerdir. Muharebe sahasına gizlilikle daha önceden giren komandolar, muharebeye derinlik kavramını sokmuşlar ve kitlesel ölümlerin de ortadan kalkmasına büyük ölçüde vesile olmuşlardır.

Kurtuluş Savaşı ve Kuvayı Milliye, akıncılığın dirilişi olarak kabul edilmelidir. Zira Kuvayı Milliye teşkilatı; düzenli ordulara sahip işgalcilere karşı, tamamen halka dayanarak ve hafif donatımlı çevik birliklerle direnmenin, 20’nci Yüzyıldaki ilk örneklerinden birisidir.

Komando birlikleri tarafından uygulanan ve ağır silah, zırhlı araç

ve ağır donatım gerektirmeyen akın, pusu, keşif gibi hareket çeşitleri, yine 20'nci Yüzyıl başlarında popülerite kazanan "devrimci savaflara" veya diğer adıyla "halk ayaklanmalarına" esin kaynağı olmuş, "gerilla savaşı" adıyla bilinen yeni bir harp taktiğinin doğmasına öncülük etmiştir.

Bugün komando birlikleri; çağdaş teçhizat, teşkilat ve metotlardan faydalanmaktadırlar. Bu nitelikleriyle dünyada önemli bir yere sahiptirler. Bununla beraber komando birliklerinin, teşkilat ve görevlerinde akıncılardan esinlenildiği de açıktır. Akıncı ve komando birlikleri arasındaki benzerliklerin çokluğu da böyle açıklanabilir.

Summary

There are Turkish states which had been after or in the same age with another one. Generally, two factors have been dominating the turkish state tradition: First one is religion, second one is "gaza" (holy war).

It is obvious that Turkish gaza tradition was executed on two arms. First one is "akın" (raid) which is also the subject of this work. The second one is "cenk" (battle). Raid and battle should not be seen as activities which are immediately after each other. The horse which has a considerable place in turkish folklore becomes identical with turkish culture.

It is obvious that Turks are the unique inserters of raid style in war literature. The war strategy which had been done from Mete to Ataturk had included always the same phases except the age appropriately arrangements. The first of these phases had been raids that were named from Ucuşatar as "ripening the target before taking action with main forces".

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ

As explained before; the military forces of Osman Gazi in rise period were only the akincis which are formed by Turkmen forces. Akincis were the oldest military forces in history of Ottomans.

There are some historians who ground the root of akinci organization on Köse Mihal. It is beneficial to say that akincis beared very important roles in the rise and growth periods of The Ottoman Empire.

The Akincis was an ordered organization that was in “serhad” region which was nearly to border. The non-salary akincis’ main means of existence were the spoils which got by raids in neighbor countries. The destruction of akincis had been nearly at the same time with stagnation period of Ottomans.

Akıncı (1978, p. 2) emphasizes the resurrection of “akincihood” as a result of the following reactions and making decisions after invasion of Izmir, and says “Here, this decision was the cornerstone of Kuvayi Milliye which was formed in Balıkesir region and in the Western Anatolia”.

Commando units benefit from modern equipments, structures and methods today. Therefore, they are one of the most important units. Nevertheless, it is obvious that commando units are inspired from akincis in their configurations and missions.

Kaynakça

Akıncı, İ. E. (1978). *Demirci Akıncıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Aytepe, H. ve Güvenç, L. (1981). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Kanuni'nin Ölümünden İkinci Viyana Kuşatması'na Kadar Olan Devre (1560 – 1683)*. (Cilt 3, Kısım 3). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ

Aysan, E. ve Orhon, N. (1979). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı - İran Savaşı, Çaldıran Meydan Muharebesi (1514)*. (Cilt 3, Kısım 2 Eki). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Çakın, Naci (1981). *Türk Zaferleri, Selçuklular Döneminde Anadolu'ya Yapılan Akınlar (1049 Pasinler, 1071 Malazgirt Zaferleri)*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Downing, B. (1992). *The Military Revolution and Political Change: Origins of Democracy and Autocracy in Early Modern Europe*. New Jersey, USA: Princeton University Press.

Egemen, R. ve Aytepe, H. (1964). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan Fatih'in Cülusuna Kadar Olan Devre (1299 – 1451)*. (Cilt 3, Kısım 1). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Egemen, R., Güvenç, L., Bozkurt, R. (1977). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Fatih'in Cülusundan Kanuni'nin Ölümüne Kadar Olan Devre (1451 – 1566)*. (Cilt 3, Kısım 2). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Egemen, R. ve İşgüven, H. (1987). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Birinci Kosova Meydan Muharebesi (15 Haziran 1389)*. (Cilt 3, Kısım 1 Eki). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Evliya Çelebi (2010a). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (5. Kitap). (2 Cilt). (Haz.: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evliya Çelebi (2010b). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (6. Kitap). (2 Cilt). (Haz.: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Evliya Çelebi (2011). *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*. (7. Kitap). (2 Cilt). (Haz.: Seyit Ali Kahraman). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.

Gökçek, Y. (1998). *Türk İmparatorluk Tarihinde Akıncı Teşkilâtı ve Gazi Mihal Oğulları*, Konya: Alagöz Yayıncılık.

Göksu, E. (2010). *Türkiye Selçuklularında Ordu*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ

Güler, A., Akgül S. ve Şimşek A. (2001). *Türklük Bilgisi*. Ankara: Tamga Yayıncılık.

Güvendik, H. (1994). *Türk İstiklal Harbi II. Cilt. Batı Cephesi 1'inci Kısım*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Hammer, J. F. (1992) *Büyük Osmanlı Tarihi*. (6. Cilt). (Çev.: Vecdi Bürün) İstanbul: Üçdal Neşriyat.

Iitzkowitz, N. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu ve İslamî Gelenek*. (Çev.: İsmet Özel). İstanbul: Şule Yayınları.

İlhan, S. (1999). *Türk Askerî Kültürünün Tarihî Gelişmesi "Kutsal Ocak"*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

İmer, C. (1989). *Atatürk'ten Seçme Sözler*. İstanbul: Remzi Kitabevi.

İnan, A. (1976). *Eski Türk Dini Tarihi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

İşgüven, H. (1986). *Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, Otlukbeli Meydan Muharebesi (11 Ağustos 1473)*. (III. Cilt, 2. Kısım Eki). Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Kabasakal, H. (1986). *Varna (1444), İkinci Kosova (1448) Meydan Muharebeleri ve II. Murad*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

KKT 31 – 1 (B) *Komando Birlikleri Harekâtı*. (2009). Ankara: Kara Kuvvetleri Basımevi.

KKT 100 – 5 *Harekât: Sevk ve Muharebe*. (2002). Ankara: Kara Kuvvetleri Basımevi.

Mufassal Osmanlı Tarihi (Cilt II, Cilt III). (1959). İstanbul: Tan Matbaası.

Murphey, R. (2007). (çev.: Mehmet Tanju AKAD). *Osmanlı'da Ordu ve Savaş 1500–1700*. İstanbul: Homer Kitabevi ve Yayıncılık.

Ögel, B. (1978). *Türk Kültür Tarihine Giriş* (6, 7 ve 8. Cilt). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Özcan, A. (1989). Akıncı. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, ss. 249–250. İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ

Öztuna, Y. (Haziran 1973). Türk Akıncıları ve Akıncı Ocağının Sönmesi. *Hayat Tarih Mecmuası* (5), ss. 13–16.

Öztuna, Y. (Kasım, 1995). Osmanlı'nın Atlı Komandoları: Akıncılar. *Tarih ve Medeniyet Dergisi* (21), ss. 12–17.

Pakalın, M. Z. (1946). Akın, Akıncı. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Cilt I, ss. 35–40. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Pala, A. (2003). Rumeli'de Bir Akıncı Ailesi: Gümlüoğulları ve Vakıfları. *Gazi Üniversitesi Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi* (43), ss. 137–144

Şıvgın, H. (Mart, 1988). Mustafa Kemal'in Maraş'ın Kurtuluşu İçin Faaliyetleri. *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi* (11/IV).

Tacan, N. (1936). *Akıncılar ve Mehmet II. ve Bayazıt II. Zamanlarında Akınlar*, İstanbul: Askeri Matbaa.

Türk Kara Kuvvetleri Tarihi. (1996). Ankara: Kara Kuvvetleri Basımevi.

Ucuzsatar, N. U. (1986). *Tarih Boyunca Türk Harp Sanatı, Taktik ve Stratejisi*. Ankara: Genelkurmay Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1950). Akıncı. *İslâm Ansiklopedisi*, 1. Cilt, ss. 239–240. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Uzunçarşılı, İ. H. (1983). *Osmanlı Tarihi II. Selim'in Tahta Çıkışından 1699 Karlofça Antlaşmasına Kadar* (III. Cilt , I. Kısım), 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1988). *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapıkulu Ocakları* , (I. ve II). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (1998). *Osmanlı Tarihi İstanbul'un Fethinden Kanunî Sultan Süleyman'ın Ölümüne Kadar* (II. Cilt , II. Cilt, 16b7 Sayı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Uzunçarşılı, İ. H. (2003). *Osmanlı Tarihi Anadolu Selçukluları ve Anadolu Beylikleri hakkında Bir Mukaddime İle Osmanlı Devleti'nin Kuruluşundan İstanbul'un Fethine Kadar* (I. Cilt , I. Cilt, 16a Sayı). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

OSMANLI ORDU TEŞKİLATINDA AKINCI OCAĞININ YERİ VE ÇAĞDAŞ TÜRK SİLAHLI
KUVVETLERİNE ETKİLERİ

Zürcher, E. J. (2010). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, (25. Baskı).
(Çev.: Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayınları.

YAYIN İLKELERİ

Yayın Amacı ve Kapsamı:

1. Genel Hususlar

- a. Güvenlik Stratejileri Dergisi; Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı bünyesinde bulunan Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğü tarafından, **ulusal hakemli dergi** niteliğinde yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanmaktadır.
- b. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde; güvenlik boyutunda geleceğe yönelik jeopolitik, jeostratejik ve jeo-ekonomik seviyede Türkiye'nin uygulamasında fayda mütalâa edilen güvenlik stratejilerine ait seçeneklerin saptanması amaçlanmıştır.
- c. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilecek makalelerin ilk değerlendirmesi (içerik, sunuş tarzı ve yazım kurallarına uygunluk) Yayın Kurulu tarafından yapıldıktan sonra uygun bulunanlar, bilimsel açıdan değerlendirilmek üzere, sahasında eser ve çalışmalarıyla tanınan iki hakeme gönderilir. Hakemlerden gelecek rapor doğrultusunda makalenin basılmasına, yazardan rapor çerçevesinde düzeltme istenmesine ya da yazının geri çevrilmesine karar verilir ve durum yazara en kısa sürede bildirilir. Gönderilen makale için hakemlerden birinin olumlu, diğerinin olumsuz rapor vermesi durumunda ise çalışma üçüncü bir hakeme gönderilir ve yayımlanmasına yeni rapora göre karar verilir. Dergide, hakemlerin uygun bulduğu makaleler yayımlanır. Hakem raporları gizli olup, yazarın hakem raporuna itiraz hakkı bulunmamaktadır.
- ç. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde yayımlanan makaleler, yazarlarının şahsî görüşlerini içermektedir. Bu nedenle, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin resmî görüşlerini yansıtmamaktadır.

2. Yayın Koşulları

- a. Güvenlik Stratejileri Dergisi'nde ülkemizin güvenliği ile ilgili konuları işleyen, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Anayasası'nda ifadesini bulan temel niteliklere saygılı bir tutum ve uyum içinde kaleme alınmış, özgün ve bilimsel nitelik taşıyan tüm makalelere, hakem heyetinin değerlendirmeleri neticesinde yer verilmektedir.
- b. Yayın dili Türkçe'dir. Makalede Türkçe öz kısmından sonra İngilizce öz (abstract) verilmelidir.
- c. Yazardan düzeltme istenmesi durumunda, düzeltinin en geç bir ay içinde yapılarak, Yayın Kurulu'na ulaştırılması gerekmektedir.
- ç. Yayımlanan makalenin yer aldığı beş adet dergi, yazara ücretsiz olarak gönderilecektir.
- d. Yazarlar unvanlarını, görev yaptıkları kurumları, haberleşme adresleri ile telefon numaralarını ve e-posta adreslerini mutlaka bildirmelidir.

3. Biçimsel Esaslar

- a. Güvenlik Stratejileri Dergisi'ne gönderilen makaleler daha önce başka bir yerde yayımlanmamış ya da yayımlanmak üzere gönderilmemiş olmalıdır. Makaleler genellikle 20 sayfa (ya da 10.000 kelimeyi) geçmemelidir. Makaleler, yayımlanmak üzere kabul edildiği takdirde Güvenlik Stratejileri Dergisi bütün yayın haklarına sahiptir.
- b. Makaleler, bilgisayar ortamında " Word for Windows"un değişik versiyonlarında (.doc uzantısı olarak), bir diskete kayıt "save" edilerek, iki nüsha A4 boyutunda bilgisayar çıktısı ile birlikte posta yoluyla veya elektronik posta yoluyla saren@harpak.edu.tr adresine gönderilmelidir.
- c. Makalenin başlangıç kısmına (150 kelimeyi geçmeyecek şekilde), Türkçe ve İngilizce öz ile beş adet anahtar kelime yazılmalıdır. Makalenin sonunda da 250 kelimeyi geçmeyecek şekilde İngilizce özet (summary) eklenecektir.

- ç. Makalenin ana bölümlerinde 10 punto, dipnotu, özet, kaynakça, tablo gibi bölümlerinde ise 8 punto harf büyüklüğünün ve Arial karakterinin kullanılması gerekmektedir.
- d. Makalenin konusuyla ilgili belge ve fotoğrafların orijinalleri veya baskıya uygun nitelikte olanları seçilmelidir. Fotoğraf altına ve şekil kenarına yazar adı belirtilmelidir.
- e. Yazar adı ve açık adresi (elektronik posta adresi ve telefon numarası dâhil), unvanı ve görev yeri ayrıca belirtilecektir.
- f. Makale içerisindeki her türlü atıf APA (American Psychological Association) 5th Edition'a göre yapılacaktır.
- g. Kaynakça, APA 5th Edition'a göre yazılacaktır.
- ğ. Anadili Türkçe veya İngilizce olmayan yazarların makalelerini dergiye önermeden önce dil konusunda uzman bir kişiye okutmaları ve düzeltmeleri yapmaları gerekmektedir. Dilbilgisi ve anlatım yönünden yüksek oranda hata içeren makaleler değerlendirilmeye alınmamaktadır.
- h. Latin alfabesi kullanılan dillerde isim orijinal haliyle verilmektedir. Diğer dillerde yazılan isimler ise İngilizce veya Türkçe transliterasyonu ile kullanılmalıdır.
- ı. Yayımlanacak makalelerde esasa ilişkin olmayan redaksiyon değişiklikleri ve düzeltmeler Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü Müdürlüğüne yapılabilir.